

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut ekonomických studií

Diplomová práce

2002

Radka Rutarová

**Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd**

Institut ekonomických studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Založení Bretton-woodských institucí a počátek jejich
činnosti z pohledu ČSR (1944 – 1954)**

Vypracovala: **Radka Rutarová**
Konzultant: **Doc. Ing. Karel Půlpán, Csc.**
Akademický rok: **2001/2002**

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jsem pouze uvedené prameny a literaturu.

V Praze dne

.....

TEZE DIPLOMOVÉ PRÁCE

Termín: LS 2002

Autorka: Radka Rutarová

Vedoucí: Doc. Ing. Karel Půlpán, Csc.

Název:

Založení Bretton-woodských institucí a počátek jejich činnosti z pohledu ČSR (1944 – 1954)

Cíl:

Ve třicátých letech 20. století prošla světová ekonomika hlubokou hospodářskou a sociální krizí. Neutěšenou situaci třicátých let dále prodloužila 2. světová válka. Důsledkem těchto událostí bylo stále větší omezování zahraničního obchodu, klesání mezinárodního pohybu kapitálu, růst protekcionismu, hospodářská recese atd. Zlomem v tomto nežádoucím vývoji se stala Bretton-woodská konference, která proběhla v červenci roku 1944. Výsledkem Bretton-woodské konference bylo zavedení systému fixních měnových kurzů a založení dvou Bretton-woodských institucí – IMF a IBRD. Jednou ze zakládajících zemí bylo i Československo, které se rovněž účastnilo jednání, která Bretton-woodské konferenci předcházela. V polovině padesátých let však členství Československa v Bretton-woodských institucích zaniklo. A z této skutečnosti vychází klíčové téma mé práce. Proč bylo Československo z IMF a IBRD vyloučeno? Co tomu předcházelo? Proč československá vláda nepovažovala za důležité zachovat členství ve zmiňovaných institucích?

Osnova:

- Úvod – cíle a obsah práce
- Východiska Bretton-woodské konference – historické souvislosti
- Bretton-woodská konference a její výsledky (založení IMF, IBRD atd.)
- ČSR v letech 1944 – 1954
- Počátek činnosti Bretton-woodských institucí z pohledu ČSR
- Závěrečné zhodnocení

Literatura:

Driscoll, D.D. (ed.): The International Monetary Fund. Its Evolution, Organization, and Activities, Washington, IMF 1984.

Keynes, J.M.: The Objective of International Price Stability, Economic Journal 1943.

Keynes, J.M.: The Balance of Payments of the U.S., London 1946.

Mládek, J.V.: Mezinárodní finanční instituce brettonwoodské, Praha 1946.

Němeček, E.: Mezinárodní měnový systém, Praha, Karolinum 2000.

Šůla, J.: JUDr. Jan Viktor Mládek – významný český a mezinárodní finančník, čas. Bankovníctví č. 24/1996.

Datum: 14. 5. 2001

Podpis autorky:

Podpis vedoucího dipl. práce:

OBSAH

1. Úvod	1
2. Historické souvislosti Bretton-woodské konference a založení Bretton-woodských institucí	4
2.1. Mezinárodní měnový systém v období před Bretton-woodskou konferencí	4
2.2. Návrhy na poválečný měnový systém a výsledky Bretton-woodské konference	11
3. Mezinárodní měnový fond v letech 1945 – 1954	19
3.1. Založení MMF a jeho prvotní cíle	19
3.2. Členství v MMF a práva a povinnosti členů	20
3.2.1. Členství v MMF	20
3.2.2. Práva a povinnosti členů MMF	22
3.3. Kvóty členských zemí	24
3.4. Organizační struktura a hlasování v MMF	28
3.4.1. Rada guvernérů	28
3.4.2. Výkonný výbor a vedoucí ředitel	29
3.4.3. Zaměstnanci MMF	31
3.4.4. Hlasování	31
3.5. Politiky a činnost Mezinárodního měnového fondu v letech 1945 – 1954	34
3.5.1. Politika MMF v oblasti měnových kurzů	35
3.5.2. Politika MMF v oblasti odstraňování devizových omezení	39
3.5.3. Úvěrová politika a zdroje Fondu	41
3.5.4. Činnost MMF v oblasti odborného poradenství a vydávání publikací	48
4. Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj v letech 1945 – 1954	51
4.1. Založení Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj a její prvotní cíle	51
4.2. Kapitál MBOR a její úvěrová činnost	52

4.2.1 Základní kapitál MBOR a její zdroje	52
4.2.2. Úvěrová politika MBOR	55
5. Měnový vývoj ČSR do konce roku 1945 a vstup do Bretton-woodských institucí	58
5.1. Měnový vývoj ČSR do konce 2. světové války	58
5.2. Poválečná situace a vstup ČSR do Bretton-woodských institucí	62
6. Vývoj vztahů ČSR s MMF a s MBOR v letech 1945 – 1954 v souvislosti s naším hospodářským a politickým vývojem	68
6.1. Hospodářský vývoj a zahraničně-politická orientace ČSR v letech 1945 –1948	68
6.2. Vztahy ČSR s MMF a s MBOR v letech 1945 - 1948	73
6.3. Hospodářský vývoj a zahraničně-politická orientace ČSR od února 1948 do roku 1954	76
6.4. Změna vztahu ČSR k MMF a k MBOR po únoru 1948	83
6.4.1. Jednání, která předcházela vystoupení ČSR z MMF	85
6.4.2. Vystoupení ČSR z MMF a z MBOR	90
7. Závěr	94
Příloha č. 1: Zhroucení stability měn v období mezi dvěma světovými válkami (v letech 1929–1936)	98
Příloha č. 2: Devalvace měn v letech 1934 – 1943	99
POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA	100
Abstrakt / Abstract	104

1. Úvod

Tématem mé diplomové práce je „Založení Bretton-woodských institucí a počátek jejich činnosti z pohledu ČSR“. Hlavním obsahem této práce je zmapování vývoje přístupu Československa k Mezinárodnímu měnovému fondu (MMF) a k Mezinárodní bance pro obnovu a rozvoj (MBOR) v období let 1944 – 1954. V této době došlo k zásadní změně v zahraničně-politické orientaci Československa, která předurčila hospodářský a politický vývoj naší republiky pro následujících více než 40 let.

V minulosti nebylo tomuto tématu v Československu věnováno příliš pozornosti. Nikdo příliš nezdůrazňoval význam naší účasti či neúčasti v mezinárodních organizacích typu MMF a MBOR, jejichž hlavními členy byly v té době vyspělé západní státy. Tato skutečnost však není nijak zarážející vzhledem k naší tehdejší orientaci na spolupráci s Východem, zejména se Sovětským svazem, která se rok od roku stále více prohlubovala. Únorový politický převrat v roce 1948 tuto orientaci definitivně potvrdil. To mělo zásadní vliv i na způsob informování o naší ekonomické situaci. Nejdříve se přešlo k politice manipulování s fakty, k utajování informací a následně došlo k zásadnímu odmítnutí Západu. Československá vláda začala poukazovat na tzv. „kořistnické zájmy západních imperialistů“ a odmítala jakoukoli vinu na rostoucích rozporech a nesrovnalostech, které měla s Bretton-woodskými institucemi, resp. především s MMF. Nepřijala ani důvody, které vedly k vyloučení naší republiky z MMF a v důsledku toho i ke zrušení našeho členství v MBOR (k 31. 12. 1954).

Avšak pokud je mi známo, tak ani po osamostatnění naší republiky od vlivu Sovětského svazu v důsledku rozpadu sovětského bloku na přelomu 80. a 90. let 20. století, nebyla problematika našeho prvního členství v Bretton-woodských institucích nikým podrobněji zpracována. Domnívám se, že je to důsledek několika faktorů. V současné době je přirozeně většina zájmu soustředěna spíše na obnovení našeho členství v Mezinárodním měnovém fondu a ve Světové bance (tedy původně v tzv. Bretton-woodských institucí), ke kterému došlo v roce 1990. Neboť naše členství v těchto i v jiných mezinárodních institucích nabývá zajisté stále na významu

v souvislosti s rostoucí propojeností mezinárodního obchodu, s rozšiřující se ekonomickou integrací a vůbec s procesem celkové světové globalizace. Vedle toho jedním z důvodů současného „nezájmu“ o vztah ČSR k Bretton-woodským institucím v letech 1944 - 1954 může být i např. určitá špatná dostupnost materiálů k tomuto tématu, popř. silné ideologické zabarvení těchto materiálů, díky němuž jsou často nepoužitelné pro nedostatek pravdivých informací. A navíc se domnívám, že většinový názor odborné veřejnosti je, že toto téma patří do uzavřené kapitoly naší historie.

Já však zastávám jiný názor. Myslím si, že je zajisté zajímavé a v některých ohledech i značně významné se problematikou našeho prvního členství v Bretton-woodských institucích (v letech 1945 – 1954) zabývat. A to např. z toho důvodu, že zatímco nyní se počet členských zemí MMF rozrostl na více než 180¹, tak zakládajících zemí, mezi nimiž bylo i Československo, bylo „pouze“ 30. A vzhledem k tomu, že se zástupci Československa účastnili i předběžných jednání, na kterých se projednávala konečná podoba MMF a MBOR, tak vliv naší republiky na počátek fungování těchto institucí nebyl nijak zanedbatelný. O relativně velkém významu, který byl v této době přisuzován mezinárodnímu postavení naší republiky vypovídalo i stanovení výše členské kvóty v MMF, kterou jsme se řadili dokonce na 9. místo mezi zakládajícími zeměmi (stejně tomu bylo i v případě našeho členského úpisu v MBOR) a účast našeho zástupce ve Výkonném výboru MMF. Naproti tomu zde však vyvstává určitá rozpačitost a nejasnost, která se týká vystoupení, resp. vyloučení, naší republiky z Bretton-woodských institucí. Důkladnější analýza okolností našeho vystoupení z Bretton-woodských institucí by proto měla být stěžejním tématem mé práce. V souvislosti s tím si kladu následující otázky: Jak se vyvíjely naše vztahy s MMF a s MBOR v letech 1945 - 1954? Proč po únoru 1948 nebyla československá vláda ochotna plnit ani ty minimální nároky, které v této době MMF kladl na své členy? Byla naše zahraničně-politická orientace a přechod na centrálně plánovanou ekonomiku skutečnou překážkou našeho dalšího setrvání v MMF? Vždyť ve Článcích Dohody o MMF se nikde nehovoří o tom, že by nějaký politický či ekonomický systém byl v rozporu (resp. neslučitelný) s členstvím dané země v této instituci. Kde byl tedy ten základní problém?

Výchozím bodem pro mou práci je tedy skutečnost, že přes počáteční dobře se vyvíjející vztahy naší republiky s MMF a MBOR, jsme relativně brzy dospěli do stádia,

kdy jsme byli z obou institucí vyloučeni. A to i přesto, že Články Dohod o MMF a o MBOR připouštěly řadu výjimek, nekladly příliš velké nároky na své členy a vedoucí představitelé obou institucí byli k naší republice při různých jednáních poměrně shovívaví.

Pro pochopení vývoje přístupu Československa k Bretton-woodským institucím v letech 1945 – 1954 a pro objasnění toho, proč v ČSR nebyl vyloučení z těchto institucí přikládán příliš velký význam, je důležité se nejprve podívat na roli, kterou v poválečném světovém hospodářství vlastně MMF a MBOR jako nově vzniklé instituce hrály. Předmětem kapitoly č. 3 je proto popis cílů a následná analýza činnosti a úspěšnosti naplňování vytyčených cílů Mezinárodního měnového fondu v letech 1945 - 1954. V kapitole č. 4 se stejným tématům věnuji ve spojitosti s Mezinárodní bankou pro obnovu a rozvoj.

Popisu činnosti Bretton-woodských institucí předchází v kapitole č. 2 ještě popis historických souvislostí, které vedly k jejich založení. Neboť se domnívám, že nelze pochopit cíle, které si MMF a MBOR kladly a úspěšnost či resp. neúspěšnost naplňování těchto cílů bez historického kontextu a bez popisu událostí, které předcházely jejich vzniku a které předurčovaly další dění.

Ve zbylé části (v kapitole č. 5 a 6) mé diplomové práce se zabývám již samotným vývojem přístupu ČSR k Mezinárodnímu měnovému fondu a k Mezinárodní bance pro obnovu a rozvoj. Opět zde uvádím nezbytný historický kontext a východiska našeho členství v obou institucích. Na závěr se podrobněji věnuji průběhu vyhrocování našeho vztahu k MMF a k MBOR na počátku 50. let 20. století, které vyvrcholilo naším vyloučením z obou institucí.

¹ Ke 30. březnu 2000 měl MMF 182 členů. (Olšovský, Bankovníctví č.8/2000, s. 17)

2. Historické souvislosti Bretton-woodské konference a založení Bretton-woodských institucí

2.1. Mezinárodní měnový systém v období před Bretton-woodskou konferencí

Mezinárodní měnový systém, který lze obecně definovat jako souhrn vzájemných vazeb mezi měnami a měnovými systémy jednotlivých států a oblastí, se začal formovat od poloviny 19. století v souvislosti s rozvojem světového trhu. Nutnou podmínkou fungování tohoto systému bylo zavedení světových peněz, které by plnily funkci mezinárodního platidla a které by sloužily jako mezinárodní míra hodnoty a současně jako rezervní prostředek k mezinárodním platbám. Nejprve byly k tomuto účelu používány dva drahé kovy – zlato a stříbro.

Od 70. let 19. století bylo stříbro z národních měnových systémů postupně vytlačováno a hlavním kovem se stávalo zlato. To nakonec vyústilo v zanikání bimetalických národních měnových systémů. Velká Británie přešla ke zlatému standardu dokonce již v roce 1816 (po vítězství nad Napoleonem). Další země po více než padesáti letech Velkou Británii následovaly. Např. Švédsko, Norsko a Dánsko přijaly zlatý standard v roce 1872, Spojené státy a Německo v roce 1873, Francie, Belgie, Švýcarsko a Itálie v roce 1876, Rakousko-Uhersko v roce 1892, Japonsko a Rusko v roce 1897 atd.

V mezinárodních měnových vztazích se od této doby používalo pouze zlato.² Zde tedy začíná období vlády zlatého standardu v mezinárodním měnovém systému, které i přes některé jeho vážné problémy a přesto, že některé země dočasně zlatý standard opouštěly či modifikovaly, trvalo prakticky sto let.

Od 70. let 19. století byl základem mezinárodního měnového systému zlatý standard v podobě standardu zlaté mince. Některé země později přešly na standard zlaté

² Ekonomicky nejsilnější země přecházely ke zlatému standardu a mezinárodní měnový systém nemohl být proto jiný než byly národní měnové systémy těchto zemí. Národní měnové systémy ostatních zemí se musely buď přizpůsobit a přejít též ke zlatému standardu či se musely alespoň připoutat k měnám se zlatým standardem pevným kurzem své měny. V jiném případě by se země musely spokojit s měnou, která by nebyla vhodná k mezinárodním platbám. Stříbrný monometalismus sice přežíval v rozsáhlých oblastech až do čtyřicátých let 20. století, ale bylo to v zemích ekonomicky slabých, jejichž měny měly pouze regionální význam. V rozhodujících národních měnových systémech zvítězilo zlato a tím se tedy stalo jedinými světovými penězi.

devizy či standard zlatých slitků.³ Nic to však nemění na faktu, že do konce 19. století přijala zlatý standard většina ekonomicky významných zemí a že do začátku 1. světové války tento mezinárodní měnový systém zlatého standardu relativně uspokojivě fungoval. Vedle toho je nutno upozornit na skutečnost, že klíčovou měnou byla v této době britská libra, která byla nejčistším typem zlaté automaticky fungující měny, a že hlavním trhem zlata byl před 1. světovou válkou Londýn. To jednak proto, že Velká Británie kontrolovala jednu polovinu světové těžby zlata a jednak v důsledku stavu anglické platební bilance. Hlavní velmocí v mezinárodních měnových a obchodních otázkách byla tedy v této době Velká Británie.

Vypuknutí první světové války přimělo všechny válčící i mnohé neválčící země k zavádění devizových omezení a k opouštění zlatého standardu, což nakonec vedlo k úplnému rozpadu tohoto mezinárodního měnového systému. Zlato ztratilo svou funkci rozhodujícího činitele v měnové a úvěrové politice jednotlivých států. Pouze Spojené státy udržely standard zlaté mince nepřetržitě až do března roku 1933. Evropa navíc během války platila Spojeným státům nákup válečného materiálu, dovoz potravin a surovin i průmyslových výrobků zlatem. Nastal tedy velký přesun zásob zlata do Spojených států.⁴ Spojené státy se staly z dlužníka světovým věřitelem.

Po skončení první světové války bylo zřejmé, že pro obnovení mezinárodního obchodu a pro zajištění rekonstrukce válkou zničené Evropy je nutné nejen odstranit devizová omezení, ale i obnovit mezinárodní měnový systém a měnovou stabilitu. Devizová omezení byla po válce odstraněna relativně brzy ve všech zemích. To však nelze tvrdit o obnovení mezinárodního měnového systému.

Snaha řešit světové měnové problémy vedla v roce 1922 ke konání Mezinárodní hospodářské konference v Janově, která myšlenkově navazovala na bruselskou mezinárodní finanční konferenci z roku 1920. Janovské konference se zúčastnili zástupci 34 států, zástupci Spojených států zde však chyběli. Na této konferenci byly vůbec poprvé formulovány konkrétní požadavky kladené na mezinárodní měnový systém. Účastníci konference došli k závěru, že mezinárodní měnový systém by měl být obnoven na principu zlatého standardu, přičemž doporučovali nikoli návrat

³ Např. v roce 1913 mělo standard zlaté devizy Rakousko-Uhersko a Bolívie.

⁴ Před válkou činila zásoba zlata v USA, určeného k měnovým účelům cca 1900 mil. USD, a stoupala ročně průměrně o 50 – 60 mil. USD. (Basch, 1928, str. 9)

k předválečné formě standardu zlatých mincí, ale obnovu mezinárodního měnového standardu v podobě standardu zlaté devizy, který nejlépe řeší požadavek likvidity.

V letech 1925 – 1931 bylo obnovení zlatého standardu skutečně realizováno. Návrat ke zlatému standardu odstartovala v roce 1925 Velká Británie, jejíž měna si v této době stále ještě držela pozici vůdčí měny ve světovém hospodářství. Velká Británie se následně ujala i vedení všeobecného obnovování zlaté měny v ostatních zemích. Poskytovala především úvěry pro finanční rekonstrukci zemím střední Evropy, a to jak zemím ve válce poraženým, tak zemím, které stály na straně vítězných mocností.

Avšak hospodářská krize, kterou světová ekonomika prošla v letech 1929 - 1933, odsunula všechny stabilizační programy do pozadí a přiměla vlády k tomu, aby řešily své vlastní problémy na úkor ostatních. Devalvace byly provázeny přeměnou zlatého standardu v měny papírové a celý proces znehodnocování měn nakonec vyústil opět v téměř všeobecné zavádění devizových omezení. Hospodářská krize a neschopnost států řešit ji jinak, než protekcí, způsobila krizi celého mezinárodního měnového systému, což nakonec vedlo k jeho opětovnému rozpadu. To tedy znamenalo i definitivní konec zlatého standardu obnoveného po první světové válce.

Probíhající úpadek světového hospodářství prohluboval nedůvěru v papírové peníze. Důsledkem bylo výrazné zvýšení poptávky po zlatě, které nebyly národní zdroje schopny pokrýt. Mnoho zemí bylo proto nuceno opustit zlatý standard svých měn. Mezi prvními zeměmi, které zrušily směnitelnost své měny za zlato, byla v roce 1931 Velká Británie. Tehdejší hospodářská velmoc musela k tomuto kroku přistoupit kvůli rostoucímu tlaku na konverzi librových pohledávek za zlato na počátku 30. let, který byl vyvolán nedůvěrou v anglickou libru. Velká Británie tedy v září roku 1931 zastavila směnitelnost svých bankovek a zavedla systém volně pohyblivého kurzu libry. Kurz libry poté klesl o 31 %. Některé státy, např. členské země Commonwealthu (s výjimkou Kanady), britské kolonie, Portugalsko, skandinávské a další země, následovaly Británii, opustily rovněž zlatý měnový systém a udržovaly stálý kurs svých měn vůči libře. Tím se vytvořil tzv. librový blok těchto zemí. V důsledku krize úvěrového systému i Spojené státy na počátku roku 1933 opustily zlatý standard a následně devalvovaly dolar o 40,94

%. Nový obsah byl stanoven na 0,8886706 g ryzího zlata, takže se cena zlata zvýšila na 35 USD za trojskou unci.⁵

Avšak zdaleka ne všechny země ihned následovaly příklad Velké Británie a USA.⁶ To dále značně zkomplikovalo měnové vztahy mezi zeměmi, které zlatý standard opustily a zeměmi, které ho nadále držely. Některé státy se snažily hromadit zlato a měny, které byly ještě za zlato směnitelné, protože příliš nedůvěřovaly hodnotě peněz, které již ztratily pevnou vazbu na zlato. To vedlo k nedostatku peněz pro platební účely a k následnému poklesu intenzity a rozsahu měnových transakcí mezi jednotlivými státy. Výsledkem tohoto vývoje spolu se zaváděním obchodních restrikcí byl pokles mezinárodního obchodu. Některé vlády se v této situaci uchýlily k tvrdému omezení směny domácí měny za cizí a často i přešly na naturální způsob mezinárodního obchodu, aby vyloučily použití peněz úplně.

Jednotlivé státy řešily svou tíživou situaci izolovaně, neexistovala zde žádná mezinárodní instituce, která by zajistila určitý dialog. Selhal i Finanční výbor Společenství národů v Ženevě, jehož jednání v letech 1929 - 1932 ztroskotala. Ztroskotala i Londýnská měnová a hospodářská konference v roce 1933, která byla pořádaná také v rámci Společenství národů a jejímž cílem bylo obnovit funkce zlatého standardu. To se však ukázalo jako nemožné v době, kdy se počet zemí opouštějících zlatý standard stále zvyšoval. Hlavní problém byl při tom spatřován v tom, že se velké státy nemohly dohodnout na názoru o základních příčinách hluboké hospodářské krize a těžko se tedy mohly dohodnout na řešení jejích důsledků.

⁵ Do konce roku 1933 byla cena zlata dlouhou dobu stabilizovaná na 20,67 USD za trojskou unci.

⁶ Nejdéle důvěřovaly své měně země tak zvaného zlatého bloku kolem Francie. Francie devalvovala až v roce 1936.

Tab. 2.1.: Světové hospodářské důsledky hospodářské a měnové krize 30. let 20. století

Rok	Světová těžba zlata v mil. oz	Svět. zlatý velkoobchodní index	Světový index výroby	Svět. obchod. index dle množství	Počet měn, které opustily zlatý standard	Počet měn s devizovým řízením
1929	19,67	100	100	100	5	2
1930	20,72	87,2	88,6	92,7	6	4
1931	22,37	68,8	79,1	84,1	26	21
1932	24,31	52,9	69,8	73,6	34	26
1933	25,50	47,0	78,2	74,8	42	27
1934	27,63	43,0	85,8	78,6	44	31
1935	30,99	42,0	96,3	82,3	48	36
1936	35,25	44,0	110,5	85,4	53	42
1937	35,78	48,1	119,4	96,2	59	43
1938	38,02	45,4	111,5	88,7	59	44

Zdroj: Horna, M.: Měnová politika se zvláštním zřetelem k středoevropským měnovým poměrům, Praha, 1945, str. 247.

Do roku 1936 pak postupně všechny země přestaly vázat svou měnu na zlato a zaváděly často dočasné pohyblivé kurzy. Mezinárodní měnový systém se tak prakticky rozpadl na podsystémy v podobě měnových bloků, které byly propojovány sítí dohod o clearingovém platebním styku.

Po rozpadu mezinárodního měnového systému ve 30. letech 20. století se ve světě zformovalo zhruba pět základních měnových bloků: librový (sterlingový) blok v oblasti Britského společenství národů a skandinávských zemí; západoevropský zlatý blok v čele s Francií; dolarová oblast se zeměmi Latinské Ameriky; jenová oblast, která pokrývala zejména území, která Japonsko získalo vojenskou agresí; a oblast střední a jihovýchodní Evropy, která přešla převážně na soustavu řízeného devizového hospodářství a systému dvoustranných obchodních a platebních clearingových dohod.⁷ Tato měnová seskupení nebyla podložena oficiálními smlouvami, ale měla formu volného sdružení zúčastněných států.

⁷ Jak jsem již uvedla, tak librový blok vznikl po devalvaci anglické libry v roce 1931 a po zrušení zlatého standardu v Anglii. Devalvace libry vyvolala i devalvaci měn u převážné většiny zemí britského impéria a dále i v těch zemích, na jejichž zahraničním obchodě měla Anglie významný podíl a které udržovaly své devizové rezervy v librách. Tyto země tedy rovněž opustily soustavu zlatého standardu, a vzhledem k tomu, že Anglie nezavedla devizová omezení, prováděly své platební operace v librách a rovněž v librách hromadily své zahraniční měnové rezervy. Měny těchto zemí byly v pevném kursovém poměru k anglické libře. Zlatý blok vznikl v době konání světové hospodářské konference v Londýně v roce 1933, když zástupci zemí se zlatou měnou (Francie, Belgie, Holandsko, Švýcarsko, Itálie a Polsko) oznámili, že se neúčastní dalších měnových rozhovorů v Londýně a následně podepsali v Banque de France prohlášení, že budou chránit své směnné kurzy a své zlaté měny. Vedoucí zlatou měnou ve zlatém bloku byl francouzský frank. Dolarový blok vznikl po zrušení zlatého standardu ve Spojených státech amerických a po devalvaci dolaru v roce 1934. Zahrnoval převážně země amerického kontinentu, které v důsledku své závislosti na Spojených státech vázaly paritu své národní měny na dolar a své zahraniční měnové rezervy hromadily v dolarech převážně u bank ve Spojených státech amerických. Jenová oblast vznikla de facto až v roce 1939, kdy se japonský jen odpoutal od anglické libry. Japonský příklad

Vedle toho však již v roce 1936, kdy Francie jako poslední země opustila zlatý standard, došlo k prvnímu úspěšnému meziválečnému uzavření dohody o mezinárodní finanční spolupráci. Dne 16. září 1936 Francie, Spojené státy americké a Velká Británie uzavřely tzv. Tripartitní dohodu o dodávkách měnového zlata mezi ústředními institucemi. Smluvní strany se v ní zavazovaly, že upustí od politiky soutěživého znehodnocování svých měn a že budou konzultovat opatření, která by měla za následek podstatné změny v devizových kursech. Před druhou světovou válkou k Tripartitní dohodě přistoupily ještě tři další země: Belgie, Nizozemsko a Švýcarsko. Dohodou se obnovil volný mezinárodní pohyb zlata, ovšem jen mezi účastníky dohody a jen mezi jejich ústředními měnovými institucemi. Tripartitní dohoda znamenala také další posílení pozice amerického dolaru, neboť po rozpadu Zlatého bloku zůstal americký dolar jedinou měnou, která zůstala konvertibilní ve zlato, i když konvertibilními ve zlato byly jen dolary na účtech amerických bank znějících ve prospěch ústředních měnových institucí signatářů Tripartitní dohody.

Americký dolar postupně převzal postavení klíčové měny od britské libry. A to nejprve dočasně v době, kdy byla zrušena konvertibilita britské libry ve zlato během první světové války a několika let po ní (do roku 1925) a potom téměř definitivně v roce 1931, kdy Velká Británie opět opustila zlatý standard v důsledku hospodářské krize. V letech 1933 – 1936 zde bylo období, kdy se do postavení klíčové měny dostal francouzský frank, neboť ten si jako jediný udržel do roku 1936 konvertibilitu ve zlato. Avšak po uzavření Tripartitní dohody již byla pozice amerického dolaru jako hlavní klíčové měny definitivní.

Z výše uvedeného je zřejmé, že meziválečné období i přes uzavření Tripartitní dohody nelze charakterizovat jinak než jako měnový chaos. Neboť nejen, že jednotlivé země opouštěly vazby svých měn na zlato, ale současně často své měny značně devalvovaly, a to nejen v důsledku přechodů na pohyblivé kurzy. Jednotlivé země se snažily řešit své domácí hospodářské a sociální problémy nekoordinovaně, a to především na úkor jiných států. Hlavními nástroji hospodářské politiky se v této době stalo právě zmiňované umělé snižování hodnoty vlastní měny, zavádění devizových omezení či omezování zahraničního obchodu. Avšak vzhledem k tomu, že tyto politiky

následovala i řada jiných východních zemí, např. Mandžusko. Měny všech těchto zemí pak byly svázány přímo s japonským jenem.

zaváděla většina zemí, výsledným jejím efektem byla pouze devastace světového hospodářství a světového obchodu a další prohloubení krize.

Světová hospodářská krize 30. let 20. století poukázala na nutnost měnové koordinace a obchodní spolupráce na mezinárodní úrovni, poukázala na nutnost zajištění stabilního mezinárodního měnového systému a stabilních obchodních vztahů ve světě. Hospodářská krize by zajisté nemohla dosáhnout takové hloubky, kdyby jednotlivé státy konzultovaly a koordinovaly své hospodářské politiky.

Již v polovině 30. let 20. století si mnoho předních ekonomů a politiků uvědomovalo, že dosažení ekonomického a měnového řádu je možné pouze prostřednictvím jednání na mezinárodní úrovni. Přesto však jednání, která v této době probíhala, selhala.

Další propad zaznamenalo světové hospodářství během druhé světové války, kdy téměř celý svět opět upadl do devizových omezení. Výjimku tvořily jen země dolarového bloku a Švýcarsko. Již samotné vypuknutí druhé světové války dále zdůraznilo potřebu mezinárodní spolupráce. Bylo zřejmé, že další jednání, která budou mít za cíl nápravu měnových a obchodních vztahů ve světě, již nesmí selhat. Výsledkem těchto jednání mělo být především zajištění neomezené vzájemné směnitelnosti měn jednotlivých členských zemí, zaručení jasné hodnoty každé národní měny, zabránění konkurenčnímu znehodnocování měn a potlačení nedovolených praktik a omezení v mezinárodním obchodě.

Přední světoví odborníci, především ze Spojených států a z Velké Británie, se proto začali zabývat reálnými a přijatelnými návrhy na nové poválečné uspořádání světa již v průběhu druhé světové války. Jejich snažení vyústilo počátkem roku 1943, kdy byly nezávisle na sobě oficiálně předloženy dvě nejvýznamnější koncepce. Zatímco ve Velké Británii byl publikován Keynesův plán Mezinárodní clearingové unie, Harry Dexter White jako nejbližší spolupracovník tehdejšího ministra financí USA H. Morgenthaua publikoval ve Spojených státech tzv. americký plán na vytvoření Stabilizačního fondu.⁸

⁸ V roce 1943 byla navíc předložena kanadská koncepce, která však nebyla tak významná a při závěrečných jednáních na mezinárodní konferenci v Bretton-Woods se prakticky neuplatnila.

2.2. Návrhy na poválečný měnový systém a výsledky Bretton-woodské konference

Britský Keynesův plán (Proposal for an International Clearing Union) byl publikován ve formě Bílé knihy. Podle tohoto plánu se měly mezinárodní peněžní vztahy provádět na základě clearingů tak, že každému členu by byla přidělena určitá kvóta, v jejímž rámci by clearingová mezinárodní centrála (International Clearing Union) prováděla platby. Výše stanovené kvóty měla být také určující při rozhodování o rozsahu čerpání úvěrů. Lze tedy říci, že Keynes ve svém návrhu uvažoval o zřízení Mezinárodní clearingové unie, která by byla organizací bankovního typu, u níž by každá členská země měla svůj účet. Tyto účty měly být vedeny v nenárodní měnové jednotce. Keynes pro tento účel navrhnul zřídit clearingovou měnovou jednotku „bancor“, jejíž zlatý obsah by byl určen vedením Fondu. Bancor byl tedy sice spjat se zlatem, avšak pouze způsobem, který Keynes charakterizoval jako „jednosměrný“⁹. Počáteční kurzy jednotlivých měn vůči bancoru by stanovili členové vzájemnou dohodou a mohli by je pak měnit jen se svolením vedení Fondu. Vedle toho by členové nesměli kupovat či jinak získávat zlato, pokud by jeho cena překročila paritu národní měny v bancoru.

Pokud by členská země potřebovala devizy pro vyrovnání své platební bilance, byla by na svém účtu u unie debetována příslušným ekvivalentem v bancorech. A naopak, členská země, jejíž měnu by požadovala jiná země, by byla na svém účtu u unie kreditována. Tak by bancor sloužil k nákupu a prodeji národních měn, které potřebují jednotlivé země k vyrovnání svých platebních bilancí. Zvláštní limitující opatření měla zabránit libovolnému zvyšování debetního bancorového salda členskými zeměmi.

Keynes, zastupující především zájmy Velké Británie, logicky vycházel z pozice dlužnických zemí, a proto se jim ve svém návrhu snažil vyjít vstříc. Jeho návrh navíc předpokládal ovlivňování mezinárodních plateb systémem devizové kontroly, popř. i jiná omezování mezinárodního pohybu zboží a kapitálu.

⁹ „Jednosměrný způsob sepětí bancoru se zlatem měl spočívat v tom, že účastnické země clearingů by měly nárok jen na koupi bancorů podle pevné ceny za zlato od clearingové centrály, ale neměly by nárok na koupi zlata za bancory.“

Stabilizace směnných poměrů měn měla být v Keynesově plánu dosažena udržováním tržních kurzů deviz v určitých mezích kolem pevně stanovené parity jednotlivých měn. Prostředkem měly být hlavně intervence ústředních bank na devizových trzích. Bancor svým symbolickým zlatým obsahem se měl stát měnovým standardem a nahradit tak zlato v jeho povaze kdykoli realizovatelného zboží za pevnou cenu na světovém trhu.“ (Němeček, 2000, str. 72)

Protože si Keynes uvědomoval, že napravení měnového systému a mezinárodní spolupráce v této oblasti samy o sobě nestačí, navrhnul zřídit vedle „Měnového Fondu“ ještě dvě další instituce, jednu pro rozvoj, druhou pro kontrolu pohybu zboží.

Americký Whiteův plán na vytvoření Mezinárodního stabilizačního fondu (Proposals for a United and Associated Nations Stabilisation Fund) kladl důraz především na stabilitu měnového kurzu. Podle tohoto plánu měla být vytvořena jakási mezinárodní devizová banka, která by jednotlivým členským zemím poskytovala devizové úvěry (resp. prodávala národní měny jiných členských zemí) proti složení příslušného ekvivalentu v národní měně dané členské země, a to do maximální výše, kdy stav národní měny určité země dosáhne dvojnásobku členské kvóty této země. Princip fungování Stabilizačního fondu byl založen na předpokladu, že se členské země budou snažit rychle odstranit devizová omezení a clearingové formy placení a že devizové úvěry budou používat jen k vyrovnání bilance běžných plateb.

Prostředky Fondu ke stabilizaci měn členských států by byly vytvářeny z jejich vkladů. Každému členskému státu by byl určen podíl (přibližně 5 mld. dolarů), který by měl být z poloviny splacen do zahájení činnosti Fondu. Své počáteční vklady měly země splatit z 25 % v záručitelných státních papírech, z 15,5 % v národní měně a z 12,5 % ve zlatě.

Dále White uvažoval zřídit novou měnovou jednotku „unitas“, která by odpovídala $137 \frac{1}{7}$ „grains“ ryzího zlata, což odpovídá deseti zlatým dolarům. V této jednotce by byly vedeny i účty společného Fondu. Unitas by byla směnitelná nejen za zlato, ale i za každou jinou členskou měnu. Fond by pro tyto účely stanovil hodnotu každé národní měny členského státu ve zlatě nebo v unitas. Tato hodnota by pak neměla být bez souhlasu příslušné země měněna, současně by však mohla být změněna pouze se souhlasem Fondu. Devizové kursy pro vzájemné platební operace členských zemí měly z těchto Fondem schválených parit vycházet a mělo se jich používat jak při vzájemných platebních operacích mezi členskými zeměmi, tak i při jejich operacích s Fondem.

Whiteův plán, narozdíl od Keynesova, vycházel ze zájmů Spojených států jakožto světového věřitele. Uplatňovalo se v něm proto výjimečné postavení dolaru a zlata v mezinárodní měnové soustavě, prosazoval se systém pevných parit národních měn a přechod k široké směnitelnosti měn v mezinárodních platidlech.

K tomu je nutné ještě dodat, že White uvažoval zřízení nikoli jedné, ale dvou

mezinárodních institucí. Vedle Stabilizačního fondu měla být založena také Banka pro obnovu a rozvoj. Hlavním úkolem této banky mělo být poskytování dlouhodobých obnovovacích úvěrů (investičního charakteru) a krátkodobých obchodních úvěrů členským státům. Banka měla členským státům pomáhat při obnově jejich zlatých rezerv a přispívat k ustálení světových surovinových cen.

V důsledku relativně významných kritických připomínek k Whiteově plánu vypracoval v létě 1943 americký ministr financí Henry Morgenthau změnu původního návrhu. Tato nová koncepce byla pak prezentována jako „revidovaný Whiteův plán“.

Plány Johna Maynarda Keynesa i Harryho Dextera Whitea (resp. revidovaný Whiteův plán) na poválečné uspořádání měnových vztahů obsahovaly formálně dost podobných prvků. Oba autoři nezávisle na sobě navrhli systém dohledu, který by nespočíval pouze na pořádání mezinárodních konferencí v pravidelných intervalech, ale v založení stálého orgánu – určité nadnárodní centrály - pro mezinárodní spolupráci v této oblasti. Rozhodnutí této centrály by pak byla závazná pro všechny členy. Keynes i White uvažovali o konstrukci nové mezinárodní početní měnové jednotky. Oba se zaměřili především na otázky mezinárodního platebního styku a usilovali o stabilizaci devizových kurzů. Měli podobný přístup k finančnímu kapitálu.

Zásadní rozdíl mezi oběma plány však spočíval v tom, že jeden zaváděl volnou zlatou měnu, zatímco ten druhý prosazoval mnohostranný clearing.¹⁰ Whiteův plán představoval rozšířenou tripartitní dohodu o dodávkách zlata mezi ústředními měnovými institucemi z roku 1936, zatímco Keynes chtěl využít dosavadní zkušenosti s mnohostranným clearingem.

Keynesova koncepce mezinárodní clearingové unie zdůrazňovala více požadavek likvidity a symetrie systému, vedle toho ale požadovala vytvoření něčeho relativně nového, něčeho, s čím nebyly dostatečné zkušenosti.¹¹ Přitom Keynesův návrh více méně ignoroval realitu dominantního postavení amerického dolaru v mezinárodních měnových vztazích. Keynesův plán byl ve skutečnosti plánem na zrušení vazby mezinárodního měnového systému na zlato, i když případné udržení zlatého standardu některými národními měnami se předpokládalo a bylo tímto plánem

¹⁰ Rozdíl mezi oběma návrhy byl ostatně vystižen už v názvech obou plánů - „Proposals for a United and Associated Nations Stabilisation Fund“ a „International Clearing Union“.

¹¹ Dosavadní zkušenosti s dvoustrannými a vícestrannými clearingy bylo možné na navrhovaný mezinárodní clearing aplikovat jen zčásti. (Němeček, 2000, str. 71)

tolerováno. Lze říci, že Keynesův plán byl prvním plánem na řešení otázky stability mezinárodního měnového systému bez zlata. Funkci zlata měl převzít bancor, který se měl stát mezinárodní měnovou jednotkou, k níž by všechny měny měly vyjádřenou svou paritu. Vedle toho byl Keynesův plán pozoruhodný tím, že považoval za škodlivé jak debetní, tak kreditní špičky na clearingových účtech členských států a kladl důraz na vyrovnání těchto účtů.¹² Možnost devalvace měny u států s pasivní platební bilancí byla v Keynesově plánu snadnější, než v plánu Whiteově.

White naopak ve své koncepci nebral v úvahu tak dalece otázku likvidity a symetrie v systému¹³. Jeho koncepce v podstatě požadovala institucionalizaci mezinárodního standardu zlaté dolarové devizy, který byl neoficiálně zformován již od druhé poloviny třicátých let 20. století v rámci Tripartitní dohody. Whiteova unitas zaváděla zlatou měnu v její klasické formě.

Rozdílný přístup ke zlatu a jeho pozici v navrhovaném mezinárodním měnovém systému vycházel mimo jiné z odlišného postavení Velké Británie a Spojených států ve světovém hospodářství během druhé světové války. Zatímco britský návrh vycházel z pozice zemí s oslabenými zásobami zlata a nekladal proto příliš velký důraz na úlohu zlata v budoucích mezinárodních měnových vztazích, americký návrh vycházel z pozice země, která disponovala značnými zásobami zlata (viz Tab. 2.2.) a prosazoval tedy zlato do mechanismu poválečného uspořádání mezinárodních měnových vztahů.

Navíc, ačkoli obě koncepce předpokládaly zřízení mezinárodní organizace, která by dohlížela nad mezinárodním měnovým systémem, jejich představy o charakteru této organizace byly dosti odlišné. Keynes navrhoval mnohem větší úvěrovou kapacitu nové mezinárodní instituce než White. Stabilizační fond měl podle Whiteova návrhu disponovat kapitálem ve výši 8,8 mld. amerických dolarů a úvěry měly být poskytovány pouze do výše 200 % kvóty proti ekvivalentnímu složení dlužné částky v domácí měně. White rovněž počítal s uvolňováním mezinárodního obchodu. Britský návrh předpokládal vyšší úvěrovou kapacitu nové měnové instituce, a to ve výši 25 mld. amerických dolarů. Navíc uvažoval o zavedení zvláštních limitů, které by zabraňovaly neomezenému růstu zadluženosti členských zemí. A konečně Keynes navrhoval zavádění devizových omezení v mezinárodních obchodních vztazích.

¹² Keynes zastával názor, že země s přebytky „exportují“ nezaměstnanost do zbytku světa. Země s deficitem platební bilance pak naopak vytvářejí zaměstnanost pro zbytek světa. V důsledku toho Keynes navrhoval určitým způsobem sankcionovat země s přebytky platební bilance. Prostředky získané z těchto sankcí měly být pak užity např. k financování deficitů, ale i k jiným účelům.

Tab. 2.2.: Zásoby zlata v letech 1929 – 1949 v milionech amerických dolarů (do roku 1933 v amerických dolarech při kurzu 20,67 dolarů za trojskou unci, od roku 1933 při kurzu 35 dolarů za trojskou unci)

rok	USA	Kana da	Velká Brit.	Něme cko	Franc ie	Itálie	Rako usko	Nizoz emí	Belgie	Španě lsko	Česko slov.
1929	3900	78	710	543,8	1633	273	23,8	180	169	495	37,4
1930	4225	110	718	527,8	2100	279	30,2	172	191	470	45,8
1931	4015	78	588	234,4	2699	296	26,7	358	362	434	48,9
1932	4044	84	583	192,0	3254	307	21,0	417	384	436	50,6
1933	4012	77	928	92,0	3022	373	32,7	372	438	436	79,5
1934	8238	134	1584	31,9	5445	518	45,0	575	652	740	111,8
1935	10125	189	1648	33,3	4395	270	45,1	440	854	735	111,3
1936	11258	179 ¹	2585	26,8	2995	208	44,9	492	921	718 ⁵	91,0
1937	12790 ¹	180	4085 ²	28,5	2749	210	45,5	933	833	.	92,2
1938	14592	186	3449 ²	28,5	2757	193	45,7 ⁴	998	773	525 ⁶	94,6
1939	17800	218	2038 ³	28,5 ⁸	2984	144	.	689	731	.	54,8 ⁹
1940	22043	136	293	.	2273	120	.	599	751	.	57,8 ⁹
1941	22761	136	152 ²	28,5	2270	124	.	523	749	49	61,5 ⁹
1942	22738	155	.	.	2213	141	.	435	749	45	61,6 ⁹
1943	21981	224	.	.	2000	118	.	393	749	93	62,6 ⁹
1944	20631	294	.	.	1995	24	.	375	749	105	62,7 ⁹
1945	20083	354	2476	.	1550	24	.	270	733	110	35,1
1946	20706	536	2696	.	872	28	0,1	265	735	111	.
1947	22868	287	2079	.	550	58	4,76 ⁷	232	594	111	.
1948	24398	401	1856	.	548	112	4,95	167	624	111	.
1949	24563	486	1688	.	523	256	4,99	195	698	85	.

Poznámky: Zásoby zlata jsou vyčísleny ke konci sledovaného roku, pokud není stanoveno jinak.

¹ na začátku roku; ² 30. září; ³ 31. srpna; ⁴ únor; ⁵ 1. srpna; ⁶ 30. dubna; ⁷ 7. prosince;

⁸ 15. června; ⁹ data nezahrnují Slovensko

Zdroj: Statistical Yearbook 1949-50, New York, 1950.

V průběhu druhé světové války byly vypracovány a k diskusím předloženy i jiné koncepce. Jednou z nich byl například plán kanadského ministra financí Ilsleye z července 1943, který předpokládal zřízení Mezinárodní měnové unie (International Exchange Union). Tento plán však spíše v určitých bodech upravoval předchozí koncepce, než aby formuloval vlastní pojetí. Silněji se pak přikláněl k americké koncepci.¹⁴

Na konci roku 1943 vypracovala komise odborníků pod vedením švédského státního tajemníka Hammarskjölda švédský měnový a hospodářský plán pro poválečné období. Tato komise se však omezila pouze na studium pravděpodobných poválečných poměrů ve Švédsku, na potřebu rychlé obnovy světového zahraničního obchodu, zejména dovozu do Švédska, a udržení plné zaměstnanosti v zemi.

¹³ To se také později ukázalo jako určitá „vrozená vada“ Bretton-woodského měnového systému, která svým způsobem dosti přispěla k nepříznivému konci tohoto systému. (Němeček, 2000, str. 71)

Alois Hansen, poradce při Federal Reserve Boardu, navrhoval pro poválečnou hospodářskou obnovu zřídit mezinárodní investiční banku, jež by zabezpečovala potřebný kapitál pro výstavbu na některých územích. Dále uvažoval o založení mezinárodního výrobního sdružení, jež by regulovalo světový trh surovin a snažilo se tak zabránit hlubokým dopadům hospodářských krizí. Konečně navrhoval zřízení mezinárodního stabilizačního fondu k uspokojivému řešení poválečných mezinárodních plateb.

Plánů na poválečnou obnovu světa a návrhů na nové měnové uspořádání bylo během války vypracováno a diskutováno mnoho, do závěrečných předběžných porad představitelů Spojených národů (včetně Sovětského svazu) v roce 1944 však byly předloženy již pouze dvě nejvýznamnější koncepce J. M. Keynesa a H. D. Whitea.

V konečných diskusích pak postupně převážily návrhy amerických zástupců a britský Keynesův plán byl z velké části potlačen. To bylo způsobeno především nesouhlasem Spojených států s některými podstatnými body Keynesova návrhu. Keynesova koncepce více méně ignorovala realitu dominantního postavení amerického dolaru v mezinárodních měnových vztazích. Spojené státy však v této době měly rozhodující pozici ve válkou zpustošeném světě, chtěly si přirozeně udržet pozici věřitelské země a proto prosadily nejen vedoucí pozici zlata a dolaru v mezinárodních vztazích, ale i zásadu návratnosti v úvěrových operacích Fondu, systém pevných parit národních měn a přechod k širší konvertibilitě národních měn. Zde je nutné zdůraznit, že prosazení amerického plánu nebylo výsledkem toho, že by tento plán byl lepší než návrh britský, byl to spíše důsledek silné pozice Spojených států, kterou v této době ve světovém hospodářství zastávaly.

Předběžné rady o budoucím mezinárodním měnovém uspořádání skončily v dubnu 1944. Jejich výsledkem bylo vypracování dohody o zamýšleném ustanovení Mezinárodního měnového fondu a Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj, která byla oznámena společným prohlášením vlády britské a americké. Na základě této dubnové dohody se sešli zástupci 17 vlád (kromě zástupců ze 4 velkých mocností - Spojených států, Velké Británie, SSSR a Číny - zde byli zástupci Kanady, Austrálie, Indie, Francie, Nizozemí, Belgie, Brazílie, Chile, Mexika, Kuby, Norska a Československa) v Atlantic City, aby připravili program závěrečné konference o uspořádání poválečných měnových

¹⁴ Za zmínku stojí jeden zajímavý princip kanadského návrhu, podle něž by ty země, které mají dostatečné zásoby zlata, neměly přístup k úvěrům unie.

poměrů. Připravený společný podklad expertů o ustanovení Mezinárodního měnového fondu (Joint Statement by Experts on the Establishment of the International Monetary Fund) pro závěrečnou konferenci reprezentoval již v podstatě návrh Spojených států amerických.

Závěrečná Měnová a finanční konference Spojených národů (United Nations Monetary and Financial Conference) se konala ve dnech 1. – 22. července 1944 v americkém městečku Bretton-Woods ve státě New Hampshire za účasti 300 delegátů, expertů a technických poradců (mezi nimi bylo i 12 ministrů financí a řada představitelů centrálních bank) ze 44 spojeneckých států¹⁵. Neutrální státy přizvány nebyly. Největší byla delegace Spojených států v čele s ministrem Henry Morgenthauem. Britskou delegaci vedl Lord J. M. Keynes. Kontinentální Evropu zastupovaly většinou exilové vlády. Československo bylo zastoupeno delegací vedenou ministrem financí Ladislavem Karlem Feierabendem. Delegace Sovětského svazu byla také přítomna, ale do diskusí se nezapojovala. Německo a Japonsko se nezúčastnily, neboť tyto země nebyly v době probíhání konference ještě definitivně poraženy ve válce. Počet přítomných rozvojových států byl omezený.

Konference skončila obecným přijetím Bretton-woodských dohod, které institucionalizovaly americký plán na mezinárodní měnové uspořádání s několika úpravami¹⁶. Bretton-woodské dohody obsahovaly především ustanovení o zřízení, složení a funkcích Mezinárodního měnového fondu (International Monetary Fund), jemuž byl přidělen úkol kontrolovat a podporovat nový mezinárodní měnový systém. Vedle toho dohody zakládaly Mezinárodní banku pro obnovu a rozvoj (International Bank for Reconstruction and Development, resp. Světová Banka), která měla především přispívat k hospodářské obnově a rozvoji válkou zničeného světa, resp. měla poskytovat dlouhodobé kapitálové zdroje pro členské země, které to potřebovaly na překonání válečných škod, popř. poskytovat záruky na podporu soukromých zahraničních investic atd. Navíc se ještě uvažovalo o nutnosti zřízení třetí instituce – Mezinárodní obchodní organizace (International Trade Organization, ITO), která měla řešit otázky týkající se liberalizace obchodu. Hlavním jejím cílem mělo být přispívat především ke stabilizaci

¹⁵ Bretton-woodské konference se zúčastnilo následujících 44 zemí: Austrálie, Belgie, Bolívie, Brazílie, Československo, Čína, Dominikánská republika, Ekvádor, Egypt, El Salvador, Etiopie, Filipíny, Francie, Guatemala, Haiti, Honduras, Chile, Indie, Irák, Írán, Island, Jižní Afrika, Jugoslávie, Kanada, Kolumbie, Kostarika, Kuba, Libérie, Lucembursko, Mexiko, Nikaragua, Nizozemsko, Norsko, Nový Zéland, Panama, Paraguay, Peru, Polsko, Řecko, Velká Británie, Spojené státy americké, SSSR, Uruguay a Venezuela.

primárních cen komodit. Tato instituce však nakonec nebyla ustanovena, neboť ji americký Kongres neratifikoval. Některé její předpokládané funkce začala později plnit organizace GATT (General Agreement on Tariffs and Trade), která byla založena v roce 1947.

¹⁶ Např. přijatá koncepce neobsahovala ustanovení o zřízení jakékoliv nové mezinárodní měny – ani bancoru, ale ani unitas.

3. Mezinárodní měnový fond v letech 1945 - 1954

3.1. Založení MMF a jeho prvotní cíle

Mezinárodní měnový fond (MMF) oficiálně vznikl dne 27. 12. 1945, když 29 zemí podepsalo „Articles of Agreement of the International Monetary Fund“ (Články Dohody o MMF). Mezi zakládajícími členy bylo i Československo (narozdíl např. od Sovětského svazu, který nakonec Dohodu o MMF neratifikoval). Zahajovací setkání Rady guvernérů (the Board of Governors) bylo v Savannah, ve státě Gorgia, 8. března 1946, a počáteční setkání Výkonného výboru (the Executive Board) se uskutečnilo v ústředí MMF ve Washingtonu D.C. 6. května 1946. Za necelý rok, dne 1. března 1947, zahájil MMF své finanční operace.

Základní účel a principy Mezinárodního měnového fondu byly vymezeny jeho zakladateli ve Článcích Dohody o MMF. Od založení MMF do současnosti v nich došlo sice k několika změnám, avšak první jejich úprava byla přijata až v září 1967 na konferenci v Rio de Janeiru (s účinností od 28. 7. 1969). V letech 1945 - 1954 se tedy vycházelo stále z původních Článků Dohody o MMF přijatých na Bretton-woodské konferenci.

Článek I. Dohody o MMF („Article I. of Articles of Agreement“)¹⁷ stanovil 6 základních úkolů, které měl Fond plnit v poválečné světové ekonomice. A to:

1. Podporovat mezinárodní měnovou spolupráci prostřednictvím stálé instituce, která zajistí aparát pro vzájemné konzultace členských států a pro jejich kooperaci v mezinárodních měnových problémech;
2. usnadňovat rovnovážný růst mezinárodního obchodu a tím přispívat k podpoře a udržování vysokých úrovní zaměstnanosti, reálného důchodu a k rozvoji produkčních zdrojů všech členských států jako primárního cíle hospodářské politiky;
3. podporovat stabilitu měn členských států, podílet se na udržování řádných devizových vztahů mezi členy a zabraňovat konkurenčnímu znehodnocování měny;
4. napomáhat při zřizování mnohostranného mezinárodního systému plateb pro běžné

- transakce mezi členy a podílet se na postupném odstraňování devizových omezení, která brání rozvoji mezinárodního obchodu;
5. při poskytnutí záruk zpřístupnit členským státům prostředky Fondu a prostřednictvím devizových úvěrů dočasného charakteru umožnit zlepšení jejich platební bilance (resp. napravení platební nerovnováhy) bez uchýlení se k opatření s negativním dopadem na národní nebo mezinárodní blahobyť;
 6. v souladu s výše uvedeným zkracovat délku trvání a snižovat rozsah nerovnováh platebních bilancí členských států.

Účastníci Bretton-woodské konference v souladu se zmíněnými úkoly MMF vymezili tři základní funkce Fondu: koordinaci chování členských států v oblasti měnové politiky a obchodních plateb; poskytování finančních zdrojů členům k umožnění dodržování stanovených pravidel při napravování platebních nerovnováh; a konečně poskytování prostoru pro vzájemné konzultace členských států a jejich spolupráci v mezinárodních měnových záležitostech.

3.2. Členství v MMF a práva a povinnosti členů

3.2.1. Členství v MMF

Původními členy Mezinárodního měnového fondu se v souladu s Čl. II Dohody o MMF staly země, které se zúčastnily Měnové a finanční konference v Bretton-Woods a jejichž vlády schválily členství před 31. prosincem 1945.

Jako první podepsalo Články Dohody o MMF dne 27. 12. 1945 celkem 29 zemí. Z těchto 29 zemí se však 4 země (Brazílie, Kostarika, Polsko a Uruguay) nakonec rozhodly odložit svůj vstup do MMF do příštího roku. Vedle toho dne 28. 12. 1945 připojily svůj podpis na Dohodu o MMF Dominikánská republika a Írán a dne 31. 12. 1945 Chile, Mexiko, Peru a Kuba (která však svůj vstup do MMF také nakonec odložila do příštího roku). Všechny tyto země navíc splňovaly i podmínku účasti na Bretton-woodské konferenci. Z toho tedy plyne, že podle Čl. II Dohody o MMF se původními členy Mezinárodního měnového fondu stalo celkem 30 zemí.

¹⁷ Tento článek zůstal od jeho původního znění v zakládajících Článcích Dohody o MMF téměř nezměněný.

Země, které se nezúčastnily Bretton-woodské konference nebo nestihly ratifikovat a podepsat Články Dohody o MMF před 31. 12. 1945, se mohly stát členy MMF i později s tím, že musejí být ochotny plnit povinnosti, které vyplývají z Článků Dohody o MMF a že o členství oficiálně požádají. Žádosti o přijetí, doplněné stanovenými údaji (např. o stavu ekonomiky dané země), se předkládají na přezkoumání Výkonnému výboru. Výkonný výbor může buď žádost zamítnout a nebo ji s kladným doporučením předat Radě guvernérů, která má při přijímání nových členů konečné slovo.

V den prvního setkání Výkonného výboru (6. května 1946) bylo členy MMF již 39 zemí a jejich počet se v následujících letech dále zvyšoval (viz Tab. 3.1.). Na konci roku 1954 bylo členem Fondu 57 zemí. Dne 31. 12. 1954 se tento počet snížil o jednu zemi, neboť v tento den oficiálně přestalo být členem MMF Československo¹⁸.

¹⁸ Z podobných důvodů, které později uvádělo i Československo, „vystoupilo“ z MMF již dne 14. 3. 1950 Polsko.

Tab. 3.1.: Země, které se staly členem MMF v období od 27. 12. 1945 do 30. 12. 1954

Země	den vstupu
Původní členské země (země, které vstoupily do MMF nejpozději 31. 12. 1945) :	
Belgie, Bolívie, Československo, Čína, Egypt, Ekvádor, Etiopie, Filipíny, Francie, Guatemala, Honduras, Indie, Irák, Island, Jižní Afrika, Jugoslávie, Kanada, Kolumbie, Lucembursko, Nizozemí, Norsko, Paraguay, Řecko, Spojené státy americké, Velká Británie	27. 12. 1945
Dominikánská republika, Írán	28. 12. 1945
Chile, Mexiko, Peru	31. 12. 1945
Země, které vstoupily do MMF v období od 1. 1. 1946 do 30. 12. 1954:	
Kostarika*	8. 1. 1946
Polsko*	10. 1. 1946
Brazílie*	14. 1. 1946
Uruguay*	11. 3. 1946
El Salvador, Kuba*, Nikaragua, Panama	14. 3. 1946
Dánsko	30. 3. 1946
Venezuela	30. 12. 1946
Turecko	11. 3. 1947
Itálie	27. 3. 1947
Sýrie	10. 4. 1947
Libanon	14. 4. 1947
Austrálie	5. 8. 1947
Finsko	14. 1. 1948
Rakousko	27. 8. 1948
Thajsko	3. 5. 1949
Cejlon	29. 8. 1950
Pákistán	11. 7. 1950
Švédsko	31. 8. 1951
Barma	3. 1. 1952
Japonsko	13. 8. 1952
Německo	14. 8. 1952
Jordánsko	29. 8. 1952
Haiti	8. 9. 1953
Indonésie	15. 4. 1954
Izrael	12. 7. 1954

Pozn.: * Země, které původně podepsaly Články Dohody o MMF před 31. 12. 1945, ale členem Fondu se staly o něco později.

Zdroj: Horsefield, J., K.: The International Monetary Fund 1945-1965, Volume II: Analysis, IMF Washington, D.C., 1969, str. 87-89.

3.2.2. Práva a povinnosti členů MMF

Z členství v Mezinárodním měnovém fondu vyplývají pro všechny členské země určité povinnosti, jejichž opakované či dlouhodobé neplnění může vést až k vyloučení z Fondu (resp. k tzv. nucenému vzdání se členství).

Konkrétněji, nejprve neplní-li členská země některou ze svých povinností, může jí Fond prohlásit za nezpůsobilou používat jeho zdroje a stanovit jí přiměřenou lhůtu pro

vypořádání se se svými závazky. Pokud však i po uplynutí této přiměřené lhůty pokračuje země v neplnění některých závazků, může být po hlasování Rady guvernérů vyzvána, aby se svého členství v MMF vzdala.¹⁹

Na druhé straně se však každá členská země může kdykoli svého členství v MMF vzdát dobrovolně, oznámí-li to písemně jeho hlavní kanceláři. Ukončení členství vstupuje v platnost dnem, kdy bylo písemné oznámení doručeno.

Závazky a povinnosti členských zemí MMF jsou uvedeny v Čl. VIII Dohody o MMF a mají v zásadě dvojí povahu – finanční a hospodářsko-politickou. Země, které vstoupily do Fondu před první úpravou stanov (tj. v období od založení MMF do září 1967), se podle zmiňovaného Článku Dohody zavázaly:

- splatit stanovenou členskou kvótu do Fondu;
- splácet přijaté úvěry, včetně úroků a příslušných poplatků;
- provádět takovou hospodářskou a finanční politiku, která vytvoří předpoklady pro plynulý hospodářský růst při stabilním cenovém vývoji;
- ve spolupráci s Fondem a ostatními členy zabezpečovat racionální devizový systém, podporovat stabilitu devizových kursů a hospodářskou a finanční politikou přispívat k odstraňování poruch platební bilance (popř. při vážnějších poruchách v platební bilanci, respektovat případná hospodářská doporučení Fondu);
- usilovat o směnitelnost svých měn pro běžné transakce a bez souhlasu Fondu nezavádět žádná devizová omezení;
- poskytovat Fondu informace o stavu hospodářství a o mezinárodních transakcích, které jsou považovány za nezbytné k jeho činnosti²⁰; a

¹⁹ Toto ustanovení bylo v roce 1945 uplatněno vůči Československu s odůvodněním, že opakovaně nekonzultuje s MMF měnová opatření a uplatňování devizových omezení a že neposkytuje Fondu určené minimum informací.

²⁰ Konkrétně Část 5 Čl. VIII Dohody o MMF stanovila, že členské země mají povinnost informovat Fond o:

- držbě zlata (včetně těžby) a deviz jak oficiální tak neoficiální, a to jak doma, tak i v cizině;
- vývozech a dovozech zlata podle zemí určení a původu;
- celkových vývozech a dovozech zboží vyjádřených v hodnotách domácí měny podle zemí určení a původu;
- mezinárodní platební bilanci zahrnující obchod se zbožím a služby, transakce se zlatem, známé kapitálové transakce a ostatní položky;
- stavu mezinárodních investic, tj. investic na území člena s vlastnictvím v zahraničí a investic v zahraničí s vlastnictvím rezidentů na jeho území, pokud je možno tyto informace poskytnout;
- národním důchodu;
- cenových indexech, tj. indexech velkoobchodních i maloobchodních cen zboží a cen vývozních a dovozních;
- řízení devizového hospodářství, tj. vyčerpávající popis devizových opatření platných v době přijetí členství ve Fondu a podrobnosti pozdějších změn jakmile nastanou;

- spolupracovat s orgány Fondu ve všech oblastech vymezených statutem.

Vedle toho však z členství v Mezinárodním měnovém fondu vyplývají i určitá práva a výhody. K základním právům členských zemí patří zejména:

- přístup k výhodným úvěrům ze zdrojů Fondu na překlenutí nerovnováh v platební bilanci; a
- možnost aktivně se účastnit na projednávání otázek a řešení problémů mezinárodního měnového systému.

Členství ve Fondu přináší navíc i následující výhody:

- možnost stát se členem Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj (později Světové banky a k ní přidružených institucí) a mít tak přístup k výhodným investičním úvěrům, které tato instituce poskytuje;
- možnost zlepšit důvěryhodnost země na mezinárodních kapitálových trzích, což může mít vliv na dostupnost a podmínky čerpání úvěrů na finančních trzích;
- možnost využívat odborné poradenství MMF a Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj ve všech oblastech národního hospodářství, využívat ekonomické informace a statistické údaje a prognózy;
- zaváděním metodiky MMF u statistického výkaznictví zlepšovat srovnatelnost ekonomických ukazatelů;
- možnost získávat důkladnější ekonomické informace o ostatních zemích, což může mít velký význam pro další orientaci hospodářské politiky a pro spolupráci s těmito zeměmi;
- možnost účastnit se specializovaných seminářů, kursů a odborných školení, která Fond pořádá.

3.3. Kvóty členských zemí

Při vstupu do Mezinárodního měnového fondu musí každá členská země odevzdat do Fondu určitý příspěvek zvaný kvóta. Výši této kvóty stanovuje sám Fond na základě posouzení hospodářské situace země. Při posuzování jednotlivých zemí se uvažuje řada ukazatelů: HDP, zapojení do mezinárodního obchodu, stav platební

- údajích o existujícím saldu určeném k vyrovnání (pokud existují oficiální clearingové dohody). Kromě těchto základních údajů může Fond na základě Dohody o MMF požadovat od členských zemí i další potřebné informace, které zde však nejsou konkrétně uvedeny.

bilance, výše státních rezerv apod. Určujícím hlediskem při stanovování kvóty dané země je pak především srovnání jejího ekonomického potenciálu s ostatními členskými zeměmi.

Pro výpočet členských kvót zakládajících členů Fondu byla na konferenci v Bretton-Woods zavedena následující metoda výpočtu:

$$Q = (0,02 Y + 0,05 R + 0,10 M + 0,10 V) * (1 + X/Y)$$

kde: Q - kvóta

Y - národní důchod v roce 1940

R - zlaté a dolarové rezervy k 1. červenci 1943

M - průměrné importy během 1934 - 1938

V - maximální variace exportů během let 1934 - 1938

X - průměrné exporty během 1934 - 1938

Tento původní tzv. Bretton-woodský vzorec („Bretton-woods formula“) sloužil také jako základ pro určování počátečních kvót nových členů, kteří vstupovali do Fondu v období od jeho založení do počátku 60. let 20. století. Poprvé byl tento vzorec revidován a doplněn v roce 1963.

Na konferenci v Bretton-Woods byly stanoveny členské kvóty pro všechny zde zúčastněné země. Nejvýše byla stanovena kvóta pro Spojené státy americké a Velkou Británii (2700 mil. USD a 1300 mil. USD). Československá kvóta byla shodná s kvótou Polska a odpovídala 150 mil. USD. Součet kvót zemí zúčastněných na Bretton-woodské konferenci činil 8,8 mld. amerických dolarů. Některé z těchto zemí²¹ však Dohodu o MMF nakonec vůbec neratifikovaly. Vedle toho řada zemí svůj vstup do Fondu o několik měsíců či let odložila. Proto dne 31. 12. 1945 činil konečný souhrn členských kvót zakládajících zemí MMF necelých 7 mld. USD (viz Tab. 3.2.).

Postupem času, jak vstupovaly další země do Fondu, se tato suma zvyšovala. Avšak teprve až v roce 1954 se podařilo dosáhnout v Bretton-Woods vymezených 8,8 mld. USD.

²¹ Sovětský svaz, Nový Zéland a Libérie.

Tab. 3.2.: Vývoj kvót členských zemí MMF v letech 1945 – 1954, v milionech amerických dolarů

Země	B-W kvóty*	ke dni	ke dni	ke dni	ke dni
		31. 12. 1945	31. 12. 1947	31. 12. 1950	1. 1. 1954
USA	2750	2750	2750	2750	2750
Britské impérium	1300	1300	1300	1300	1300
SSSR	1200				
Čína	550	550	550	550	550
Francie	450	450	525	525	525
Indie	400	400	400	400	400
Německo					330
Kanada	300	300	300	300	300
Nizozemí	275	275	275	275	275
Japonsko					250
Belgie	225	225	225	225	225
Austrálie	200		200	200	200
Itálie				180	180
Brazílie	150		150	150	150
Československo	125	125	125	125	125
Polsko	125		125		
Jižní Afrika	100	100	100	100	100
Pákistán				100	100
Švédsko					100
Mexiko	90	90	90	90	90
Dánsko			68	68	68
Jugoslávie	60	60	60	60	60
Chile	50	50	50	50	50
Kuba	50		50	50	50
Kolumbie	50	50	50	50	50
Norsko	50	50	50	50	50
Nový Zéland	50				
Rakousko				50	50
Egypt	45	45	60	60	60
Turecko			43	43	43
Řecko	40	40	40	40	40
Finsko				38	38
Írán	25	25	35	35	35
Peru	25	25	25	25	25
Barma					15
Cejlon				15	15
Filipíny	15	15	15	15	15
Uruguay	15		15	15	15
Venezuela	15		15	15	15
Thajsko				12,5	12,5
Bolívie	10	10	10	10	10
Lucembursko	10	10	10	10	10
Írák	8	8	8	8	8
Sýrie			6,5	6,5	6,5
Etiopie	6	6	6	6	6
Dominikánská republika	5	5	5	5	5
Ekvádor	5	5	5	5	5
Guatemala	5	5	5	5	5
Haiti	5				2
Kostarika	5		5	5	5

Tab. 3.2. – pokračování

Země	B-W kvóty*	ke dni	ke dni	ke dni	ke dni
		31. 12. 1945	31. 12. 1947	31. 12. 1950	1. 1. 1954
Libanon			4,5	4,5	4,5
Jordánsko					3
El Salvador	2,5		2,5	2,5	2,5
Honduras	2,5	2,5	2,5	0,5	2,5
Nikaragua	2		2	2	2
Paraguay	2	2	3,5	3,5	3,5
Island	1	1	1	1	1
Libérie	0,5				
Panama	0,5		0,5	0,5	0,5
Celkem	8800	6979,5	7768	8036,5	8739

Pozn.: * Kvóty, které byly stanoveny na konferenci v Bretton-Woods pro všechny zde zúčastněné země. Tyto kvóty byly uvedeny v Příloze A původní Dohody o MMF.

Zdroj: Horsefield, J., K.: The International Monetary Fund 1945-1965, Volume II: Analysis, IMF Washington, D.C., 1969, str. 378-380.

Původní kvóty jednotlivých členských zemí mohly být měněny, a to buď z iniciativy Fondu a nebo pokud o takovou změnu určitý člen požádal.

Čl. III Dohody o MMF stanovil, že Fond bude pravidelně vždy po pěti letech kvóty členských zemí přehodnocovat a pokud to bude považovat za nutné, navrhne jejich změny. Rada guvernérů může rovněž kdykoliv posoudit požadavek členské země na zvláštní zvýšení kvóty. Hlavním důvodem zvyšování členských kvót bylo vytvářet přiměřené finanční zdroje pro Fond a poskytnout mu možnost pružně reagovat na změny v ekonomické síle jednotlivých zemí a případné zvláštní okolnosti.

V letech 1945 – 1954 však došlo k nepatrnému zvýšení členských kvót jen u čtyř zemí (Francie, Egyptu, Íránu a Paraguaje). Rostoucí suma členských kvót tak prakticky byla pouze odrazem rozšiřující se členské základny Fondu.

Členské země měly zaplatit svůj příspěvek do Fondu (kvótu) z 25 % ve zlatě a ze 75 % ve vlastní domácí měně²². To platilo pro všechny země, které vstoupily do Fondu v období od jeho založení do počátku roku 1978.²³ Zdroje získané z členských kvót tvořily hlavní rezervní fond, z něhož mohl MMF půjčovat členům ve finančních nesnázích.

²² Pokud by však některá země musela na 25 % členské kvóty placené ve zlatě vydat více než 10 % své oficiální držby zlata, měla pak zaplatit ve zlatě pouze podíl, který odpovídal 10 % vlastní oficiální držby zlata a zbytek kvóty doplatit ve své národní měně.

²³ Od 1. dubna 1978 je částka nepřesahující 25 % členské kvóty splatná v SDR (zvláštní práva čerpání) nebo v jiné konvertibilní měně stanovené MMF a zbývající částka do výše členské kvóty je placena v domácí měně příslušné členské země.

Stanovená výše kvóty byla od počátku fungování MMF velmi důležitá, neboť na ní závisela nejen výše členského příspěvku do Fondu, ale i:

- maximální rozsah úvěrů, které členská země mohla od Fondu čerpat; a
- váha jejího hlasovacího práva (tj. její vliv na rozhodování Fondu).²⁴

3.4. Organizační struktura a hlasování v MMF

Čl. XII Dohody o MMF stanovil, že organizační struktura Fondu bude tvořena Radou guvernérů (Board of Governors), Výkonným výborem (Executive Board, resp. Board of Executive Directors), vedoucím ředitelem (Managing Director) a zaměstnanci. A toto byla také organizační struktura Fondu v jeho první etapě fungování (tedy i v letech 1945 – 1954).

V roce 1974 pak zřídila Rada guvernérů takzvaný Prozatímní výbor (Interim Committee), který byl v listopadu 1999 transformován na Mezinárodní měnový a finanční výbor (International Monetary and Financial Committee) pro otázky fungování mezinárodního měnového systému. Vedle toho Fond společně se Světovou bankou zřídil také Rozvojový výbor (IMF/World Bank Development Committee), který se zabývá především problémy v rozvojových zemích.

3.4.1. Rada guvernérů

Rada guvernérů je nejvyšším rozhodovacím orgánem Fondu. Jsou v ní zastoupeny všechny členské země, a to zpravidla ministrem financí nebo guvernérem centrální banky. Guvernér každé členské země má navíc jednoho náměstka, který je také členem Rady. Guvernér a náměstek jsou jmenováni na období pěti let, pokud je členská země dříve z funkce neodvolá (např. v souvislosti se zvolením jeho nástupce při volbách v členské zemi). Pokud se tak nestane a některý guvernér či jeho zástupce setrvává již pět let v Radě guvernérů, může být pak i po uplynutí pětileté lhůty znovu jmenován.

Do kompetence Rady guvernérů patří rozhodovat o všech záležitostech Fondu. Avšak vzhledem k velkému rozsahu činností a problémů, kterým se musí věnovat, deleguje Rada guvernérů řadu pravomocí a úkolů na Výkonný výbor. V Čl. XII Dohody

²⁴ Od roku 1978 členská kvóta také předurčuje objem zvláštních práv čerpání (SDR - Special Drawing Rights), které Fond členským zemím přiděluje.

o MMF je při tom stanoveno, které ze svých pravomocí Rada guvernérů na Výkonný výbor delegovat nemůže. V období od založení MMF do počátku 70. let 20. století do této oblasti pravomocí patřilo především rozhodování o přijímání nových členů, schvalování úprav členských kvót, schvalování jednotné změny v paritě měn všech členů, rozhodování o změnách statutu Fondu a konečně rozhodování o zasílání žádostí o vzdání se členství ve Fondu zemím, které odmítaly plnit své členské povinnosti.

Zmiňovaný Článek Dohody dále stanovil, že Rada guvernérů se bude scházet jednou ročně s tím, že ve výjimečných případech mohou členové Rady hlasovat korespondenčně i v mezidobí. Vedle toho může Radu guvernérů kdykoli svolat Výkonný výbor, pokud o to požádá alespoň pět jeho členů a nebo členové, kteří vlastní nejméně čtvrtinu všech oprávněných hlasů. Za normálních okolností se však Rada guvernérů schází pouze jednou ročně na zmiňovaném výročním zasedání²⁵ a právě proto převádí řadu ze svých pravomocí na Výkonný výbor.

Rada guvernérů se může právoplatně usnášet, pokud je na setkání přítomna většina guvernérů, kteří mají dohromady alespoň 2/3 z celkového počtu oprávněných hlasů. Náměstci guvernérů mají právo hlasovat jen v nepřítomnosti svého guvernéra.

3.4.2. Výkonný výbor a vedoucí ředitel

Výkonný výbor je stálý rozhodovací orgán MMF, na nějž, jak jsem již dříve uvedla, Rada guvernérů deleguje řadu pravomocí z oblasti běžných záležitostí Fondu. Mezi běžné záležitosti Fondu patří především dohled nad devizovou politikou, poskytování finanční pomoci, konzultace s členskými státy, tvorba analýz vývoje světové ekonomiky apod.

Výkonný výbor je tvořen několika výkonnými řediteli a jedním vedoucím ředitelem. V Čl. XII původní Dohody o MMF bylo stanoveno, že Výkonný výbor se má skládat nejméně z 12 výkonných ředitelů s tím, že každá z pěti členských zemí s nejvyššími kvótami (v letech 1945 – 1954 mezi tyto země patřily Spojené státy, Velká Británie, Čína, Francie a Indie, viz Tab. 3.2.) měla jmenovat jednoho výkonného ředitele. Další dva výkonní ředitelé měli zastupovat republiky amerického kontinentu a zbývajících minimálně pět ředitelů mělo být voleno ostatními členskými zeměmi

²⁵ Tato setkání probíhají současně s každoročním zasedáním Rady guvernérů Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj (nyní Světové banky).

takovým způsobem, že vždy určitá skupina zemí si zvolí svého výkonného ředitele, který pak tuto skupinu zemí zastupuje.

V souvislosti se vstupem dalších zemí do MMF byl počet výkonných ředitelů postupem času zvyšován. Po přistoupení Venezuely, Turecka, Itálie, Sýrie, Libanonu a Austrálie do MMF byl v polovině roku 1947 počet výkonných ředitelů zvýšen na třináct s tím, že třináctý ředitel byl zvolen třemi ze zmiňovaných nových členských zemí - Itálií, Tureckem a Venezuelou - a měl je tedy ve Výkonném výboru zastupovat. Na počátku roku 1948 si zvolily svého výkonného ředitele i zbývající tři nové členské země - Sýrie, Libanon a Austrálie. V důsledku vstupu Japonska, Německa, Barmy a Jordánska do MMF v roce 1952 byl počet výkonných ředitelů rozšířen ještě o další dva. V této době bylo součástí Výkonného výboru tedy již 16 výkonných ředitelů, z nichž bylo 11 voleno a 5 jmenováno.²⁶

Výkonní ředitelé, kteří nejsou voleni, tj. kteří jsou jmenováni, zůstávají ve své funkci, dokud příslušná členská země nejmenuje jejich nástupce. Ostatní výkonní ředitelé jsou voleni na dobu dvou let. Vedle toho každý výkonný ředitel jmenuje svého zástupce, který se může účastnit zasedání Výkonného výboru, ale pravomoc hlasovat má pouze pokud je jeho výkonný ředitel nepřítomen.

Vzhledem k tomu, že Výkonný výbor byl koncipován jako stálý rozhodovací orgán Fondu, je jeho povinností scházet se několikrát týdně, a to tak často, jak to jeho povinnosti vyžadují. Kvórum pro platné usnášení Výkonného výboru nastává, když je na zasedání přítomna nadpoloviční většina výkonných ředitelů, kteří zastupují alespoň polovinu všech oprávněných hlasů.

Výkonný výbor volí vedoucího ředitele, který není ani výkonným ředitelem a ani guvernérem Rady a který se pak stává předsedou Výkonného výboru a řídí jeho zasedání. Vedle toho má vedoucí ředitel za úkol řídit i činnost zaměstnanců administrativního aparátu Fondu. Vedoucí ředitel je volen na dobu pěti let. Po uplynutí tohoto období může být opět zvolen. Výkonný výbor ho však může i kdykoli z funkce odvolat. Jeho hlasovací právo ve Výkonném výboru je značně omezeno. Vedoucí ředitel má právo hlasovat pouze pokud při hlasování ve Výkonném výboru nastane rovnost hlasů.

²⁶ Později byl Výkonný výbor rozšířen až na celkový počet 24 ředitelů, z nichž je 8 jmenováno členskými zeměmi s nejvyššími členskými kvótami a zbývajících 16 výkonných ředitelů voleno. Počet výkonných ředitelů však může být i jiný, pokud to vyžadují okolnosti.

3.4.3. Zaměstnanci MMF

Součástí Mezinárodního měnového fondu je rozsáhlý zaměstnanecký aparát²⁷. Zaměstnanci Fondu jsou vybíráni ze všech členských států a jsou organizováni v několika specializovaných odděleních a úřadech. Množství těchto oddělení a úřadů postupem času stále roste.

Při založení Fondu (na počátku roku 1946) byla zřízena 3 specializovaná oddělení (pro výzkum, pro operace Fondu a pro legislativní záležitosti) a dva úřady (kontrolní úřad a sekretariát Fondu). V roce 1953 byla součástí Fondu ještě navíc čtyři oblastní oddělení (asijské, evropské, pro střední východ a pro západní polokouli) a úřad pro administrativu.

Sídlo hlavní kanceláře Fondu bylo při jeho založení umístěno do Washingtonu ve Spojených státech a zde tedy také pracuje většina jeho zaměstnanců. Další nevelké úřady byly později zřizovány i v Káhiře, Bombaji²⁸, Paříži, Ženevě²⁹, Tokiu a při OSN i v New Yorku.

Zaměstnanci Fondu představují skupinu kvalifikovaných odborníků, jejichž hlavním úkolem je na základě vlastních odborných analýz připravovat pro řídicí orgány Fondu podklady o hospodářské situaci a politice členských zemí, formulovat politiky Fondu, připravovat různá doporučení pro členské země, navrhnout možná řešení stávajících problémů atd. Ve své činnosti jsou zaměstnanci zavázáni výhradně poslušností Fondu.

3.4.4. Hlasování

Hlasování v Mezinárodním měnovém fondu je založeno na principu hlasování v akciové společnosti, což zvýhodňuje kapitálově silnější země. Rozsah hlasovacího práva je odvozen od výše členské kvóty, a to tak, že čím vyšší má členská země kvótu, tím vyšší má i počet hlasů. Konkrétně bylo ve Čl. XII původní Dohody o MMF stanoveno, že každá země, která se stane členem Fondu, dostane automaticky 250

²⁷ V červnu 1947 pracovalo ve Fondu 355 zaměstnanců z 27 členských zemí. Do konce dubna 1954 se tento počet zvýšil na 428 zaměstnanců ze 42 členských zemí. (Horsefield, Vol. I, 1969)

²⁸ Úřady v Káhiře i v Bombaji neměly dlouhého trvání. Oba byly založeny na konci roku 1948 a již za necelé dva roky byly zrušeny.

²⁹ Úřad v Paříži byl v roce 1948 zřízen za účelem lepšího spojení Fondu s Evropou. Úřad v Ženevě byl zřízen téměř o dvacet let později (v roce 1967) ke zlepšení kontaktu Fondu s významnými mezinárodními organizacemi, které mají sídlo v Ženevě (např. s organizací GATT).

hlasů³⁰ a další hlasy jí budou přiděleny tak, že za každých 100 tisíc USD³¹ vkladu dostane jeden hlas. Od výsledného počtu hlasů je pak odvozena hlasovací pozice guvernérů a výkonných ředitelů (či jejich zástupců, pokud oni nejsou přítomni). Každý z nich má k dispozici počet hlasů, který je přidělen členské zemi, která je jmenovala nebo zvolila.

Vzhledem k tomu, že kvóta Spojených států amerických byla v Bretton-Woods stanovena na 2700 mil. USD, tak v souladu se zmiňovaným Čl. XII Dohody dostaly Spojené státy 27750 hlasů (což znamenalo přibližně 28 % z celkového počtu hlasů) a staly se tak nejvlivnějším členem Fondu. Některé státy navíc Bretton-woodskou Dohodu o MMF vůbec neratifikovaly, či její ratifikaci odložily, a proto byl podíl Spojených států na celkové hlasovací síle Fondu nakonec ještě vyšší (viz Tab. 3.3.). V rámci zakládajících členů Fondu (ke dni 31. 12. 1945) vlastnily Spojené státy spolu s Velkou Británií dokonce nadpoloviční většinu hlasů (konkrétně 53,4 %), což bylo způsobeno především nevstoupením SSSR do MMF.

Tab. 3.3.: Vývoj hlasovací pozice jednotlivých členských zemí ve Fondu v letech 1945 – 1954, v absolutních počtech hlasů a v %

Země	B-W*		k 31. 12. 1945		k 31. 12. 1950		k 1. 1. 1954	
	absolut.	%	absolut.	%	absolut.	%	absolut.	%
USA	27750	28,03	27750	35,90	27750	29,96	27750	27,44
Britské impérium	13250	13,38	13250	17,14	13250	14,31	13250	13,10
SSSR	12250	12,37						
Čína	5750	5,81	5750	7,44	5750	6,21	5750	5,69
Francie	4750	4,80	4750	6,15	5500	5,94	5500	5,44
Indie	4250	4,29	4250	5,50	4250	4,59	4250	4,20
Německo							3550	3,51
Kanada	3250	3,28	3250	4,20	3250	3,51	3250	3,21
Nizozemí	3000	3,03	3000	3,88	3000	3,24	3000	2,97
Japonsko							2750	2,72
Belgie	2500	2,53	2500	3,23	2500	2,70	2500	2,47
Austrálie	2250	2,27			2250	2,43	2250	2,22
Itálie					2050	2,21	2050	2,03
Brazílie	1750	1,77			1750	1,89	1750	1,73
Československo	1500	1,52	1500	1,94	1500	1,62	1500	1,48
Polsko	1500	1,52						
Jižní Afrika	1250	1,26	1250	1,62	1250	1,35	1250	1,24
Pákistán					1250	1,35	1250	1,24
Švédsko							1250	1,24
Mexiko	1150	1,16	1150	1,49	1150	1,24	1150	1,14

³⁰ Tento základní přiděl, který dostávaly všechny členské země bez ohledu na jejich ekonomickou vyspělost, měl sloužit především k posílení hlasovací pozice menších států (resp. měl sloužit k tomu, aby tyto státy měly zajištěnou alespoň nějakou hlasovací sílu).

³¹ Od roku 1970 se ve Fondu při vymezování členských kvót a hlasovacích práv používají účetní jednotky SDR.

Tab. 3.3. - pokračování

Země	B-W*		k 31. 12. 1945		k 31. 12. 1950		k 1. 1. 1954	
	absolut.	%	absolut.	%	absolut.	%	absolut.	%
Dánsko					930	1,00	930	0,92
Jugoslávie	850	0,86	850	1,10	850	0,92	850	0,84
Chile	750	0,76	750	0,97	750	0,81	750	0,74
Kuba	750	0,76			750	0,81	750	0,74
Kolumbie	750	0,76	750	0,97	750	0,81	750	0,74
Norsko	750	0,76	750	0,97	750	0,81	750	0,74
Nový Zéland	750	0,76						
Rakousko					750	0,81	750	0,74
Egypt	700	0,71	700	0,91	850	0,92	850	0,84
Turecko					680	0,73	680	0,67
Řecko	650	0,66	650	0,84	650	0,70	650	0,64
Finsko					630	0,68	630	0,62
Írán	500	0,51	500	0,65	600	0,65	600	0,59
Peru	500	0,51	500	0,65	500	0,54	500	0,49
Barma							400	0,40
Cejlon					400	0,43	400	0,40
Filipíny	400	0,40	400	0,52	400	0,43	400	0,40
Uruguay	400	0,40			400	0,43	400	0,40
Venezuela	400	0,40			400	0,43	400	0,40
Thajsko					375	0,40	375	0,37
Bolívie	350	0,35	350	0,45	350	0,38	350	0,35
Lucembursko	350	0,35	350	0,45	350	0,38	350	0,35
Irák	330	0,33	330	0,43	330	0,36	330	0,33
Sýrie					315	0,34	315	0,31
Etiopie	310	0,31	310	0,40	310	0,33	310	0,31
Dominikánská republika	300	0,30	300	0,39	300	0,32	300	0,30
Ekvádor	300	0,30	300	0,39	300	0,32	300	0,30
Guatemala	300	0,30	300	0,39	300	0,32	300	0,30
Haiti	300	0,30					270	0,27
Kostarika	300	0,30			300	0,32	300	0,30
Libanon					295	0,32	295	0,29
Jordánsko						0,00	280	0,28
El Salvador	275	0,28			275	0,30	275	0,27
Honduras	275	0,28	275	0,36	255	0,28	275	0,27
Nikaragua	270	0,27			270	0,29	270	0,27
Paraguay	270	0,27	270	0,35	285	0,31	285	0,28
Island	260	0,26	260	0,34	260	0,28	260	0,26
Libérie	255	0,26				0,00		0,00
Panama	255	0,26			255	0,28	255	0,25
Celkem	99000	100	77295	100,00	92615	100,00	101135	100,00

Pozn.: * Hlasy, které byly přiděleny zemím zúčastněným na konferenci v Bretton-Woods.

Zdroj: Vlastní výpočet na základě dat z: Horsefield, J., K.: The International Monetary Fund 1945-1965, Volume II: Analysis, IMF Washington, D.C., 1969, str. 378-380.

Samotný hlasovací systém je stanoven poměrně komplikovaně. K přijetí určitých rozhodnutí je podle povahy věci třeba různý počet hlasů. Obecně je v Dohodě o MMF stanoveno, že při rozhodování Fondu se bude uplatňovat pravidlo prosté většiny (50 % hlasů z celkového počtu oprávněných hlasů). To se však týká jen běžných

záležitostí Fondu. Při přijímání významnějších rozhodnutí je vyžadována kvalifikovaná většina (70 %). Pravidlo kvalifikované většiny se uplatňuje např. při rozhodování o úvěrech Fondu nebo při přijímání nových členů. Při přijímání nových členů je mimo to ještě navíc třeba souhlas nejméně poloviny stávajících členů Fondu. V případě, že se hlasuje o záležitostech významných z hlediska budoucnosti Fondu (např. pokud jde o změny členských kvót, o strukturu Fondu atd.), je pak k přijetí rozhodnutí vyžadována dokonce 85 % většina hlasů. Za těchto okolností pak mohou některé státy hlasování zablokovat. Pokud by např. Spojené státy americké nebo komunita evropských států byly proti určitým rozhodnutím, která vyžadují 85 % většinu, tak díky rozdělení hlasů ve Fondu mohou tyto záležitosti vetovat.

Je tedy zřejmé, že způsob rozdělení hlasů a zavedený hlasovací systém ve Fondu v podstatě zajistil několika málo zemím s nejvyššími kvótami (a tedy i větším počtem hlasů) možnost „rozhodovat“ o činnosti Fondu, resp. významně ovlivňovat jeho politiku. Nicméně v praxi, pokud je to možné, usilují řídicí orgány Fondu o rozhodování na základě všeobecné shody mezi všemi členskými státy a snaží se tak předcházet formálnímu hlasování. Nespornou výhodou přijímání rozhodování na základě všeobecné shody je, že umožňuje minimalizovat konfrontace v citlivých otázkách a podporuje souhlas s usneseními, která jsou nakonec přijata.

Vedle toho je ovšem třeba vzít v úvahu, že absolutní počet hlasů je sice klíčovým, avšak nikoli jediným prvkem, který ovlivňuje hlasovací pozice členských zemí ve Fondu. Každá ekonomicky silná členská země má právo jmenovat jako svého zástupce jednoho výkonného ředitele, zatímco ostatní členské země musejí výkonného ředitele zvolit z kandidátů z určitých skupin zemí. Jmenovaný výkonný ředitel pak ve Fondu zastupuje přímo zájmy dané země, která ho dosadila, zatímco zvolený výkonný ředitel zastupuje určitou skupinu zemí, takže výsledky nemusejí plně reprezentovat vůli těchto zemí. Dále je v rámci Fondu zaveden zvláštní způsob přepočtu počtu hlasů, který zvýhodňuje při určitých rozhodnutích věřitele na úkor dlužníka vůči Fondu. Existuje řada dalších odchylek při hlasování atd.

3.5. Politiky a činnost Mezinárodního měnového fondu v letech 1945 – 1954

Na mezinárodní měnové a finanční konferenci v Bretton-Woods bylo rozhodnuto, že poválečný mezinárodní měnový systém bude systémem pevných parit

národních měn, které budou vyjádřeny ve zlatě a nebo v amerických dolarech.³² Vedle toho zde bylo stanoveno, že k zajištění řádného fungování tohoto nového mezinárodního měnového systému bude zřízena speciální nadnárodní instituce - Mezinárodní měnový fond. V počátečním období vystupoval Mezinárodní měnový fond jako technicko-administrativní orgán, jehož hlavním cílem bylo zajistit stabilitu devizových kurzů a podílet se na odstraňování devizových omezení. Fond přitom zaměřil svou aktivitu především na poskytování odborné pomoci (resp. odborné poradenství), na pořádání konzultací a na vydávání různých publikací. Po rozpadu původního Bretton-woodského měnového systému pevných kurzů (v první třetině 70. let 20. století) se těžiště funkcí MMF přeneslo do oblasti devizově úvěrové. To se projevilo jednak postupným zdokonalováním úvěrového mechanismu a jednak podstatným rozšířením úvěrové činnosti jak co do rozsahu, tak co do druhů.

3.5.1. Politika MMF v oblasti měnových kurzů

Články IV a XX původní Dohody o MMF stanovily, že každá členská země musí Fondu oficiálně nahlásit paritu své národní měny vyjádřenou buď ve zlatě a nebo v amerických dolarech té váhy a ryzosti, jakou měly k 1. červenci 1944³³. Dále zde bylo stanoveno, že poté, co členská země oficiálně nahlásí paritu své měny, musí případnou její změnu konzultovat s Fondem s tím, že pokud tato změna nepřesahuje 10 % od původně vymezené parity, tak Fond nemá právo vznést námitky. Pokud však navrhovaná změna měnové parity přesahuje 10 %, nejen že členská země musí toto své rozhodnutí konzultovat s Fondem, ale Fond může vznést i námitky³⁴. Jestliže pak členská země změní paritu své měny přes námitky Fondu, stane se podle stanov Fondu nezpůsobilá používat prostředky Fondu. A jak jsem již dříve uvedla, pokud i po uplynutí přiměřené lhůty rozpor mezi členskou zemí a Fondem trvá, může být tato země vyzvána, aby se svého členství ve Fondu vzdala, neboť neplní jednu ze svých základních povinností.

³² Mechanismus fungování tohoto měnového systému se opíral o zlato a americký dolar, z čehož vyplývá, že byl závislý především na postavení a vývoji amerického dolaru. Růst poptávky po dolarech v padesátých letech vedl k posilování dolaru a to se odrazilo i ve stabilním vývoji celého měnového systému. Na přelomu padesátých a šedesátých let se však začalo postavení dolaru měnit, což vedlo nakonec až ke zhroucení původního Bretton-woodského systému pevných kurzů vázaných na zlato a americký dolar.

³³ Dolar měl v této době zlatý obsah 0,888671 g, tj. 35 USD za trojskou unci (tj. za 31,10348 g).

Podle dalších ujednání měly být vzájemné devizové operace prováděny na základě pevných devizových kursů, u nichž byla povolena maximální odchylka ± 1 % od uvedené základní parity.

Vedle toho se členské země zavázaly, že budou společně s Fondem usilovat o stabilitu měnových kurzů, a to konkrétně tak, že budou udržovat řádná devizová ujednání a že budou intervenovat vývoj kursu své národní měny, aby ho udržely v přípustném oscilačním pásmu. To znamená, že při znehodnocování národní měny ji budou posilovat tím, že ji budou na devizových trzích nakupovat za cizí měnu. Naopak při zhodnocování národní měny budou svůj kurs oslabovat prodejem vlastní měny na devizových trzích za cizí měnu. Vzhledem k tomu, že základní měnové parity byly přímo nebo nepřímo vyjadřovány v amerických dolarech, vedla pak výše uvedená intervence nejen ke stabilizaci kursů národních měn intervenujících zemí (s dopadem na jejich devizové rezervy), ale současně i ke kolektivní stabilizaci kursu amerického dolaru ve vztahu k ostatním národním směnitelným měnám.

Rozhodování v měnových otázkách včetně stanovení parit a jejich změn patřilo tudíž do pravomoci národních orgánů členských států Fondu. Tato pravomoc však byla značně omezena, neboť MMF bylo přiznáno právo sledovat, posuzovat a ovlivňovat tato rozhodnutí. Tato výsada Fondu byla v souladu s myšlenkou, že k zajištění stabilního měnového systému a rovnovážného vývoje mezinárodního obchodu je nutné, aby měnové politiky jednotlivých členů byly pod stálou kontrolou a aby rozhodnutí, která jsou významná z hlediska mezinárodních měnových vztahů, nebyla posuzována izolovaně.

V souladu s výše uvedeným byla dne 18. prosince 1946 ve Washingtonu a v Londýně vydána zpráva, kterou byly vyhlášeny počáteční měnové parity 32 ze 39 členských zemí MMF. Zbývajících 7 členských zemí – Brazílie, Čína, Dominikánská republika, Jugoslávie, Polsko, Řecko a Uruguay – požádalo Fond o odklad pro určení počáteční parity své měny. O čtyři měsíce později byla k původní zprávě připojena parita venezuelské měny, která byla oficiálně stanovena 18. dubna 1947. Od zemí, které vstoupily do Fondu později, se vyžadovalo, aby počáteční paritu své měny stanovily co nejdříve s tím, že zde za určitých okolností byla připuštěna také možnost odkladu.

³⁴ Pokud by se navrhovaná změna měnové parity pohybovala v rozmezí 10 – 20 % od původně vymezené, může členská země požadovat, aby se Fond ohledně této změny vyjádřil do 72 hodin. Pokud by navrhovaná změna byla vyšší než 20 %, má Fond oprávnění učinit své vyjádření v lhůtě delší.

Tab. 3.4.: Počáteční parity měn členských zemí MMF ustanovené v letech 1946 - 1954

Rok*	Den*	Země	Měnová jednotka	Parita v USD (počet US centů za měnovou jednotku)
1946	18. 12.	Belgie	belg. frank	2,28167
	18. 12.	Bolívie	boliviano	2,38095
	18. 12.	Československo	čs. koruna	2,00000
	18. 12.	Dánsko	dánská koruna	20,8376
	18. 12.	Egypt	egyptská libra	413,300
	18. 12.	Ekvádor	sucre	7,40741
	18. 12.	El Salvador	colón	40,0000
	18. 12.	Etiopie	etiopský dolar	40,2500
	18. 12.	Filipíny	filipínské peso	50,0000
	18. 12.	Francie	franc. frank	0,839583
	18. 12.	Guatemala	quetzal	100,000
	18. 12.	Honduras	lempira	50,0000
	18. 12.	Chile	chilské peso	3,22581
	18. 12.	Indie	indická rupie	30,2250
	18. 12.	Irák	irácký dinár	403,000
	18. 12.	Írán	rial	3,10078
	18. 12.	Island	islad. koruna	15,4111
	18. 12.	Jižní Afrika	jihoafr. libra	403,000
	18. 12.	Kanada	kanadský dolar	100,000
	18. 12.	Kolumbie	kolumbij. peso	57,1433
	18. 12.	Kostarika	colón	17,8094
	18. 12.	Kuba	peso	100,000
	18. 12.	Lucembursko	lucemb. frank	2,28167
	18. 12.	Mexiko	mexické peso	20,5973
	18. 12.	Nikaragua	córdoba	20,0000
	18. 12.	Nizozemí	nizozem. zlatý	37,6953
	18. 12.	Norsko	norská koruna	20,1500
	18. 12.	Panama	balboa	100,000
	18. 12.	Paraguay	guaraní	32,3625
	18. 12.	Peru	sol	15,3846
	18. 12.	Spojené státy	US dolar	100,000
	18. 12.	Velká Británie	britská libra	403,000
	1947	18. 4.	Venezuela	bolivar
19. 6.		Turecko	turecká lira	35,7143
29. 7.		Libanon	libanonská libra	45,6313
29. 7.		Sýrie	sýrijská libra	45,6313
17. 11.		Austrálie	austral. libra	322,400
1948	23. 4.	Dominikánská rep.	dominik. peso	100,000
	14. 7.	Brazílie	cruzeiro	5,40541
1949	24. 5.	Jugoslávie	jugosl. dinár	2,00000
1951	19. 3.	Pákistán	pákistán. rupie	30,2250
	1. 7.	Finsko	finská marka	0,434783
	5. 11.	Švédsko	švédská koruna	19,3304
1952	16. 1.	Cejlon	cejlonská rupie	21,0000
1953	30. 1.	Německo	německá marka	23,8095
	4. 5.	Rakousko	šilink	3,84615
	11. 5.	Japonsko	jen	0,277778
	7. 8.	Barma	kyat	21,0000
	2. 10.	Jordánsko	jordánský dinár	280,000
1954	9. 4.	Haití	gourde	20,0000

Pozn.: * Den a rok, kdy byly počáteční parity vyhlášeny (většinou o několik dní později, než byly odsouhlaseny Fondem).

Zdroj: Horsefield, J. K.: The International Monetary Fund 1945 - 1965, Volume II: Analysis, IMF Washington, D. C., 1969, str. 84-86.

Již na počátku roku 1948 se Francie jako první členská země MMF rozhodla změnit svou počáteční paritu. Spolu se změnou parity chtěla Francie zavést i diskriminující opatření, která by podporovala exporty do dolarových oblastí a která by znevýhodňovala importy z těchto oblastí, kvůli nedostatku dolarů v zemi. Výkonný výbor s návrhem Francie nesouhlasil, ta však svou počáteční paritu (stanovenou 18. prosince 1946) přesto 25. ledna 1948 opustila a byla tedy dočasně prohlášena za nezpůsobilou používat zdroje Fondu. V polovině roku 1948 opustilo původní paritu své měny i Mexiko. Vedle toho Kolumbie v prosinci 1948 devalvovala kurz svého pesa o něco málo více než o 10 % .

Významnější vlna devalvací měn proběhla v září roku 1949, a to u těch zemí, které čelily rozsáhlým deficitům platební bilance vůči zemím dolarové oblasti. Devalvace měn měly podpořit růst exportů do těchto zemí a tím tedy alespoň částečně omezovat deficity platebních bilancí. Devalvace byly zahájeny na základě doporučení Fondu s tím, že každá členská země nejprve předložila Fondu (Výkonnému výboru) vlastní návrh o rozsahu zamýšlené devalvace, který se následně stal obsahem její povinné konzultace s Fondem. Klíčovou se stala diskuse ohledně devalvace britské libry, neboť od ní se odvíjela devalvace řady dalších měn, které byly s britskou librou svázány (tj. měn zemí tzv. librové oblasti). Nakonec bylo rozhodnuto, že britská libra bude devalvována o 30,52 %. Ve stejném rozsahu devalvovaly tedy i např. Austrálie, Dánsko, Egypt, Jižní Afrika, Norsko atd. (viz Tab. 3.5.).

V následujících letech sice ještě několik zemí uskutečnilo devalvaci své měny, avšak k tak masovému devalvování, které proběhlo v roce 1949, již ve vytyčeném období do roku 1954 nedošlo.

Na tomto místě stojí ještě za zmínku skutečnost, které se budu detailně věnovat později, že v červnu 1953 Československo významně změnilo paritu své měny, a to bez jakékoli konzultace s Fondem.

Tab. 3.5.: Změny počátečních parit členských zemí MMF v letech 1948 – 1954

Rok	Den	Země	Změněná parita (počet US centů za měnovou jednotku)	o kolik byla počáteční parita změněna (v %)
1948	26. 1.	Francie	počáteční parita na čas zrušená *	-
	22. 7.	Mexiko	počáteční parita na čas zrušená	-
	17. 12.	Kolumbie	51,2825	10,26
1949	17. 6.	Mexiko	nově stanovená parita na 11,5607	43,87
	18. 9.	Austrálie	224,000	30,52
	18. 9.	Dánsko	14,4778	30,52
	18. 9.	Egypt	287,156	30,52
	18. 9.	Jižní Afrika	280,000	30,52
	18. 9.	Norsko	14,0000	30,52
	18. 9.	Velká Británie	280,000	30,52
	19. 9.	Kanada	90,9091	9,09
	20. 9.	Irák	280,000	30,52
	21. 9.	Island	10,7054	30,53
	21. 9.	Nizozemí	26,3158	30,19
	22. 9.	Belgie	2,00000	12,34
	22. 9.	Indie	21,0000	30,52
	22. 9.	Lucembursko	2,00000	12,34
1950	15. 11.	Peru	počáteční parita na čas zrušená	-
	20. 3.	Island	6,14036	60,16
	8. 4.	Bolívie	1,66667	30,00
	30. 9.	Kanada	počáteční parita na čas zrušená	-
	1. 12.	Ekvádor	6,66667	10,00
1951	5. 3.	Paraguay	16,6667	48,50
1952	1. 1.	Jugoslávie	0,33333	83,33
1953	14. 5.	Bolívie	0,52632	77,89
	5. 10.	Chile	0,90909	71,82
1954	1. 1.	Paraguay	6,66667	79,40
	19. 4.	Mexiko	8,00000	61,16
	18. 8.	Paraguay	4,76190	85,29

Pozn.: * Nová pevná nominální parita francouzského franku byla určena po četných devalvacích až 29. 12. 1958.

Zdroj: Horsefield, J. K.: The International Monetary Fund 1945 - 1965, Volume II: Analysis, IMF Washington, D. C., 1969, str. 116-117; doplněné o vlastní výpočet.

3.5.2. Politika MMF v oblasti odstraňování devizových omezení

Celá koncepce poválečného mezinárodního měnového systému byla orientována na podporu světového obchodu a v něm volného pohybu zboží a služeb. S tím souvisel i požadavek na postupnou likvidaci devizových omezení, požadavek na zavádění volné směnitelnosti národních měn v mezinárodním platebním styku a odstranění diskriminačních opatření v těchto vztazích. V souladu s těmito požadavky se členské země podle Čl. VIII Dohody o MMF zavázaly, že budou usilovat o směnitelnost svých měn pro běžné transakce (netýkalo se to pohybu kapitálu) a že oznámí Fondu, pokud a

zda budou připravené převzít závazek směnitelnosti³⁵, anebo zda zamýšlejí uplatnit právo přechodných opatření, které jim umožňuje využívat pro některé druhy plateb devizová omezení.

Avšak v počátečním období fungování MMF (tedy i v letech 1945 – 54) byla realizace požadavku dosažení co nejširší všeobecné směnitelnosti národních měn odsunuta na později. V tomto období byl naopak rozsáhle využíván Čl. XIV Dohody o MMF o povolených přechodných obdobích, během kterých mohly členské země v přechodné poválečné době udržovat devizová omezení, a to především za účelem vzpomínání se z válkou zdevastovaných ekonomik. Zde je ovšem nutné poznamenat, že i později, kdy už měly všechny členské země poválečnou obnovu za sebou, byl požadavek směnitelnosti národních měn realizován pouze zčásti.

V listopadu 1946 bylo ochotno přijmout závazky o zavedení směnitelnosti své měny a o odstranění devizových omezení vyplývajících z Čl. VIII Dohody o MMF pouze 5 členských zemí - El Salvador, Guatemala, Mexiko, Panama a Spojené státy. Ostatní členské země požádaly o přechodná období. V květnu 1947 byla proto v rámci MMF zřízena Komise pro mnohostranné devizové praktiky (Committee on Spreads and Multiple Currency Practices), která měla zkoumat oprávněnost využívání devizových omezení jednotlivými členskými zeměmi a jejich dopady na mezinárodní obchod a mezinárodní měnové vztahy. Činnost komise však nevedla ke skutečnému odstraňování těchto omezení. Většina zemí stále udržovala devizová opatření, která sloužila k podporování exportů do zemí se silnými měnami (zvláště do dolarových oblastí) a k omezování importů z těchto zemí. Během pěti let fungování MMF přibyla k pěti výše uvedeným pouze jedna země, Honduras. A tak na konci ledna 1952 splňovalo závazky Čl. VIII Dohody o MMF pouze 6 z 51 členských zemí. Dne 25. března přijala závazky Čl. VIII Dohody o MMF ještě Kanada.

Od 1. března 1952 byly zahájeny povinné konzultace Fondu se členskými zeměmi, které udržovaly devizová omezení. Povinnost organizovat tyto konzultace vyplývala z Čl. XIV Dohody o MMF, který stanovil, že po pěti letech od zahájení operací Fondu a každý následující rok musejí členské země, které udržují devizová omezení, konzultovat jejich další existenci s Fondem. Konzultace s Fondem v podstatě

³⁵ Podle zmíněného Článku VIII statutu, je za směnitelnou považována taková národní měna, jejíž používání v běžných mezinárodních platebních operacích a transakcích nepodléhá intenzivním zábránám, zejména devizovým omezením.

spočívaly v přehodnocování ekonomické situace země, v posuzování její platební bilance, ve vymezení devizových omezení, v jejich posuzování atd. V lednu 1952 byla ustanovena komise pro tuto oblast a členské státy byly vyzvány, aby této komisi zaslaly příslušné informace. Následně v březnu 1952, pak byly konzultace oficiálně zahájeny. V stejném roce však byly dokončeny pouze se 35 zeměmi ze 44, které měly povinnost s Fondem konzultovat. Neboť konzultace s Jižní Afrikou byly v průběhu následujících let přerušeny; konzultace s Barmou nebyly ani zahájeny, protože její vláda ještě v této době nebyla rozhodnuta o tom, zda závazky Čl. VIII Dohody o MMF akceptuje či neakceptuje; a ani se zbývajících sedmi zeměmi – Bolívií, Československem, Egyptem, Chile, Íránem, Tureckem a Uruguají - konzultace zahájeny nebyly, a to z důvodu, že tyto země neposkytly komisi některé podstatné informace. V roce 1953 již byly konzultace uskutečněny i se všemi těmito zeměmi, s výjimkou Jižní Afriky a Československa (neboť Československo příslušné informace stále ještě nedodalo).

Avšak i přes pořádání těchto konzultací se politiky zemí v oblasti devizových omezení zpočátku prakticky nezměnily. Pouze tři další země přijaly závazky Čl. VIII Dohody o MMF do konce roku 1954 (Dominikánská republika v srpnu 1953, Haiti v prosinci 1953 a Kuba v březnu 1954). Což znamená, že na konci roku 1954 zde bylo jen 10 z 57 členských zemí Fondu, které dosáhly směnitelnosti své měny a které neproaktivovaly devizová omezení.³⁶

3.5.3. Úvěrová politika a zdroje Fondu

Cíl stabilizace devizových kurzů by se stal jen iluzorní, kdyby zajištění vývoje devizových kurzů ve vymezených hranicích bylo ponecháno jen na vlastních intervenčních zdrojích jednotlivých členských zemí. Proto bylo při zakládání Mezinárodního měnového fondu rozhodnuto, že Fond bude soustřeďovat zdroje, z nichž bude poskytovat devizové úvěry. Hlavním úkolem úvěrové politiky MMF se tedy stalo poskytování úvěrové pomoci členským zemím při vyrovnávání přechodných deficitů v jejich platebních bilancích. Tímto způsobem měl Fond přispívat k vytváření podmínek pro plynulý mezinárodní platební styk a tím také předcházet tomu, aby výkyvy v platebních bilancích způsobovaly nestabilitu měnových kursů. MMF měl tedy

³⁶ A dokonce např. ještě v roce 1994 mělo statut směnitelné národní měny pouze 94 ze 179 členských zemí, tj. asi 52 %. (Marková, 1995, str. 29)

poskytovat především úvěry krátkodobého charakteru, které měly sloužit k překlenutí sezónních, cyklických nebo mimořádných výkyvů v platební bilanci. V jeho kompetenci nemělo být poskytování dlouhodobých úvěrů k financování strukturálních přeměn národních ekonomik, na investiční potřeby a na hospodářský rozvoj. Za tímto účelem byla zřízena Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj.

Podle původní koncepce zakladatelů MMF se rozhodujícím zdrojem pro poskytování úvěrů staly prostředky získané z členských příspěvků, tj. splacené členské kvóty ve zlatě a v národních měnách. Tyto vlastní zdroje Fondu se však s postupem času a s rostoucím počtem členských zemí příliš nezvyšovaly a začaly být nedostatečné. Byl to důsledek toho, že do Fondu vstupovaly již spíše ekonomicky slabší země, jejichž vyměřená kvóta (od níž se odvíjí členský příspěvek do Fondu) nebyla příliš velká a jejichž požadavky na poskytování úvěrů byly naopak značné. V počátečním období fungování MMF navíc nebyly původně stanovené kvóty členských zemí prakticky vůbec zvyšovány. Vedle toho Fond nemohl používat celý objem členských vkladů pro svou úvěrovou činnost, neboť Články Dohody o MMF stanovily, že k devizovým úvěrům mohou sloužit pouze směnitelné národní měny, a to nebyly zdaleka všechny měny, ve kterých členské země splácely své kvóty. A konečně, Fond měl povinnost mít neustále k dispozici zdroje k výplatě úvěrů v rámci tzv. zlaté tranše, která odpovídala 25 % kvóty. Všechny tyto skutečnosti vedly k výraznému zvýšení členských kvót (u některých zemí i více než dvojnásobnému) na počátku 60. let 20. století a k postupnému zavádění nových zdrojů pro úvěrovou činnost Fondu³⁷.

Jak jsem již dříve uvedla, pro finanční transakce mezi MMF a členskými zeměmi byla jako rozhodující kritérium stanovena výše členské kvóty, od níž byl odvozen rozsah oprávnění členské země využívat zdroje Fondu.

V počáteční etapě fungování MMF mohly členské země čerpat jeho zdroje pouze dvěma způsoby – v rámci tzv. zlaté tranše a devizovými úvěry v rámci tzv.

³⁷ Postupem času začal Fond využívat vedle vlastních zdrojů z členských kvót ještě další tři kategorie zdrojů: (1) od 70. let 20. století uměle vytvořené peníze ve formě zvláštních práv čerpání (Special Drawing Rights - SDR), které jsou připisovány členským zemím na účet zvláštních zdrojů v závislosti na výši členských kvót; (2) od roku 1962 doplňkové zdroje na základě tzv. Všeobecné úmluvy o půjčce (General Arrangement to Borrow - GAB), které představují příslib jedenácti (původně deseti) zemí RTE a přidružené Saudské Arábie poskytnout Fondu v případě potřeby půjčky; a (3) dvoustranně sjednané oficiální dlouhodobé půjčky od vlád nebo centrálních bank na doplňkové a zvětšené možnosti přístupu k úvěrům MMF. (Podrobněji je o zdrojích MMF pojednáno např. viz Marková, 1995; Olšovský, Finance a úvěr, č. 12/1992; atd.)

úvěrových tranší.³⁸

Čerpání v rámci tzv. zlaté tranše³⁹ v podstatě znamenalo, že členské země mohly od Fondu bezprostředně „nakupovat“ volně směnitelné měny za účelem vyrovnání své platební bilance až do výše členské kvóty, která byla splacena ve zlatě (tj. do výše 25 % kvóty). Tento nákup nebyl vázán na splnění žádných předběžných podmínek, narozdíl od poskytování finančních prostředků v rámci tzv. úvěrových tranší. Zlatá tranše byla považována za devizové aktivum člena, její čerpání nemělo povahu úvěru a nezakládalo povinnost zpětného odkupu ani plateb úroků či manipulačních poplatků. MMF neměl žádnou možnost jednání členské země v rámci této tranše ovlivňovat.

Čerpání devizových úvěrů v rámci tzv. úvěrových tranší bylo poskytováno na principu swapových operací, v jejichž rámci mohly členské země získávat za určitých podmínek a na určitou dobu požadovanou cizí měnu, výměnou za odpovídající ekvivalent své národní měny podle kursu evidovaného Fondem. To znamenalo, že členská země vkládala do Fondu svou vlastní národní měnu a dostávala od něho devizový úvěr v příslušném ekvivalentu cizí měny⁴⁰. Při splatnosti úvěru pak členská země zpětně od Fondu vykupovaly svoji národní měnu, tj. vracely Fondu cizí měnu a dostávaly zpět příslušný ekvivalent své národní měny. Tyto transakce neprobíhaly mezi obchodními bankami příslušných zemí, ani přímo mezi členskými zeměmi, v jejichž národních měnách se uskutečňovaly, ale prostřednictvím Fondu.

³⁸ Od počátku 60. let 20. století pak začal Fond zavádět různé druhy úvěrových facilit a účelových půjček. Např. od roku 1963 emitoval tzv. kompenzační finanční facilitu (Compensatory Financing Facility – CFF, později CCFF - Compensatory and Contingency Financing Facility), od roku 1969 začal Fond poskytovat tzv. finanční facilitu sezónních služeb (Buffer Stock Financing Facility), od roku 1974 je poskytována tzv. rozšířená úvěrová facilita Fondu (Extended Fund Facility), od roku 1976 tzv. strukturální vyrovnávací facilita (Structural Adjustment Facility), od roku 1979 tzv. dodatečná finanční facilita (Supplementary Financing Facility), od počátku roku 1987 facilita pro strukturální reformy (Structural Adjustment Facility), od konce roku 1987 tzv. rozšířená facilita pro strukturální reformy (Enhanced Structural Adjustment Facility), na počátku roku 1993 schválil Fond vytvoření systémové transformační facility (Systematic Transformation Facility) atd. Zavádění poskytování těchto účelových facilit souviselo především s rostoucím podílem rozvojových zemí mezi členy MMF a s potřebou zohlednit některé specifické aspekty jejich ekonomiky. Vedle toho některé účelové facility měly pomáhat zemím k překlenutí nepříznivých podmínek ve světovém hospodářství, které měly svůj původ např. v ropných krizích na počátku 70. let 20. století apod. Od roku 1970 mohly členské země využívat také devizových úvěrů čerpaných prostřednictvím mechanismu SDR. (O zavádění nových úvěrových facilit a účelových půjček je podrobněji pojednáno např. viz Marková, 1995; Olšovský, Finance a úvěr, č. 12/1992; Fárek, Finance a úvěr, č. 2/1990; atd.)

³⁹ Po modifikaci stanov MMF s platností od 1. 4. 1978 byl institut zlaté tranše nahrazen institutem rezervní tranše, která v úvěrovém mechanismu Fondu měla hrát stejnou roli jako dřívější zlatá tranše.

⁴⁰ Díky těmto devizovým úvěrům tedy docházelo ke změnám v měnové struktuře členských vkladů - při dlužnické operaci dával člen vlastní měnu a dostával cizí, při věřitelské operaci tomu bylo naopak.

V počáteční etapě svého fungování poskytoval Fond jen relativně nízké devizové úvěry na základě velmi přísných podmínek, které však nebyly ve Člancích Dohody o MMF nijak přímo konkretizovány. Byl zde pouze uveden požadavek nakládat se zdroji Fondu tak, aby se mu vracely a mohly být znovu využívány jinými zeměmi. Členské země mohly např. čerpat pouze takový úvěr, který byly schopny splatit. V realitě to znamenalo, že Fond důkladně posuzoval žádosti jednotlivých členských zemí, resp. zjišťoval, zda jsou jejich žádosti oprávněné, a pokud to pak uznal za vhodné, tak příslušným členským zemím poskytnul čerpání devizových úvěrů, které většinou odpovídalo 5 – 10 % jejich členské kvóty. V této době se také ještě oficiálně nehovořilo o poskytování finančních zdrojů v rámci úvěrových tranších.

Velice brzy se ukázalo, že Fond neposkytuje dostatečné finanční zdroje svým členům, a proto Výkonný výbor začal uvažovat o možnostech rozšíření poskytování devizových úvěrů. Výsledkem bylo ustanovení obecných podmínek přístupu členských zemí k finančním zdrojům Fondu v roce 1952, v nichž šlo především o zavedení tzv. podmíněnosti čerpání finančních prostředků. To umožnilo čerpání daleko vyšších úvěrů než v předchozích letech.

Respektive, v roce 1952 byly stanoveny čtyři základní úvěrové tranše, tj. čtyři postupné (kumulované) rámce pro čerpání úvěrů. Devizové úvěry v rámci každé úvěrové tranše mohly být čerpány až do výše dodatečných 25 % členské kvóty. To znamená, že např. v rámci třetí úvěrové tranše mohly členské země čerpat úvěry do výše 75 %, v rámci čtvrté úvěrové tranše mohly čerpat úvěry dokonce až do výše 100 % své členské kvóty. Vedle toho v rámci zmiňované zlaté tranše mohly čerpat ještě další prostředky do výše 25 % kvóty. Z toho vyplývá, že maximální objem zdrojů, které mohla daná členská země v této době od Fondu čerpat, odpovídal 125 % její členské kvóty. Čerpání devizových úvěrů v rámci úvěrových tranší bylo vázáno na splnění určitých podmínek, které byly zpravidla tím přísnější, čím byla úvěrová tranše vyšší⁴¹. Jak jsem již uvedla, tak svým způsobem byla tato podmíněnost čerpání zdrojů vyžadována již od počátku fungování MMF, avšak v původních Člancích Dohody o MMF definována nebyla. K tomu došlo právě až v roce 1952.

Devizové úvěry ve vyšších stupních (tj. v rámci třetí a čtvrté úvěrové tranše) byly poskytovány na základě uzavření dohody s Fondem (tzv. stand-by-arrangement),

⁴¹ V roce 1968 bylo rozhodnuto, že čerpání prostředků v rámci první úvěrové tranše již nebude vázáno na žádné podmínky a že devizové úvěry v jejím rámci (tj. do 25 % členské kvóty) budou poskytovány prakticky na požádání Fondu. U úvěrových tranší vyšších stupňů (tj. u druhé, třetí a čtvrté úvěrové tranše) byla podmíněnost čerpání úvěrů zachována.

podle níž se Fond zavazoval, že bude postupně (ve stanovených intervalech) uvolňovat sjednané úvěry v návaznosti na plnění určitých nápravných opatření. Uzavření takové dohody tedy nutně předcházelo předložení programu na ozdravení devizové situace dané členské země. Plnění dohodnutého programu bylo posuzováno na základě výkonnostních kritérií („performance criteria“), která obvykle zahrnovala rozsah emise úvěrů, výsledky platební a obchodní bilance, ale mohla zahrnovat i rozsah schodku státního rozpočtu, zvýšení státního dluhu či změnu ve výši zlatých a devizových rezerv. V roce 1952 Výkonný výbor také stanovil, že doba splatnosti úvěrů v rámci úvěrových tranší bude 3 - 5 let.

Z realizovaných transakcí v rámci úvěrových tranší se platily úroky a jednorázový manipulační poplatek Fondu. Původní Čl. V Dohody o MMF stanovil, že země kupující měnu jiného člena Fondu výměnnou za svoji vlastní měnu zaplatí manipulační poplatek ve výši 0,75 % objemu půjčky s tím, že Fond může podle svého uvážení tento poplatek buď snížit (minimálně však na 0,5 %) či zvýšit (maximálně na 1 %). Úrokové sazby byly rozlišeny podle druhu úvěrů a podle doby splatnosti. Všechny však měly být stanoveny příznivěji než byly sazby u obdobných úvěrů na mezinárodních devizových trzích. V průběhu let byly původně stanovené poplatky a úrokové sazby, které si Fond účtoval, zvyšovány.

Fond zahájil finanční operace 1. března 1947 a od tohoto dne tedy mohly členské země žádat Fond o čerpání devizových úvěrů z jeho prostředků. První požádala Fond o čerpání dne 21. dubna 1947 Etiopie. Její žádost na čerpání ve výši 0,9 mil. USD (15 % kvóty Etiopie) však byla zamítnuta, neboť podle Výkonného výboru tato žádost neodpovídala „předepsané“ proceduře a požadované čerpání bylo příliš vysoké. A tak k prvnímu skutečnému čerpání zdrojů Fondu došlo až 8. května 1947, když Francie na základě své žádosti získala od Fondu devizový úvěr ve výši 25 mil. USD. Do konce roku 1947 pak čerpalo od Fondu ještě Nizozemí, opět Francie (až do celkové výše 125 mil. USD), Mexiko, Dánsko, Belgie, Chile, Turecko a Velká Británie, která obdržela od Fondu největší úvěrové čerpání (240 mil. USD). V roce 1947 tak Fond poskytl finanční prostředky v celkové výši 467,7 mil. USD.

V následujících letech bylo čerpání úvěrů od Fondu značně omezeno, a to především v souvislosti s vyhlášením Marshallova plánu na obnovu Evropy v roce

1948.⁴² MMF byl přizván, aby se účastnil již diskusí ohledně jeho příprav, na kterých bylo zdůrazňováno, že finanční pomoc, kterou budou Spojené státy poskytovat v rámci Marshallova plánu, se nemá nijak dotknout činnosti Fondu a poskytování jeho zdrojů. Zástupci Fondu však vyjádřili obavy, zda to vůbec lze, neboť poskytování půjček v rámci Marshallova plánu zajisté negativně ovlivní úsilí zemí o dosahování rovnováhy v mezinárodních platbách. Následně Fond rozhodl, že pokud bude některá členská země čelit nerovnováze platební bilance právě v souvislosti s půjčkou v rámci Marshallova plánu, pak nemůže od Fondu požadovat čerpání prostředků na vyrovnání své platební bilance běžným způsobem. V důsledku toho tedy od roku 1949 došlo v podstatě k zastavení poskytování zdrojů Fondu evropským zemím. V letech 1949 – 1954 obdržela úvěrové čerpání od Fondu z evropských zemí pouze Jugoslávie (v roce 1949) a Finsko (v roce 1952 a 1953). To se samozřejmě promítlo i do celkových objemů zdrojů, které byly v těchto letech Fondem poskytovány. Např. v roce 1949 poskytl Fond čerpání jen o celkové výši 101,5 mil. USD, v roce 1950 Fond dokonce neposkytl žádný úvěr, v roce 1951 poskytl úvěrové čerpání pouze dvěma zemím o celkové výši 34,6 mil. USD atd. (viz Tab. 3.6.).

Fond zdůvodňoval nízké poskytování svých finančních zdrojů v letech 1949 – 1952 nejen opatřeními, která přijal v souvislosti s Marshallovým plánem, ale i tím, že u řady méně rozvinutých zemí došlo v tomto období ke zlepšení platební bilance v důsledku korejské války. Na druhé straně se zde však ozývala kritika, a to i ze strany některých guvernérů MMF, že příčinu tak nízkých čerpání od Fondu je nutno hledat především v politice Výkonného výboru a v podmínkách, které jsou na tato čerpání uvaleny. A proto, jak jsem již uvedla, se na počátku 50. let 20. století začalo diskutovat o nových možnostech poskytování zdrojů Fondu.

⁴² Marshallův plán byl navržen jako plán finanční pomoci Spojených států na poválečnou obnovu evropských zemí. Finanční pomoc v rámci tohoto plánu byla poskytována formou půjček jednotlivým evropským zemím, které tuto pomoc přijaly. Poskytování půjček v rámci Marshallova plánu skončilo na počátku 50. let 20. století.

Tab. 3.6.: Čerpání od MMF v letech 1947 – 1954, v milionech USD

Členská země	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	Celkem
Austrálie	-	-	20,0	-	-	30,0	-	-	50,0
Belgie	11,0	22,0	-	-	-	-	-	-	33,0
Bolívie	-	-	-	-	-	-	2,5	-	2,5
Brazílie	-	-	37,5	-	28,0	37,5	65,5	-	168,5
Československo	-	6,0	-	-	-	-	-	-	6,0
Dánsko	3,4	6,8	-	-	-	-	-	-	10,2
Egypt	-	-	3,0	-	-	-	-	-	3,0
Etiopie	-	0,3	0,3	-	-	-	-	-	0,6
Finsko	.	-	-	-	-	4,5	5,0	-	9,5
Francie	125	-	-	-	-	-	-	-	125
Chile	8,8	-	-	-	-	-	12,5	-	21,3
Indie	-	68,3	31,7	-	-	-	-	-	100
Indonésie	15,0	15,0
Írán	-	-	-	-	6,6	2,2	-	-	8,8
Japonsko	124,0	-	124,0
Jižní Afrika	-	10,0	-	-	-	-	-	-	10,0
Jugoslávie	-	-	9,0	-	-	-	-	-	9,0
Kolumbie	-	-	-	-	-	-	-	25,0	25,0
Kostarika	-	1,2	-	-	-	-	-	-	1,2
Mexiko	22,5	-	-	-	-	-	-	22,5	45
Nicaragua	-	0,5	-	-	-	-	-	-	0,5
Nizozemí	52,0	23,3	-	-	-	-	-	-	75,3
Norsko	-	9,6	-	-	-	-	-	-	9,6
Paraguay	-	-	-	-	-	0,9	-	-	0,9
Turecko	5,0	-	-	-	-	10,0	20,0	-	35,0
Velká Británie	240,0	60,0	-	-	-	-	-	-	300,0
Celkem	467,7	208,0	101,5	-	34,6	85,1	229,5	62,5	1188,9
Počet zemí, které čerpaly od Fondu	8	11	6	0	2	6	6	3	26

Pozn.: Pomlčka (-) znamená, že členská země v tomto roce nečerpala žádné zdroje od Fondu, tečka (.) znamená, že země nebyla v tomto roce členem Fondu a tudíž ani nemohla čerpat od Fondu jeho zdroje.

Zdroj: Horsefield, J. K.: The International Monetary Fund 1945 - 1965, Volume II: Analysis, IMF Washington, D. C., 1969, str. 460-463.

První dohodu s Fondem, tzv. stand-by-arrangement, uzavřela v roce 1952 Belgie. Ta pak v průběhu let 1952 – 1956 čerpala od Fondu v rámci této dohody prostředky do celkové výše 250 mil. USD. V roce 1952 získalo úvěr od Fondu ve výši 5 mil. USD v rámci stand-by-arrangement ještě Finsko. V roce 1953 byly zahájeny diskuse o uzavření ještě dvou dalších stand-by-arrangement, s Mexikem a s Peru. A v dalších letech počet uzavřených dohod s Fondem (stand-by-arrangement) stále rostl.

Během roku 1949 začaly některé členské země splácet Fondu svá čerpání (devizové úvěry), resp. začaly zpět odkupovat svou měnu od Fondu. První zpětný nákup vlastní měny uskutečnila Kostarika v květnu 1949, když odkoupila od Fondu colony za necelých 900 tis. USD. V roce 1949 Kostariku následovaly ještě Belgie a Nicaragua. A v následujících letech začala i řada dalších zemí splácet své úvěry Fondu, kterému se tak částečně vracely zdroje.

Tab. 3.7.: Zpětné nákupy domácích měn od MMF (resp. splácení devizových úvěrů) v letech 1947 – 1954, v milionech USD

Členská země	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	Celkem
Austrálie	-	-	-	-	-	-	12,0	24,0	36,0
Belgie	-	-	0,9	20,7	-	-	-	-	21,6
Bolívie	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Brazílie	-	-	-	-	-	65,5	37,5	-	103
Československo	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dánsko	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Egypt	-	-	-	3,0	-	-	-	-	3,0
Etiopie	-	-	-	0,3	0,3	-	-	-	0,6
Finsko	-	-	-	-	-	-	2,0	4,5	6,5
Francie	-	-	-	-	-	-	-	20,0	20,0
Chile	-	-	-	-	3,4	3,7	1,7	-	8,8
Indie	-	-	-	-	-	-	-	46,7	46,7
Indonésie	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Írán	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Japonsko	-	-	-	-	-	-	61,6	-	61,6
Jižní Afrika	-	-	-	-	10,0	-	-	-	10,0
Jugoslávie	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kolumbie	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kostarika	-	-	0,9	0,3	-	-	-	-	1,2
Mexiko	-	-	-	-	22,5	-	-	-	22,5
Nicaragua	-	-	0,5	-	-	-	-	-	0,5
Nizozemí	-	-	-	-	-	27,3	48,0	-	75,3
Norsko	-	-	-	-	9,6	-	-	-	9,6
Paraguay	-	-	-	-	-	-	-	0,4	0,4
Turecko	-	-	-	-	-	5,0	-	6,0	11,0
Velká Británie	-	-	-	-	-	-	-	108,3	108,3
Celkem	-	-	2,3	24,3	45,8	101,5	162,8	209,9	546,6
Počet zemí, které splácely úvěry	0	0	3	4	5	4	6	7	19

Pozn.: Pomlčka (-) znamená, že členská země v tomto roce nevracela žádné čerpání Fondu, tečka (.) znamená, že země nebyla v tomto roce členem Fondu.

Zdroj: Horsefield, J. K.: The International Monetary Fund 1945 - 1965, Volume II: Analysis, IMF Washington, D. C., 1969, str. 464-467.

3.5.4. Činnost MMF v oblasti odborného poradenství a vydávání publikací

V prvních deseti letech své existence měl Mezinárodní měnový fond problém naplňovat myšlenky Článků Dohody o MMF v praxi. Hospodářské a politické problémy spojené s poválečnou obnovou nevytvářely příznivé podmínky pro rozšiřování směnitelnosti měn členských zemí a pro odstraňování devizových omezení ve vzájemných obchodech. Vedle toho Fond byl velice přísný při poskytování finanční pomoci, která byla navíc značně omezená. Stejně tak vliv Fondu na utváření hospodářské politiky členských zemí byl v této době zanedbatelný. MMF si musel svou pozici na mezinárodním poli teprve vybudovat. Tato situace se začala pozvolna měnit až od poloviny 50. let 20. století.

Činnost MMF v letech 1945 – 1954 lze proto charakterizovat spíše jako

technicko-administrativní. Hlavní aktivita zaměstnanců Fondu byla zaměřena na poskytování odborného poradenství, vydávání publikací, pořádání konzultací nejen se členskými zeměmi, účastnění se na mezinárodních konferencích, participování na činnosti jiných mezinárodních organizací atd. Činnost Fondu v poválečných letech tak přispívala především k růstu informovanosti a k prohloubení mezinárodní spolupráce.

Odborné poradenství (především v měnové oblasti) poskytoval Fond nejen členským zemím, které o to požádaly, ale i různým mezinárodním organizacím při jejichž zřizování se popř. i podílel. Např. již v roce 1946 se zástupci Fondu zúčastnili konference, která měla připravit podmínky pro založení dvou mezinárodních organizací – Světové potravinové komise SN („World Food Board UN“) a Mezinárodní obchodní organizace (ITO - „International Trade Organisation“). Zřízení organizace ITO bylo předmětem diskusí již na Bretton-woodské konferenci, avšak rozsáhlá jednání o jejím ustanovení v následujících letech nakonec selhala. V roce 1947 byla zato přijata Všeobecná dohoda o clech a obchodu (GATT – „General Agreement on Tariffs and Trade“), která převzala některé přepokládané funkce ITO. V září 1948 pak byl ustanoven výbor pro neformální spolupráci mezi GATT a MMF. Vedle toho, jak jsem již dříve uvedla, zástupci Fondu byli přizváni na jednání o Marshallově plánu. MMF participoval i na mnohostranném clearingovém uspořádání v Evropě (resp. na Evropské platební unii) atd. Mimo to MMF samozřejmě spolupracoval také s Mezinárodní bankou pro obnovu a rozvoj. V roce 1952 se dokonce začalo uvažovat o zúžení spolupráce mezi těmito dvěma institucemi. Cílem této užší spolupráce mělo být snížení výdajů Fondu a omezení jeho deficitu. K výraznému zvýšení kooperace mezi MMF a MBOR však v této době zatím nedošlo. Fond začal více spolupracovat s MBOR pouze v oblasti sběru některých základních ekonomických dat, která potřebovaly obě instituce pro svou činnost a v oblasti uskutečňování odborných misí do některých zemí.

Hlavní činnost Fondu v oblasti odborného poradenství a konzultací však byla zaměřená na jeho členské země. Každá členská země mohla Fond požádat o radu či asistenci např. při uskutečňování měnové reformy nebo při řešení problémů platební bilance. Fond mohl vyslat své zástupce do určité země i z vlastního podnětu, pokud se potřeboval blíže seznámit s její situací. Vedle toho pořádal různá odborná školení a kurzy pro zástupce z členských zemí (např. pro zaměstnance bankovního sektoru).

Součástí poskytování odborného poradenství byla i publikační činnost MMF, která se postupem času stále rozšiřovala. V prvních letech své existence byla základní publikací Fondu Výroční zpráva Výkonného výboru. Tato Výroční zpráva v podstatě shrnovala události předešlého fiskálního roku⁴³ a popř. analyzovala světovou ekonomickou situaci. Od ledna 1948 začal Fond vydávat publikaci „International Financial Statistics“, která přinášela informace např. o devizových kurzech, o držbě zlata a cizích měn, o nabídce peněz atd. V červnu 1948 bylo vydáno první číslo „International Financial News Survey“, což byl týdeník zabývající se finančními novinkami z celého světa. V lednu 1948 vyšel také první „Balance Payments Manual“. Od července 1949 vychází „Balance of Payments Yearbook“. Od roku 1950 byly vydávány další tři publikace – „Annual Report on Exchange Restriction“ (v této publikaci šlo o posuzování používaných devizových omezení), „Staff Papers“ (což byl v podstatě přehled konání a rozhodování zaměstnanců Fondu) a „Direction of International Trade“ (měsíční obchodní statistiky podle zemí). Atd.

⁴³ Fiskální rok v MMF byl zpravidla stanoven od počátku května do konce dubna následujícího roku.

4. Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj v letech 1945 - 1954

4.1. Založení Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj a její prvotní cíle

Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj (MBOR) byla založena společně s Mezinárodním měnovým fondem na konferenci v Bretton-Woods v červenci 1944. Operativní činnost zahájila dne 25. 6. 1946 ve Washingtonu. Členství v ní bylo podmíněno současným členstvím v Mezinárodním měnovém fondu.

Řada institucionálních a organizačních záležitostí byla pro MBOR ustanovena obdobně jako pro MMF. Také její základní dokument, který byl přijat na Bretton-woodské konferenci a ze kterého vycházely její původní cíle, organizace a činnost, byl nazván Články Dohody („Articles of Agreement of the International Bank for Reconstruction and Development). Organizační struktura a systém hlasování v MBOR a v MMF byly stanoveny téměř stejně⁴⁴, zasedání jejich Rad guvernérů se konají současně, jejich zakládající i další členové byli v podstatě stejní, obě instituce mají stejné hlavní sídlo (Washington) atd. Jde však o dvě samostatné organizace, jejichž funkce, zaměření a způsob poskytování zdrojů byly vymezeny odlišně.

Vzhledem k tomu, že podmínky členství a organizační strukturu jsem popsala relativně podrobně v předcházející kapitole o MMF, tak v následujícím textu se budu věnovat již jen oblastem, ve kterých se MBOR od MMF liší. Na tomto místě chci ještě poznamenat, že angažovanost Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj byla v poválečném období velmi nízká (jak vyplývá z následujícího textu). V letech 1945 – 1954 poskytla úvěry jen několika západním zemím, mezi nimiž Československo nebylo.

K prvotnímu poslání Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj patřilo přispět k financování poválečné obnovy hospodářství členských zemí. Původní Čl. I Dohody o MBOR v souladu s tím stanovil pět základních cílů Banky:

1. Pomáhat při obnově a rozvoji území členských států včetně obnovy národních hospodářství zničených nebo rozvrácených válkou tím, že bude usnadňovat

⁴⁴ Nejvyšším orgánem Světové banky je stejně jako u MMF Rada guvernérů (Board of Governors), která se schází jednou ročně, a proto většinu pravomocí deleguje na Radu výkonných ředitelů, resp. Výkonný výbor (Board of Executive Directors). Výkonnému výboru předsedá vedoucí ředitel, který je podle nepsané úmluvy dosazován Spojenými státy. Funkce a složení těchto rozhodovacích orgánů Světové banky jsou obdobná těm, která zastávají v MMF. Princip hlasování v nich je stejný jako v MMF a hlasovací pozice jednotlivých členských zemí také závisí na velikosti jejich členské kvóty (resp. úpisu). Z čehož vyplývá opět dominantní pozice Spojených států a ekonomicky vyspělých zemí.

- investice do kapitálu pro produktivní účely, podporovat přizpůsobování výrobních prostředků mírovým potřebám a přispívat k rozvoji produktivních sil a zdrojů v méně vyvinutých oblastech;
2. podporovat soukromou zahraniční investiční činnost poskytováním záruk nebo přímou účastí na půjčkách a jiných soukromých investicích. Jestliže nebude k dispozici dostatečný soukromý kapitál za přijatelných podmínek, má Banka doplňovat či zcela nahradit soukromé investice opatřováním finančních prostředků pro produktivní účely za přiměřených podmínek;
 3. podporovat dlouhodobý vyrovnaný růst mezinárodního obchodu a přispívat k udržování rovnováhy platební bilance podněcováním mezinárodní investiční činnosti podporující výrobní schopnosti členských států, a tím napomáhat ke zvyšování produktivity, životní úrovně a zlepšování pracovních podmínek v těchto státech;
 4. koordinovat půjčky a zařizovat jejich poskytování tak, aby přednost byla dána prospěšnějším a naléhavějším projektům;
 5. vést své operace s patřičným zřetelem k vlivu mezinárodních investic na hospodářskou situaci členských států a napomáhat v prvních poválečných letech při zabezpečení hladkého přechodu z válečného hospodářství do mírového.

4.2. Kapitál MBOR a její úvěrová činnost

4.2.1 Základní kapitál MBOR a její zdroje

Účastníci Bretton-woodské konference stanovili výši základního kapitálu Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj na 10 mld. amerických dolarů (té váhy a ryzosti, kterou měl 1. července 1944), které měly být rozděleny na 100000 akcií po 100000 USD. Tyto akcie mohly upsat pouze členské země Banky, které se pak stávaly přímými spoluvlastníky s ručením za závazky Banky až do výše svého vkladu. Pro 44 zemí zúčastněných na Bretton-woodské konferenci byly určeny úpisy v celkové výši 9,1 mld. USD (viz Tab. 4.1.), přičemž 0,9 mld. USD bylo ponecháno pro úpisy případných dalších členských zemí.

Dohoda o MBOR připouštěla zvýšení základního kapitálu, pokud by byl takový návrh schválen 75 % většinou všech oprávněných hlasů. V počátečním období však ke všeobecnému zvyšování základního jmění Banky nedošlo. Jediné jeho zvýšení bylo způsobeno pouze rostoucím počtem členských zemí.

Každé zemi zúčastněné na Bretton-woodské konferenci byl stanoven minimální počet akcií základního kapitálu Banky, který musela upsat, pokud se rozhodla stát členem Banky. Vedle toho byly stanoveny podmínky, při jejichž splnění mohla členská země upsat i více akcií, než jí bylo původně vymezeno. Rozdílly ve výši úpisů základního kapitálu Banky jednotlivých členských zemí odrážely, podobně jako v případě členských kvót v MMF, rozdílnou ekonomickou vyspělost a ekonomický potenciál těchto zemí. Kapitálové vklady (úpisů akcií) členských zemí byly dokonce od výše jejich členských kvót v MMF odvozeny. Avšak na rozdíl od povinnosti splatit MMF celou částku členské kvóty, v případě MBOR musela být reálně zaplacená pouze část úpisů jejího základního kapitálu.

Čl. II Dohody o MBOR stanovil, že splácení úpisů základního kapitálu

Banky bude rozdělena na dvě části:

- (1) 20 % úpisu měla členská země buď splatit a nebo je měla mít k okamžité dispozici na požádání Banky pro případ, že ta bude tyto zdroje potřebovat pro své operace. Z těchto 20 % měly být 2 % ceny každé akcie zaplacené ve zlatě nebo v USD do 60 dnů ode dne, kdy Banka započne finanční operace (odklady splacení byly za určitých podmínek připuštěny). Zbýlých 18 % ceny každé akcie mělo být zaplacené na výzvu v národní měně členské země⁴⁵ (tj. pokud bude Banka žádat další splacení), ale mohlo být splaceno i dříve bez výzvy.
- (2) 80 % úpisu mělo být splaceno jen po výzvě Banky, a to jen tehdy, bude-li to zapotřebí ke splnění závazků Banky. Případná platba těchto 80 % úpisu měla být provedena buď ve zlatě, v USD a nebo v měně, která by byla vyžadována ke splnění závazků Banky. Tato část úpisů základního kapitálu Banky nesměla být použita k poskytování úvěrů ani k financování režijních nákladů Banky, ale sloužila jako záruka pro vlastní výpůjčky Banky na mezinárodních finančních trzích.

Převážná část základního kapitálu sloužila tedy výhradně jako záruka pro vlastní půjčky MBOR. K poskytování úvěrů mohla Banka použít pouze reálně zaplacenou část základního kapitálu, což bylo maximálně 20 % úpisů. Vedle toho s částí podílu složeného v národní měně mohla Banka disponovat pouze se souhlasem příslušné země.

⁴⁵ Aby nebyla MBOR poškozena změnami kurzů národních měn, bylo v Dohodě o MBOR stanoveno, že kdykoli se sníží parita členovy měny, zaplatí tento člen Bance v přiměřené době dodatečnou částku ve vlastní měně, která bude dostačující k udržení reálné počáteční hodnoty úpisu člena. Naopak pokud stoupne parita členovy měny, vrátí Banka tomuto členu v přiměřené lhůtě takovou částku členovy měny, která odpovídá vzrůstu hodnoty jeho měny. Banka může od těchto plateb upustit, pokud MMF provede jednotné rovnoměrné změny v paritách měn všech členů.

Tab. 4.1.: Úpisy základního kapitálu Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj

Země	Úpisy B-W.*	Úpisy k 31. 12. 1945**
Spojené státy	3175	3175
Velká Británie	1300	1300
SSSR	1200	-
Čína	600	600
Francie	450	450
Indie	400	400
Kanada	325	325
Nizozemí	275	275
Belgie	225	225
Austrálie	200	-
Brazílie	105	-
Československo	125	125
Polsko	125	-
Jižní Afrika	100	100
Mexiko	65	65
Norsko	50	50
Nový Zéland	50	-
Jugoslávie	40	40
Egypt	40	40
Chile	35	35
Kolumbie	35	35
Kuba	35	-
Řecko	25	25
Írán	24	24
Peru	17,5	17,5
Filipíny	15	15
Uruguay	10,5	-
Venezuela	10,5	-
Lucembursko	10	10
Bolívie	7	7
Irák	6	6
Ekvádor	3,2	3,2
Etiopie	3	3
Dominikánská republika	2	2
Guatemala	2	2
Haiti	2	-
Kostarika	2	-
El Salvador	1	-
Honduras	1	1
Island	1	1
Nicaragua	0,8	-
Paraguay	0,8	0,8
Libérie	0,5	-
Panama	0,2	-
Celkem	9100	7357,5

Pozn.: *Úpisy základního kapitálu MBOR, které byly stanoveny všem zemím zúčastněným na Bretton-woodské konferenci bez ohledu na to, zda do Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj skutečně vstoupily.

** Úpisy základního kapitálu zemí, které vstoupily do Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj nejpozději dne 31. 12. 1945.

Zdroj: Dohoda o Mezinárodní bance pro obnovu a rozvoj, Zákon č. 69/1946 Sbírky zákonů rep. Československé, příloha A.

Rozhodující masu finančních prostředků pro poskytování půjček získávala proto MBOR prodejem střednědobých a dlouhodobých cenných papírů (obligací), a to buď přímo vládám a centrálním bankám členských zemí, a nebo soukromým investorům,

včetně investičních a obchodních bank na mezinárodních kapitálových trzích. Původně umísťovala Banka své obligace převážně na kapitálovém trhu USA. Od 60. let 20. století začalo docházet k diverzifikaci, neboť vzhledem k tomu, že MBOR si vypůjčovala především v zemích s přebytky platebních bilancí, tak postupně rostla úloha SRN, Švýcarska, Japonska a dalších zemí (včetně zemí OPEC) jako věřitelů MBOR.

Dalším zdrojem úvěrových prostředků Banky se později staly její rezervní fondy, které si vytvořila během své existence ⁴⁶.

Nicméně základním rysem finanční struktury MBOR je, že hlavní prostředky na financování půjček získává vlastními výpůjčkami na mezinárodních kapitálových trzích. Finanční struktura zdrojů MBOR je tedy úplně jiná než u MMF, což souvisí i s rozdílným typem a zaměřením úvěrů, které poskytují.

4.2.2. Úvěrová politika MBOR

Původní podoba Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj odpovídala představě mezinárodní investiční banky ve formě akciové společnosti vlastněné členskými zeměmi, která poskytovala půjčky podle následujících principů:

Banka byla ochotna poskytnout či garantovat úvěr členské zemi, pokud byla přesvědčena, že za stávajících podmínek si není sám dlužník schopen zajistit jiný úvěr na trhu za podmínek, které byly podle Banky přijatelné. Zde je nutné zdůraznit, že MBOR neměla svými půjčkami nahrazovat půjčky soukromého sektoru, ale měla pouze zasahovat v případě, kdy ten, kdo si chce půjčit, nedokáže získat půjčku ze soukromého sektoru, a to za rozumných podmínek ve vztahu k finančnímu trhu.

Vedle toho si musela Banka před poskytnutím úvěru ověřit, zda země bude schopna daný úvěr splatit (a neohrozí tak prostředky ostatních členů) a musela dbát na to, aby úvěr sloužil k účelům rekonstrukce a rozvoje. Odsouhlasení půjček MBOR proto předcházela rozsáhlá analýza a posuzování a to nejen konkrétního investičního projektu, ale i hospodářské situace a politiky dané země. K tomuto účelu vysílala Banka také

⁴⁶ Pokud si např. MBOR vypůjčila více, než potřebovala na plánované úvěry, tak přebytek volných prostředků pak zpětně investovala zejména na trhu cenných papírů. Vedle zisků z této investiční činnosti získávala Banka další příjmy z rozdílů mezi úrokovou sazbou z vlastních výpůjček a úrokovou sazbou z poskytnutých úvěrů. Tyto příjmy Banky snižené o režijní náklady vlastní činnosti představovaly čistý

zvláštní mise (skupiny expertů) do zemí, které žádaly o úvěr.

Pro rozsah poskytovaných zdrojů a záruk byla Bance stanovena jedna klíčová podmínka. Celková výše použitých zdrojů na úvěry spolu s výší finančních prostředků, za které Banka ručí (i když se na nich finančně přímo nepodílí), nesměla přesáhnou sumu základního upsaného kapitálu Banky a jejích rezerv.

Banka si při tom stanovila určité úroky z poskytnutých úvěrů, a to i při „pouhém“ poskytnutí záruk. Resp. Čl. III Dohody o MBOR stanovil, že v případě převzetí záruky za půjčku, musí být Banka náležitě odměněna za převzatá rizika. A dále stanovil, že během prvních deseti let činnosti bude provise za převzetí záruky minimálně 1 %, avšak maximálně 1,5 % z půjčky.

Půjčky od MBOR byly uvolňovány na obnovu a rozvoj a tudíž měly mít, na rozdíl od půjček poskytovaných MMF, dlouhodobý charakter. Doba splatnosti úvěrů poskytovaných MBOR se zpravidla pohybovala mezi 15 – 20 lety s tím, že lhůta splatnosti úvěru byla odvozována od charakteru budované investice. Vedle toho na rozdíl od MMF, v MBOR nebylo spojení mezi podílnictvím (velikostí úpisu) země a množstvím a rozsahem úvěrů, které země mohla od Banky získat.

Jak jsem již dříve uvedla, původním cílem MBOR bylo podle Čl. I Dohody o MBOR buď přímo poskytovat a nebo zárukami zajišťovat finanční zdroje pro obnovu válkou zdevastovaných ekonomik členských zemí. A první půjčky poskytnuté v roce 1947 západní Evropě (úvěry o celkové výši 497 mil. USD) skutečně směřovaly na tyto účely.⁴⁷ Také Československo v roce 1946 požádalo o úvěr, a to ve výši 350 mil. USD. V důsledku světových i domácích událostí v následujících letech nám však nebyla tato půjčka nakonec poskytnuta.

S nástupem Marshallova plánu (v roce 1948), který proces obnovy hospodářství v západní Evropě postavil pod bezprostřední vliv Spojených států, se začalo těžiště činnosti MBOR přesunovat do sféry financování strukturálních a rozvojových programů hlavně v oblasti rozvojových zemí. Úvěrová činnost zaměřená na poválečnou obnovu byla v důsledku Marshallova plánu, obdobně jako v případě MMF, značně omezená.

Přechod k výhradnímu zaměření úvěrové činnosti MBOR na rozvojové země byl

zisk Banky. Rozhodující část tohoto zisku pak Banka používala právě k rozšíření svých rezerv, neboť na rozdíl od běžných akciových bank, MBOR nevyplácí ze zisků akcionářům dividendy.

⁴⁷ V tomto roce obdržela Francie úvěr ve výši 250 mil. USD, Nizozemí ve výši 195 mil. USD, Dánsko ve výši 40 mil. USD a Lucembursko ve výši 12 mil. USD. (Hospodář, č. 38, 18. 9. 1947, str. 3)

však pozvolný. V 50. a 60. letech 20. století (po skončení Marshallova plánu) poskytovala Banka ještě poměrně rozsáhlé půjčky řadě zemí s rozvinutou tržní ekonomikou (např. Japonsko obdrželo 875 mil. USD na výstavbu superželeznice Tokkaido a dálnice Tokio-Kobe). V 70. letech poskytla úvěry některým relativně méně vyvinutým západoevropským zemím (Finsku, Španělsku, Řecku, Irsku atd.). Avšak v 80. letech poskytla Banka již jen jediný úvěr západoevropské zemi, a to Portugalsku (640 mil. USD). Proces přechodu MBOR (resp. Světové banky) na oblast rozvojového světa jako rozhodujícího cíle úvěrové aktivity byl tak koncem 70. let prakticky dokončen.

Postupem času nabývaly na významu také tzv. nebankovní funkce MBOR. Banka se stala významnou institucí v oblasti ekonomické analýzy a výzkumu, technické pomoci, tvorby rozvojových strategií a ovlivňování směrů hospodářské politiky v rozvojových zemích.

Až do konce 70. let 20. století bylo více než 90 % půjček poskytovaných MBOR přímo účelově vázáno na financování konkrétních projektů obnovy a rozvoje. V souladu se zásadou, že půjčky Banky nemají konkurovat soukromým investicím, ale naopak je doplňovat či stimulovat, převažovalo financování projektů v oblasti infrastruktury, zejména v energetice a dopravě (silnice, železnice, přístavy atd.) a zemědělství.

5. Měnový vývoj ČSR do konce roku 1945 a vstup do Bretton-woodských institucí

5.1. Měnový vývoj ČSR do konce 2. světové války

Se vznikem Československé republiky souvisel i vznik samostatné československé měny v roce 1919. Dalšími významnými událostmi v oblasti naší nezávislé měnové politiky bylo založení Národní banky československé a svázání československé koruny se zlatem⁴⁸.

Národní banka československá zahájila činnost 1. dubna 1926 jako autonomní orgán, který převzal všechna práva, závazky a funkce Bankovního úřadu ministerstva financí⁴⁹. Tím byla opuštěna vládní koncepce deflační politiky, která byla praktikována v předchozích letech a přešlo se tím k politice měnové stabilizace. Formálně byl tento přechod stanoven v důvodové zprávě k návrhu novely zákona o založení Národní banky československé (zákon č. 102/1925 Sb.). Národní bance československé zde bylo uloženo, aby stabilizovala kurz koruny k plnohodnotným zlatým měnám na úrovni posledních dvou let před zřízením cedulové banky, tj. na úrovni let 1924 a 1925, což bylo propočteno na úroveň mezi 2,90 až 3,03 amerického dolaru za 100 Kč na burse v New Yorku.

V této době národní hospodářství pomalu překonávalo následky poválečných deflačních potíží a přecházelo ke konjunktúře. Od roku 1925 až do vzniku světové hospodářské krize 30. let 20. století se podařilo udržovat korunu jako dokonale stabilní, a to jak z hlediska jejího devizového kursu, tak z hlediska vnitřní cenové hladiny. Tato příznivá měnová a hospodářská atmosféra vyústila nakonec v liberalizaci devizového hospodářství a ve spojení československé koruny se zlatem v roce 1929⁵⁰. Místo

⁴⁸ Již při vzniku československé měny v roce 1919 byla většina odborníků přesvědčena o tom, že v konečné fázi to nemůže být měna jiná než zlatá. K svázání československé koruny se zlatem však došlo až o deset let později.

⁴⁹ Bankovní úřad ministerstva financí byl v roce 1919 pověřen řízením měnové politiky ČSR, a to do té doby, dokud zde nebude působit standardní cedulová banka.

⁵⁰ „Stalo se tak opatřením Stálého výboru Národního shromáždění ze 7. listopadu 1929 (č. 166/29 Sb.), ve kterém bylo stanoveno:

§ 1: Koruna československá (Kč) jako dosavadní jednotka měny Republiky československé jest hodnotou rovna 44,58 miligramu zlata.

§ 2: Národní banka Československá jest povinna na této zákonné úrovni udržovat kurs svých bankovek.

§ 3: Banka jest povinna kupovati u svého hlavního ústavu v Praze a u filiálek, které k tomu určí, zlato v poměru 1 Kč za 44,58 miligramu, nabídne-li prodavač v množství nejméně 12 kg ryzího zlata, a má právo při takovém nákupu srazit si toliko zkušebné a podle sazby státní mincovny ražebné.“ (Vencovský, Jindra, Novotný, Půlpán, Dvořák, a kol., 1999, str. 221)

dosavadního udržování kursového poměru koruny k dolaru bylo bance uloženo udržovat kurz koruny ke zlatu. Koruna se tak stala měnou zlaté devizy. K zavedení přímé volné směnitelnosti bankovek za zlato však nikdy nedošlo, neboť opatření, které ukládalo Národní bance povinnost udržovat konvertibilitu bankovek ve zlato, nevstoupilo nikdy v platnost.

Tab. 5.1.: Průměrné roční kurzy koruny v zahraničí za 100 Kč

Rok	New York, amer. dolar	Curych, švýc. frank	Paříž, franc. frank	Berlín, říšská marka
1926	2,96	15,33	92,95	12,44
1927	2,96	15,38	75,53	12,46
1928	2,96	15,38	75,63	12,41
1929	2,96	15,39	75,70	12,43
1930	2,96	15,29	75,55	12,42
1931	2,96	15,26	75,54	12,44
1932	2,96	15,26	75,42	12,47
1933	3,82	15,35	75,74	12,49
1934	4,24	13,14	64,46	10,69
1935	4,16	12,80	63,12	10,34
1936	4,01	13,38	65,81	9,94
1937	3,49	15,22	41,65	14,92

Zdroj: Vencovský, F., Jindra, Z., Novotný, J., Půlpán, K., Dvořák, P. a kol.: Dějiny bankovníctví v českých zemích, Bankovní institut a.s. Praha, 1999, str. 227.

Období hospodářské prosperity a měnové stability v druhé polovině dvacátých let 20. století však netrvalo dlouho. Světová hospodářská krize let 1929-1934 zasáhla tvrdě i Československo. Průběh krize zde byl podobný jako v ostatních zemích, jejichž měny byly vázány na zlato. Avšak stejně jako Francie i Československo (které patřilo k zemím zlatého bloku) relativně dlouho oddalovalo jakýkoliv zásah do zlatého standardu své měny a poprvé devalvovalo korunu až 17. února 1934, kdy byl její zlatý obsah snížen o 1/6 (na 37,15 mg). To však nestačilo. Vzhledem k úzkým devizovým vztahům s Francií, která devalvovala až v roce 1936, muselo Československo znovu přizpůsobit svůj devizový kurz jejímu opožděnému řešení. A proto byl v říjnu 1936 podruhé snížen zlatý obsah koruny, a to opět o 1/6 (na 31,21 mg). Celkově byla první a druhou devalvací znehodnocena koruna o 29,99 %, takže míra devalvace koruny přibližně odpovídala devalvací zlatého bloku (viz Příloha č. 2).

Jak jsem již dříve uvedla, tak světová hospodářská krize 30. let 20. století si vynutila také zavádění nových devizových ochranných opatření. A ani Československo nebylo výjimkou. Vedle toho se postupně začalo přecházet ke clearingovému platebnímu styku se zeměmi, které nebyly schopné plnit své peněžní závazky.

Československo sjednalo svou první clearingovou dohodu s Jugoslávií v roce 1932 a okruh clearingových zemí se rychle rozšiřoval a posléze zahrnoval ještě Bulharsko, Itálii, Maďarsko, Rumunsko, Řecko, Německo, Rakousko a Turecko.

Po druhé devalvaci koruny v roce 1936 se cenový i měnový vývoj stabilizoval a hospodářství se začalo relativně rychle zotavovat. Bylo to však jen velmi krátké období a k obnovení konjunktury už v této době nedošlo. Nebezpečí agrese nacistického Německa se od poloviny třicátých let 20. století stále více vyhrcovalo, což se bezprostředně odráželo ve finanční a měnové politice. Jednotícím a posléze výlučným zájmem se nakonec stalo zintenzivnění příprav na obranu země.

Všechna finanční a měnová opatření a veškeré úsilí o obrannou politiku však bylo marné. Na Mnichovské konferenci čtyř velmocí dne 29. září 1938 ustoupili představitelé Francie, Velké Británie a Itálie požadavku Adolfa Hitlera, aby Československo přenechalo rozsáhlá pohraniční území Německé říši. V zabraném pohraničí byly ihned staženy československé peníze a nahrazeny říšskými markami v poměru 1 RM = 8,33 Kč. To byl však pouze začátek. Již 14. března 1939 se od českých zemí odtrhlo Slovensko a byl vyhlášen samostatný Slovenský stát, jehož peněžní jednotkou se stala koruna slovenská (Ks). Dne 15. března 1939 byly české země obsazeny německou armádou. A už následující den byl výnosem Adolfa Hitlera (uveřejněným ve Sbírce zákonů č. 75/1939) zřízen Protektorát Čechy a Morava. České země se tak staly přímou součástí „Velkoněmecké říše“. Tím započal proces rychlého přizpůsobování ekonomického a měnového systému českých zemí německému modelu řízeného válečného hospodářství.

Zákonným platidlem na území Protektorátu Čechy a Morava se vedle koruny stala říšská marka. Nařízením z 21. 3. 1939 bylo stanoveno, že s účinností od 22. března 1939 se ve vnitřním směnném styku jedna koruna rovná 10 říšským fenikům. To znamenalo, že při všech platbách v Protektorátu musela být říšská marka přijímána v poměru 1 RM = 10 korunám⁵¹. Tento vnitřní kurz se však nevztahoval na poměr koruny k jiným zahraničním měnám, takže na mezinárodních peněžních trzích byla koruna až do zrušení celní hranice s Německem považována za samostatnou měnu. Nominální zlatý obsah koruny byl tedy také prozatím ponechán.

To však trvalo pouze do konce září 1940. Dne 1. října 1940 byl Protektorát celně

⁵¹ Před okupací byla nominální parita mezi RM a Kč na úrovni 1 RM = 11,484 Kč (nominální zlatý obsah Kč = 31,21 mg ryzího zlata). (Němeček, 1967, str. 148)

sjednocen s Německem. Původní Národní banka československá byla přejmenována na Národní banku pro Čechy a Moravu a stala se podřízenou Říšské bance v Berlíně. Současně byla zrušena platnost starého nominálního zlatého obsahu koruny a koruna byla úplně připoutána k marce. To znamenalo, že české měně byla odebrána možnost samostatného zahraničního kursového vývoje tím, že byla i ve vnějším styku závislá na marce. Nominální hodnota koruny byla stále vyjádřena jako 1/10 hodnoty říšské marky. Nominální zlatý obsah koruny tím byl zdánlivě o 14,84 % nadhodnocen (neboť zlatý obsah koruny byl zvýšen z 31,21 mg na 35,842 mg ryzího zlata). Avšak toto nadhodnocení se týkalo jen poměru nominálních zlatých obsahů obou měnových jednotek. Ve skutečnosti byla říšská marka značně znehodnocena a její reálný zlatý obsah byl mnohem nižší, než její zlatý obsah nominální. Přesto musela být jedna říšská marka přijímána za 10 korun, ačkoli skutečný kurz koruny a marky (odpovídající skutečným cenovým relacím) byl 6 až 7 korun za 1 marku.

Rozhodnutí o poměru české koruny k říšské marce bylo výsledkem záměrného a okupanty dobře promyšleného podhodnocení české měny vůči německé, které umožnilo hospodářské vykořisťování našeho státu. Neboť díky stanovenému vzájemnému kurzu mezi říšskou markou a korunou mohli Němci získávat nákupy v českých zemích prakticky o třetinu levněji, než jaká byla jejich skutečná hodnota. A aby nedošlo k přizpůsobení cenové hladiny v Protektorátu k říšské cenové hladině a aby Němci nepřišli o možnost levnějších nákupů, bylo již v červnu 1939 stanoveno, že bez svolení Nejvyššího cenového úřadu (který byl v této době již pod přímým německým vedením) nesmí být ceny zboží ani služeb zvyšovány. Tento úřad vydával závazné ceníky a určoval jak ceny spotřebitelské, tak i velkoobchodní a výkupní. Vedle toho byla v Protektorátu zavedena důsledná přidělová soustava, jako součást cenové regulace. Byla tak zlikvidována volná soutěž a zavedena řízená cenová politika, a to ještě před vypuknutím války. V důsledku toho došlo zároveň k výrazné změně v cenových relacích. Peníze postupně ztrácely svou funkci. V řadě drobných transakcí se přecházelo k naturální směně. Rozvíjel se černý trh. Přes všechna opatření se inflační financování potřeb říše prostřednictvím českého monetárního a fiskálního systému však nakonec stejně projeвило v růstu cenové hladiny v Protektorátu.

Měnová úprava ze října 1940 byla doplňována řadou restriktivních opatření v oblasti devizové vázanosti. Respektive, nadhodnocené marky musely být přijímány na celém území Protektorátu, Národní banka pro Čechy a Moravu je však nesměla znovu emitovat, ale musela je vyměňovat za koruny a odvádět Říšské bance do Berlína bez

jakékoliv protihodnoty. Tam byly tyto marky připisovány ve prospěch Národní banky na zvláštní prozatímní účet jako pohledávka vůči Říšské bance.⁵² Tímto způsobem tedy dosahovali Němci toho, že české zboží, které se v Protektorátu nakupovalo za marky, bylo placeno typicky inflační emisí nových korun. Vedle toho byly po zrušení celní hranice Protektorátu s německou říší příjmy a výdaje z českého obchodu se třetími zeměmi (tedy se zeměmi mimo Německou říši) zúčtovávány na tzv. ústředním clearingu v Berlíně.⁵³ Byla to opět fiktivní pohledávka vůči říši, za kterou byly dány do oběhu koruny, aniž by bylo aktivní clearingové saldo dáno reálně českému hospodářství k dispozici.

Součástí říšské politiky na území Protektorátu byly také převody českých zlatých zásob do Německa (resp. na Říšskou banku), a to ať již českých zlatých zásob uložených v Bank of England či zásob větších českých podniků (např. Plzeňské Škodovky) či Národní banky v Praze. Vedle toho bylo zlato používáno na krytí českých závazků vůči říši. Německá Říšská banka pak tímto zlatem a zlatem získaným z jiných okupovaných území platila své válečné nákupy v neutrální cizině. Zlato, které nebylo spotřebováno, zůstalo ukryto na různých místech pozdějšího západního Německa. Po porážení Německa byla nalezena jen část tohoto zlata, které pak bylo rozděleno na základě dohody vlád vítězných mocností (Spojených států, Velké Británie a Francie) mezi jednotlivé postižené státy, a to v určitém poměru k celkovému množství jim uloupeného nebo jinak jim násilně odňatého zlata.

5.2. Poválečná situace a vstup ČSR do Bretton-woodských institucí

Nacistická okupace zanechala České země vydrancované, v hospodářském a měnovém chaosu a se záplavou bezcenných papírových peněz. Ke konci války obíhalo na území Československa hned několik měn.⁵⁴ Každá z těchto měn měla svou vlastní peněžní funkci, svůj kurz a svou vlastní emisní politiku. Po vítězném skončení války bylo tedy hlavním úkolem tuto hospodářskou a měnovou situaci napravit.

⁵² Aktivní saldo na tomto účtu dosáhlo ke konci války 57,8 mld. korun. (Vencovský, 2001, str. 59)

⁵³ České aktivní saldo na tomto clearingu dosáhlo koncem války částky 14,8 mld. K. (Vencovský, 2001, str. 60)

⁵⁴ Na území Čech, Moravy a Slezska to byly tzv. protektorátní koruny, jejichž hodnota byla značně rozvrácená vzhledem k německé strategii inflačního financování války. Vedle toho na území Slovenského státu obíhaly slovenské koruny, v sudetské oblasti zabrané Německem po Mnichovské konferenci v roce 1938 byly používány říšskoněmecké marky, v pohraničních oblastech zabraných v roce 1938 Polskem a Maďarskem se platilo polskými zlotými a maďarskými pengö, v osvobozeném pohraničním území se

Obnova válkou rozvráceného hospodářství a náprava měnové devastace nemohla začít jinak než radikální peněžní reformou. Česká exilová vláda v Londýně pod vedením prezidenta Eduarda Beneše na ní začala pracovat již během války. Zajištění peněžní reformy bylo svěřeno ministru financí londýnské emigrantské vlády, kterým byl od roku 1941 Ladislav Feierabend (před ním byl exilovým ministrem financí Eduard Outrata). „Právě ten měl mimořádné pochopení pro význam měnové politiky v budoucích hospodářských poměrech svobodného Československa a zřídil proto při svém skromně vybaveném ministerstvu měnový a bankovní odbor. Jeho vedením byl pověřen Jan Viktor Mládek a brzy se ukázalo, že to bylo vynikající řešení.“⁵⁵ Hlavním úkolem Jana V. Mládka⁵⁶ bylo připravit zmiňovanou peněžní reformu. Dne 12. listopadu 1944 byl dekretem prezidenta republiky Edvarda Beneše navíc zřízen Československý měnový úřad v Londýně s cílem zajistit dostatečnou přípravu obnovy poválečných měnových poměrů.

Už koncem roku 1941 začala úzká spolupráce exilové vlády s britským měnovým úřadem (Currency Commission). V březnu 1942 byl dokončen plán na tisk nových poválečných československých peněz, který byl zadán třem anglickým tiskárnám. Peníze byly vytištěny v poměrně krátké době a už v dubnu 1943 byly uskladněny v podzemních trezorech nedaleko Bristolu a v druhé polovině září 1945 byly dopraveny letecky do Prahy.

Dne 18. května 1945 skončilo svou činnost vedení protektorátní Národní banky pro Čechy a Moravu a dekretem prezidenta republiky č. 139/1945 Sb. byla obnovena činnost Národní banky československé. Teprve definitivní převzetí státní moci po osvobození Československa umožnilo obnovit československou měnu a vytvořit podmínky pro nové koncipování peněžní politiky. Řízením a koordinací příprav reformních opatření bylo pověřeno ministerstvo financí ve spolupráci s Národní bankou.

První reformní opatření směřovala k likvidaci cizích měn na území Českých zemí a Slovenska a k jejich nahrazení českými a slovenskými korunami. Všechna stará platidla byla stažena, zapsána na účtech u peněžních ústavů a vázána. Dalším krokem

platilo markami spojeneckých západních armád atd. V oběhu byly navíc také vojenské peněžní poukázky východní osvobozené armády.

⁵⁵ Vencovský, Bankovnictví, č. 8/2000, str. 14.

⁵⁶ Jan V. Mládek byl světově uznávaný ekonom, který v roce 1936 absolvoval právnickou fakultu univerzity v Brně, po té krátce pokračoval studiem na Vysoké škole obchodní v Praze, pak na pařížské Sorbonně a posléze i na londýnské Cambridge. Počátek války ho zastihl ve Francii, kde se tedy přihlásil

bylo sjednocení peněžní jednotky. Dne 19. října 1945 (s účinností od 1. listopadu) byla dekretem prezidenta republiky č. 91/1945 znovu zavedena stará měnová jednotka - koruna československá - na území celého Československa.⁵⁷ Vedle výměny platidel a vázání přebytečných peněžních prostředků byla součástí první fáze měnové reformy také náprava cenových relací, které byly deformovány vlivem německého řízeného hospodářství za války a úprava cenových a mzdových poměrů mezi českými zeměmi a Slovenskem.⁵⁸

Dalším úkolem měnové reformy bylo stanovení takové měnové politiky, která povede k odstranění inflačního přebytku kupní síly⁵⁹, který vznikl jednak obvyklým financováním válečných výdajů německou vládou a jednak měnovým vykořisťováním českého, a do jisté míry i slovenského hospodářství německými vládními autoritami. Na tomto základě pak utvářet měnovou politiku podle kritérií, která si československá vláda vytyčila v Košickém vládním programu.⁶⁰

Pro další měnový a vůbec hospodářský vývoj bylo mimořádně důležité i určení kurzu nové československé koruny. Kurz koruny závisel na postavení Československa v poválečném měnovém systému a na naší účasti v Mezinárodním měnovém fondu.

Představitelé londýnské exilové vlády a čeští ekonomové, kteří se soustředili především kolem exilového ministra financí Ladislava Feierabenda, se velmi aktivně podíleli již v průběhu války na diskusích a na jednáních o budoucím poválečném měnovém uspořádání světa. Mezi těmito ekonomy obzvláště vynikal dříve zmiňovaný Jan V. Mládek, který se již při svých studiích v Cambridge sblížil s Johnem M. Keynesem a který byl zastáncem jeho názorů na mezinárodní obchodní politiku. Proto se i při předběžných diskusích o návrzích na poválečné měnové uspořádání světa a o

do armády. Po porážce francouzské armády byl nasazen v britské armádě a s tou se dostal do Londýna, kde byl přidělen do služeb českého exilového ministerstva financí.

⁵⁷ Zavedení nové československé měny bylo kromě zmíněného dekretu prezidenta republiky upraveno ještě vyhláškou ministra financí z 20. října 1945 o nových platidlech (č. 92/1945 Sb.) a dalším dekretem prezidenta republiky, jenž upravoval přihlašování vkladů a jiných peněžních pohledávek u peněžních ústavů, životních pojištění a cenných papírů (č. 95/1945).

⁵⁸ „Cenová hladina byla upravena tak, aby činila přibližně trojnásobek předválečné úrovně cen, k níž se blížila cenová hladina na Slovensku, kdežto v českých zemích se cenová hladina držela na málo zvýšené předválečné úrovni.“ (Spáčil, 1974, str. 118-119)

⁵⁹ Peněžní restrikce byla radikální. Stav oběživa byl redukován na 19 mld. Kč, tj. na 15,45 %; kupní síla vyjádřená ve vkladech, pojistkách a cenných papírech byla zablokována; stav vázaných vkladů ke konci roku 1945 byl 258 mld. Kčs. (Vencovský, Jindra, Novotný, Půlpán, Dvořák, a kol., 1999, str. 393)

⁶⁰ Košický vládní program byl přijat dne 4. dubna 1945 v Košicích na společném jednání londýnské exilové vlády prezidenta Eduarda Beneše a moskevského exilového vedení Komunistické strany Československa. Jeho obsahem byla hospodářská obnova země a posun k centrálnímu řízení ekonomiky. Přijetí tohoto programu předcházelo sestavení nové československé vlády.

návrzích na poslání a funkce nových měnových institucí přikláněl k návrhům J. M. Keynese. Jan V. Mládek se zúčastnil i předběžných porad, které se v letech 1943 a 1944 konaly v USA, a to společně s Antonínem Baschem, který byl rovněž významným českým ekonomem⁶¹. Aktivní účast českých zástupců na předběžných jednáních vyvrcholila i jejich účastí na konferenci v Atlantic City v červnu 1944, na které se připravovaly podklady pro závěrečnou měnovou a finanční konferenci, která se konala v červenci 1944 v Bretton-Woods. Respektive, když 24. června začalo v Atlantic City oficiální zasedání, bylo zde přítomno „pouze“ 17 zemí, mezi nimiž bylo i Československo.⁶² Účast českých ekonomů na přípravě Bretton-woodských dohod byla tedy velmi aktivní, na rozdíl od mnoha jiných zemí, jejichž představitelé byli zváni až na závěrečnou Bretton-woodskou konferenci.

Na konferenci v Bretton-Woods bylo Československo zastoupeno pětičlennou delegací. Předsedou české delegace byl exilový ministr financí Ladislav Feierabend, místopředsedou Jan V. Mládek a zbývajícími třemi členy byli profesori národního hospodářství Antonín Basch a Ervin Exner a přednosta hospodářské služby československého velvyslanectví v USA Josef Hanč. Výsledkem této konference bylo schválení stanov Mezinárodního měnového fondu a Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj a uzavření Bretton-woodských dohod, jak již jsem dříve uvedla.⁶³

O našem přístupu k Mezinárodnímu měnovému fondu a k Mezinárodní bance pro obnovu a rozvoj bylo formálně rozhodnuto po skončení války, a to na zasedání Prozatímního národního shromáždění⁶⁴ dne 18. prosince 1945. Vládní návrh zákona o přistoupení Československé republiky k dohodám o Mezinárodním měnovém fondu a o Mezinárodní bance pro obnovu a rozvoj předkládal poslanec Československé strany

⁶¹ Antonín Basch působil ještě před druhou světovou válkou jako docent národního hospodářství na právnické fakultě University Karlovy v Praze. V roce 1939 pak emigroval do USA a stal se profesorem na universitě v Chicagu.

⁶² Mezi těchto 17 zemí patřila Austrálie, Belgie, Brazílie, Československo, Čína, Francie, Chile, Indie, Kanada, Kuba, Mexiko, Nizozemí, Norsko, Řecko, Spojené státy, SSSR a Velká Británie.

⁶³ „Konference v Bretton-woods vyjadřovala naděje národů na konci druhé světové války. Tehdy se stěží mohlo předpokládat, že už v roce 1946 zazní signály chmurné etapy studené války. Jaké byly naděje národů v době konference vyznělo nejen ze závěrečných projevů J. M. Keynese a Henriho Morgenthaua, ale i vedoucího sovětské delegace M. S. Stěpanova. Ten v něm prohlásil v souladu s ovzduším konference, že „půjde o přínos k obnově a rozvoji demokratických národů ... pro udržení a posilování míru a bezpečnosti“. Tehdy šlo těžko předpokládat, že jeho země projeví zájem o členství až v souvislosti s perestrojkou, tudíž po více než 40. letech.“ (Sucharda, Mezinárodní politika, č. 1/1991, str. 29)

⁶⁴ Prozatímní národní shromáždění nevzešlo z parlamentních voleb, ale bylo výsledkem dohody mezi exilovou vládou Eduarda Beneše v Londýně a exilovou komunistickou skupinou Klementa Gottwalda v Moskvě. Skládalo se z paritního zastoupení čtyř politických stran – KSC, ČSSD, Československé strany socialistické a Československé strany lidové.

socialistické Alois Neuman. Ten ve svém vystoupení ve sněmovně vysvětlil vznik obou institucí a jejich význam pro náš stát. Uvedl, že: „*Stabilita a směnnost měn jsou nesmírně důležité pro zemi závislou na mezinárodním hospodářském styku v takovém rozsahu, jako je tomu u Československa. Jsme ve své prosperitě přímo závislí na objemu svého zahraničního obchodu, a tudíž i na pořádku měnovém v celém světě. Máme zájem, abychom za peníze, které vyděláme vývozem svého zboží na jeden konec světa, mohli nakoupiti zboží, jež sami potřebujeme, z jiného konce světa. A to je právě systém, o který usiluje Mezinárodní měnový fond. Je také v linii Fondu uvolnit co nejvíce devisovou kontrolu. To je však požadavek, který si Fond klade až za další metu a připouští se, že během prvních pěti let si mnoho zemí devisovou kontrolu ještě podrží.*“⁶⁵ Ve svém proslovu A. Neuman dále dodal, že návrh zákona, který obsahoval Dohodu o MMF, byl přijat jednomyslně v rozpočtovém výboru sněmovny.

Při projednávání Dohody o MMF v Prozatímním národním shromáždění se nikdo nepřihlásil ke slovu, takže odpadla jakákoliv diskuse. Pro přijetí Dohody hlasovala podle protokolu z jednání většina poslanců, avšak odevzdané hlasy nebyly spočítány, protože pro předsedající Anežku Hodinovou-Spurnou byl výsledek hlasování podle zdvižených rukou jasný. Československá vláda podepsala Články Dohody o MMF (Articles of Agreement of the IMF) již s první skupinou zemí dne 27. prosince 1945 a Československo se tak stalo zakládajícím členem MMF. Po ratifikaci byla Dohoda o našem členství v Mezinárodním měnovém fondu v roce 1946 uveřejněna ve Sbírce zákonů a nařízení pod č. 68/1946. Vedle našeho členství v Mezinárodním měnovém fondu jsme se stali rovněž členy Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj. Dohoda o našem členství v ní byla rovněž uveřejněna v roce 1946 ve Sbírce zákonů a nařízení, a to pod č. 69/1946.

Podpisem Dohody o Mezinárodním měnovém fondu jsme se jako jeho členové zavázali, že budeme svou devizovou politiku plně přizpůsobovat jeho stanovám. Kurz nové československé koruny byl proto stanoven poměrem k americkému dolaru, a to 1 USD = 50 Kčs. Tento kurz byl schválen Mezinárodním měnovým fondem a 18. prosince 1946 byl oficiálně vyhlášen spolu s paritami dalších 31 členských zemí Fondu (viz. Tab. 3.4.). Při stanovení kurzu československé koruny se vycházelo z porovnání naší cenové hladiny a cenových hladin předních západních zemí (USA, Velké Británie, Švýcarska a Švédska), se kterými jsme obchodovali a ze stavu naší platební bilance. Na

⁶⁵ Vencovský, Bankovnictví, č. 8/2000, str. 14.

základě relace československé koruny k USD byl propočten i její poměr ke zlatu (podle zlatého obsahu dolaru 0,888671 g), a to 1 Kčs = 17,7734 mg ryziho zlata. Ve stanoveném kurzu koruny pak byly určeny vztahy Československa k MMF a sjednávány platební dohody i s ostatními státy, resp. v tomto kurzu byly prováděny všechny peněžní transakce s cizinou. Nově stanovený kurz se jevil v tehdejších podmínkách jako kurs reálný a rovnovážný. Devizové hospodářství však bylo i nadále důsledně regulováno a bylo významně ovlivněno novou politickou orientací naší republiky.

Zde je nutné ještě poznamenat, že nový kurz koruny znamenal výrazné zhoršení kursových relací vůči dolaru proti předválečným poměrům. V posledním mírovém roce 1937 stál americký dolar na pražské burze v průměru 28,45 Kčs, zatímco parita stanovená v roce 1946 byla o 74,3 % vyšší. To ovšem odpovídalo poměru válkou a okupací postiženého československého hospodářství vůči prosperující ekonomice USA.

Z členství v Mezinárodním měnovém fondu vyplývala i povinnost splatit členskou kvótu. Komise, která odpovídala za vymezení kvót pro předpokládané budoucí členské země Fondu na předběžné konferenci v Atlantic City, doporučila pro Československo kvótu ve výši 125 mil. USD. A tato členská kvóta nám byla i na závěrečné konferenci v Bretton-Woods přidělena. Její výši se Československo spolu s Polskem zařadilo na 12. místo mezi 45 zeměmi zúčastněnými na Bretton-woodské konferenci. Avšak vzhledem k tomu, že některé země svůj vstup do MMF odložily a některé do něj dokonce v této době vůbec nevstoupily, řadilo se Československo výši své kvóty dokonce na 9. místo mezi 30 původními členy MMF (tj. mezi členy, kteří vstoupili do MMF před 31. 12. 1945) (viz. Tab. 3.2.). Stejná částka byla Československu stanovena i pro výši členského úpisu v rámci Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj.

6. Vývoj vztahů ČSR s MMF a s MBOR v letech 1945 – 1954 v souvislosti s naším hospodářským a politickým vývojem

6.1. Hospodářský vývoj a zahraničně-politická orientace ČSR v letech 1945 – 1948

Měnová reforma z roku 1945 nastartovala proces hospodářské a měnové obnovy československé ekonomiky. Ve stejném roce (v říjnu) proběhlo na základě znárodnovacích dekretů prezidenta republiky znárodnění všech bank, pojišťoven, klíčových odvětví národního hospodářství a podniků nad 500 zaměstnanců. Toto znárodnění bylo důsledkem realizace požadavků Košického vládního programu na zestátnění odvětví, která mají podstatný význam pro obnovu národního hospodářství⁶⁶ a na znárodnění majetku válečných zrádců a kolaborantů.⁶⁷ V souvislosti s tím byla zahájena i pozemková reforma, resp. konfiskace půdy a zemědělských závodů Němců, Maďarů, válečných zrádců a kolaborantů.

K dalšímu stádiu poválečné obnovy československé ekonomiky přistoupila v roce 1946 nově nastupující vláda Klementa Gottwalda. Ta po květnových volbách⁶⁸ předložila v rámci svého tzv. Budovatelského programu i návrh dvouletého plánu obnovy národního hospodářství pro roky 1947 a 1948. V říjnu 1946 byl tento plán schválen Národním shromážděním a následně oficiálně vyhlášen.

Dvouletý plán hospodářské obnovy byl zahájen 1. ledna 1947 s hlavním cílem zvýšit životní úroveň československého obyvatelstva. Ke klíčovým bodům tohoto

⁶⁶ „Ve XII. části tohoto programu se praví: „Vláda se bude snažit postavit celý peněžní a úvěrový systém, klíčové podniky průmyslu, pojišťovnictví, přírodní a energetické zdroje pod všeobecné státní vedení a do služeb znovuvýstavby národního hospodářství a znovuoživení výroby a obchodu.“ (Program první domácí vlády republiky, 1945).“ (Šulc, 1995, str. 13)

⁶⁷ Řada čs. politiků považovala znárodnění v roce 1945 za nezbytné a v souladu s Košickým vládním programem. Jaroslav Nebesář, budoucí guvernér Národní banky Československé, v roce 1946 uvedl: „Československo bylo ohroženo nebezpečím značných transferů kapitálových z ČSR do ciziny. Již před válkou, jak nyní vidno z určitých nesnází při znárodnění průmyslu, docházelo k takovým transferům, ostatně v historii hospodářské velmi častým. Znárodnění průmyslu vlastně jevílo se nutností také po této stránce, aby se zabránilo pravděpodobným dalším transferům.“ (Nebesář, J.: Politika hospodářské aktivity, Hospodář, č. 3, 20. 6. 1946, str. 3) Někteří čs. politici však nesouhlasili s rozsahem provedeného znárodnění. Např. zástupci lidové strany měli před volbami v roce 1946 na svém volebním letáku napsáno: „Socialistické strany uplatňovaly svoji početní převahu v institucích vytvořených na základě parity čtyř stran a dovolávaly se často i faktorů jiných. Docílily tak v některých případech postupu nad Košický vládní program. Zejména v otázce znárodnění šla praxe dál.“ (Fakta a cifry, č. 6-7/1946, str. 33)

⁶⁸ Dne 26. května 1946 se konaly volby do ÚNS, které v celonárodním měřítku vyhráli komunisté s 37,94 % voliči. Následovali národní socialisté s 18,29 %, lidovci s 15,64 %, demokraté s 14,07 %, sociální demokraté a Strana práce s 12,76 % a konečně Strana slobody s 0,85 %. (Kaplan, 1. část, 1991, str. 48)

programu patřilo zvýšení průmyslové výroby o 10 % nad předválečnou úroveň (resp. nad úroveň roku 1937), dosažení předválečné úrovně v zemědělské výrobě, její mechanizace, revize pozemkové reformy a dokončení konfiskace půdy, stavební a dopravní obnova, industrializace Slovenska, pomoc postiženým krajům, osídlení pohraničního území po odsunu Němců atd. V oblasti měnové a finanční politiky kladl dvouletý plán obnovy národního hospodářství důraz na stabilitu měny, na reorganizaci (resp. socializaci) peněžnictví, na koncentraci znárodněných bank a na to, aby byl dvouletý plán po finanční stránce dobře zabezpečen. V neposlední řadě zde byl také požadavek na podporu a rozvoj zahraničního obchodu. V souvislosti s tím byl kladen důraz především na prohloubení hospodářských styků se SSSR a s ostatními slovanskými státy.

Poválečná orientace Československa na spojení se Sovětským svazem se začala formovat již v průběhu 2. světové války. Již 12. prosince 1943 byla v Moskvě podepsána dlouhodobá česko-sovětská smlouva o přátelství a spojení. Tato změna zahraničně politické orientace byla jednak přirozeným důsledkem Mnichovské konference 1938 a jednak výsledkem prosazení názorů o předpokládané rostoucí roli SSSR v poválečné Evropě. V roce 1947 jsme se Sovětským svazem uzavřeli pětiletou hospodářskou dohodu, která se prozatím týkala hlavně vzájemného obchodu a vědecko technické spolupráce.⁶⁹ Vliv Sovětského svazu na naši hospodářskou a politickou situaci však v dalších letech stále sílil.⁷⁰

Přes preferování naší zahraniční spolupráce se SSSR však čs. politici ještě v prvních poválečných letech usilovali i o dobré vztahy se západními zeměmi. Josef Chmelař ve svém proslovu o zahraniční politice v budovatelském plánu obnovy uvedl: *„Naše republika vstoupila na štěstí do nového poválečného života s důležitým kladem: opřela se už ve válce o velkého východního souseda a její bezpečnost má v něm nyní po válce svůj hlavní pilíř. Přitom zachovává své dobré vztahy i ke spojeneckým mocnostem západu: Velké Británii, Spojeným státům, opírajíc se o jejich předválečné přátelství, válečnou blahovlnnou pomoc a poválečné mírové cíle.“*⁷¹

Nová vláda byla jmenována 2. července 1946. Komunisté v ní měli devět členů, národní socialisté, lidovci a demokraté po čtyřech, sociální demokraté tři a dva byli bez politické příslušnosti.

⁶⁹ Ve stejném roce jsme uzavřeli pětiletou hospodářskou dohodu i s Jugoslávií a Polskem a čtyřletou hospodářskou dohodu s Bulharskem.

⁷⁰ Např. již dne 3. listopadu 1950 podepsala československá vláda novou československo-sovětskou obchodní smlouvu na léta 1951 – 1955.

⁷¹ Chmelař, Československo, č. 1/1946, str. 18.

Dvouletý plán obnovy Československa směřoval k určité centralizaci a socializaci ekonomiky, která byla započata Košickým vládním programem. Avšak nebyl to ještě plán v sovětském pojetí ekonomiky, tj. tento plán nebyl hlavním nástrojem řízení národního hospodářství, nezahrnoval tedy všechna jeho odvětví a respektoval tržní charakter ekonomiky. Dvouletý plán obnovy Československa byl v podstatě hospodářským programem vlády na období 1947 – 1948, který vyznačoval nejvýznamnější a prioritní cíle a prostředky k jejich dosažení. Uváděly se v něm pouze kontrolní čísla pro jednotlivé sektory a odvětví národního hospodářství. Dosažení cílů plánu se zajišťovalo především prostřednictvím státního rozpočtu, úvěrovým systémem, regulací cen, mezd a pohybu pracovních sil. Institucionálně podléhalo vše vládě. Řízením a koordinací plánu byla pověřena nově ustanovená Ústřední plánovací komise, která ovšem nebyla výkonným plánovacím orgánem jako v ekonomice sovětského typu. Podklady pro Ústřední plánovací komisi vytvářel Státní úřad plánovací. Dále zde stále existovala řada orgánů, které byly založeny v období řízené ekonomiky za okupace – např. Nejvyšší úřad cenový, který byl zrušen až v roce 1949 a odvětvové orgány přidělového zásobování.

Hospodářský plán byl v této době chápán jako něco, bez čeho bychom se nedostali z poválečných potíží. „*Nelze si dobře představit, že by některý evropský stát, zejména po strašné poslední válce, mohl hospodařit bez plánu.... Skvělým vzorem je tu Sovětský svaz, jenž svým plánovaným hospodářstvím docílil tak neočekávaných výsledků.*“⁷² „*Dává možnost trvalého vzestupu, bezpečné vyhlídky pro všechny*“⁷³ A je pravda, že řada zemí (včetně západoevropských) realizovala svou poválečnou obnovu také prostřednictvím plánů obnovy. Avšak z řeči českých politiků již v této době vyplývalo, že u tohoto typu plánu zůstat nehodlají, že to je jen určitý přechodný stav. Již při přípravě dvouletého plánu hospodářské obnovy Československa se ing. Milan Reiman, člen komise odborníků při Hospodářské radě, která byla pověřena vládou funkcí ústřední plánovací komise, vyjádřil, že: „*Náš první plán není plánem dlouhodobým a plánem úplným tak jak rozumějí smyslu těchto slov v Sovětském svazu. Je plánem střednědobým a plánem vlastně dílčím. Je třeba si uvědomit tuto skutečnost a vyvodit z ní důsledky pro naši práci. Nejsme ještě tak daleko, abychom mohli vypracovat plán obdobný plánu pětileté Sovětského svazu. Nejsme ještě tak daleko*

⁷² Dr. ing. Eduard Outrata o dvouletém plánu, Hospodář, č. 16, 19. 9. 1946, str. 4.

⁷³ Hospodář, č. 3, 15. 1. 1948, str. 1.

*proto, že nám chybí zkušenosti, statistický materiál a jiné podklady, i dlouhodobější studie našich nových poměrů, abychom mohli použít pracovních metod podle zkušeností Sovětského svazu...*⁷⁴

Z výše uvedeného vyplývá, že československou ekonomiku lze v období od konce roku 1945 do počátku roku 1948 charakterizovat jako smíšený typ ekonomiky. Existovala zde řada znárodněných podniků a zestátněných institucí, avšak vedle toho zde bylo do značné míry zachováno soukromé vlastnictví.

Šance naší ekonomiky byly v této době hodnoceny v podstatě příznivě. Byli jsme relativně úspěšní v tempu obnovy válkou vyčerpaného hospodářství⁷⁵, naše země nebyla navíc válkou zničena tolik jako většina sousedních evropských států a i výsledky měnové reformy z roku 1945 byly hodnoceny v podstatě kladně.⁷⁶

Přesto však nová hospodářsko-politická orientace Československa vedla k určitým ekonomickým problémům, a to zatím především v měnové oblasti. Již ze socializační koncepce Košického vládního programu vyplývalo, že žádná nezávislá nebo autonomní měnová politika nepřichází v úvahu. A to potvrdilo i pojetí dvouletky, resp. její směr k socializaci peněžnictví a ke koncentraci znárodněných bank. Měnová politika měla sloužit k znovuvýstavbě národního hospodářství. Emisní politika Národní banky byla podřízena rozpočtovým potřebám. A to přirozeně vedlo k inflačnímu měnovému vývoji. Navíc zde stále více sílil tlak na zásadní systémový převrat v uspořádání měnových poměrů, jehož výsledkem mělo být přebudování celého československého peněžnictví na socialistickou peněžní soustavu a vybudování socialistického bankovníctví podle modelu, který byl v té době praktikován v Sovětském svazu.

Nová hospodářsko-politická orientace Československa se postupně projevila i v nečekaných obtížích v devizové oblasti vůči západním zemím.

Zpočátku se tyto vztahy vyvíjely nadějně. Na konci roku 1945 jsme se stali členy Mezinárodního měnového fondu a Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj. Vedli

⁷⁴ Československá dvouletka, Hospodář, č. 13, 29. 8. 1946, str. 3.

⁷⁵ V průmyslu byl dvouletý plán splněn - objem výroby byl v r. 1948 o 10 % vyšší než v r. 1937. Zemědělská výroba sice nepřekročila 75 % předválečného objemu, ale v přepočtu na jednoho obyvatele byla - vzhledem k úbytku obyvatelstva ČSR - o 13 % vyšší. Národní důchod rostl ve třech poválečných letech 1946 - 1948 o 10,5 % ročně. (Vencovský, Jindra, Novotný, Půlpán, Dvořák, a kol., 1999, str. 379)

⁷⁶ „Měnovou reformu lze považovat za úspěšnou, neboť Národní banka má přesnou kontrolu a možnost vlivu, která je základem měnové politiky.“ (Hospodář, č. 1, 5. 6. 1946, str. 1) „Měnová reforma přes všechny její zápory nám nesporně přivedla měnu zdravou a stálou.“ (Hospodář, č. 45, 5. 12. 1947, str. 3-

jsme relativně nadějná jednání o získání úvěru od Spojených států a od Velké Británie. V roce 1946 jsme získali zboží v celkové hodnotě 270 mil. USD v rámci mezinárodně organizované pomoci UNRRA („United Nations Relief and Rehabilitation Administration“), která významně přispěla k ulehčení československé devizové situace. Její vliv na dovoz umožnil Československu dokonce dosáhnout vysokého přebytku obchodní bilance v roce 1946 (v tomto roce dovoz do ČSR představoval pouze 72 % čs. vývozu). Ve stejném roce jsme podali žádost o úvěr u Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj ve výši 350 mil. USD. Tento úvěr měl sloužit především k rekonstrukci válečných škod, k doplnění zásob surovin, k obnovení průmyslu a k modernizaci výroby. Pravděpodobnost získání velkého úvěru se však v této době nezdála být příliš vysoká, a proto československá vláda začala uvažovat spíše o možnosti získávání „menších“ úvěrů po dobu několika let.⁷⁷ V druhé polovině roku 1946 tedy probíhala jednání s Mezinárodní bankou pro obnovu a rozvoj o poskytnutí prvního úvěru ve výši 50 mil. USD a zdálo se, že skončí úspěšně. Avšak v září 1946 byla tato jednání zastavena, neboť americký ministr zahraničí J. Byrnes odmítl jakoukoliv finanční pomoc Československu. Jako důvod uvedl nesouhlas s československou podporou protiamerické politiky SSSR.

Přesto však naděje na získání úvěru ze Spojených států zcela nezmizely, neboť v červnu roku 1947 předložil americký ministr Marshall plán na hospodářskou pomoc Evropě, které jsme se mohli také zúčastnit. Některým českým politikům (např. ministru J. Masarykovi) se návrh Marshallova plánu zamlouval a proto zpočátku otevřeně hovořili o jeho přijetí. Vláda SSSR se však rozhodla Marshallův plán nepřijmout⁷⁸. V důsledku toho byla tedy i československá vláda nakonec „přinucena“ účast na hospodářské pomoci Spojených států v rámci tohoto plánu odmítnout. Ministr zahraničního obchodu Dr. Hubert Ripka naše odmítnutí zdůvodnil takto: „*Pokud jde o poměr k tzv. Marshallovu plánu, projevila naše vláda původně souhlas k účasti na pařížských poradách o něm. Jakmile se však situace vytvořila tak, že by naše účast mohla býti vykládána jako neslučitelná s naším spojeneckým poměrem k Sovětskému svazu, který je pro nás kardinálního, životního významu, tedy jsme svou účast na*

4) „Měnová reforma v roce 1945 likvidovala v optimální míře následky válečného finančního rozvratu. Na vývoj hospodářství měla blahodárny vliv.“ (Jirásek, Šůla, 1992, str. 7)

⁷⁷ Při jednáních o úvěrech ve Washingtonu československý zástupce (Dr. Král) uvedl: „Československo nečeká, že by mu byla poskytnuta celá půjčka najednou, přálo by si však aby, bude-li kladně vyřízena tato žádost, byla půjčka poskytnuta během tří nebo pěti let.“ (Národní osvobození, 11. 12. 1946, str. 5)

pařížské konferenci odvolali.“⁷⁹ Později bylo odmítnutí Marshallova plánu oficiálně prezentováno tak, že Československo se nebude podílet na něčem, co má sloužit pouze zájmům USA a jejich „imperialistické rozpínavosti“.⁸⁰

Odmítnutí americké pomoci přispělo nejen ke zhoršení devizové situace ČSR a k určitému zhoršení našich vztahů se západními zeměmi, ale především to znamenalo i prohloubení našeho spojení se SSSR a růst vlivu sovětské vlády na naši zahraničně-politickou orientaci. V červenci 1947 vyústily nepříznivé jevy v zahraničním obchodě v pasivní saldo, které se západními zeměmi trvalo i v následujících letech. V polovině roku 1947 navíc v podstatě skončily dodávky UNRRA, které v roce 1946 významně pomohly naší devizové situaci. Po zamítnutí úvěru od Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj a po nepřijetí Marshallova plánu jsme v této době měli již jen jednu z posledních možností jak získat úvěr ze západu, a to od Mezinárodního měnového fondu.

6.2. Vztahy ČSR s MMF a s MBOR v letech 1945 - 1948

Vztahy Československa s Mezinárodním měnovým fondem byly zpočátku dobré. Jak jsem již dříve uvedla, podíleli jsme se aktivně již na předběžných jednáních a stali jsme se zakládajícím členem MMF. O tom, že Československo nebylo jen „řadovým“ členem Fondu vypovídá i skutečnost, že mezi dvanáct výkonných ředitelů MMF byl při prvních volbách dne 6. května 1946 zvolen československý zástupce Jan Viktor Mládek, který byl v té době vedoucím měnové a bankovní devise ministerstva financí ČSR. To zajisté posílilo pozici Československa v MMF, i když Jan V. Mládek coby výkonný ředitel Fondu zde měl zastupovat nejen zájmy Československa, ale i dvou dalších zemí (Polska a Jugoslávie).

Z minimálního zájmu, který československé noviny a ekonomické časopisy v této době věnovaly našemu členství v Mezinárodním měnovém fondu a v Mezinárodní bance pro obnovu a rozvoj, však lze usuzovat, že ani československá vláda ani československá veřejnost v životnost nebo spíše ve světový význam těchto institucí příliš nevěřila. K tomu zajisté nemálo přispěla i naše zahraničně-politická

⁷⁸ Jako důvod zamítnutí účasti na Marshallově plánu uvedla vláda SSSR to, že připravovaný projekt americké pomoci je zasahováním do vnitřních záležitostí států a že má poskytnout pomoc i státům poraženým ve druhé světové válce.

⁷⁹ Národní osvobození, 5. 9. 1947, str. 7.

⁸⁰ „Jednou cestou imperialismu USA k rozšíření světového mocenského postavení je Marshallův plán. Ten stát, který se zúčastní Marshallova plánu, ztratí svoji státní svrchovanost a upadne do ještě větší hospodářské tísně...“ (Fakta a cifry, č. 3/1948, str. 18–19)

orientace na východ. Vedle toho je však nutné si uvědomit, že aktivity MMF i MBOR byly do konce roku 1947 dosti omezené. Členské státy splácely své členské kvóty a úpisy, řada zemí aplikovala různé výjimky stanovené v Dohodě o MMF pro přechodné poválečné období, teprve počínaje rokem 1946 byly podány první žádosti členských zemí na čerpání v rámci MMF a na poskytnutí úvěrů od MBOR atd. A tomu odpovídal i vztah ČSR k oběma těmto institucím.

Svou členskou kvótu ve Fondu (125 mil. USD, což ke konci roku 1945 odpovídalo částce 6250 mil. Kčs) splácelo Československo v několika fázích. Při podpisu Dohody o MMF (tj. 27. 12. 1945) jsme Fondu splatili 12500 USD (tj. 625000 Kčs), koncem února roku 1947 jsme zaplatili částku 71,796 mil. Kčs ve zlatě (tj. přibližně 1,436 mil. USD), na částku 5625 mil. Kčs byly vydány bezúročné dluhopisy splatné na viděnou, které byly uloženy u Národní banky československé. Kromě toho jsme v hotovosti zaplatili 552578996 Kčs a na žádost Fondu jsme z výše uvedené částky 5625 mil. Kčs, složené v dluhopisech, zaplatili v hotovosti 72521004 Kčs.⁸¹

Členský úpis u Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj musel být na rozdíl od členské kvóty ve Fondu reálně zaplacen jen z části a tomu odpovídaly i odlišné částky, které jsme oběma institucím krátce po vstupu splatili, ačkoli výše členského úpisu u MBOR byla vymezena stejnou částkou jako kvóta v MMF (tj. také 125 mil. USD). Do konce roku 1947 jsme Bance zaplatili podíl členského úpisu odpovídající celkové částce 1218,75 mil. Kčs (resp. 24,375 mil. USD), z toho ve zlatě 74878984 Kčs, v dolarech 18871016 Kčs, dále v hotovosti (v korunové měně) 11250000 Kčs a v dluhopisech 1113750000 Kčs. Tyto platby odpovídaly 19,5 % členského úpisu Československa. Zbývajících 80,5 % jsme se zavázali splatit na žádost MBOR.⁸²

Po oficiálním vyhlášení parity československé koruny na konci roku 1946 byl její kurz stabilní a nemuselo se tedy přikročit k přehodnocení původně stanovené parity naší měny. Na konci roku 1947 se v československých novinách psalo: „*Dosavadní pozice koruny v zahraničí je dobrá a její parita vůči ostatním měnám se ukázala jako dobrá základna pro rozvoj zahraničního obchodu.*“⁸³ Obdobně tomu bylo i na počátku roku 1949: „*Výsledky zahraničního obchodu i vývoj cenových hladin ve světě později*

⁸¹ Hospodář, č. 45, 5. 11. 1947, str. 3.

⁸² Hospodář, č. 45, 5. 11. 1947, str. 4.

⁸³ Hospodář, č. 45, 5. 11. 1947, str. 4.

ukázaly, že zvolená parita koruny byla správná.⁸⁴ Přesto však Československo čelilo problémům v devizové oblasti (jak jsem se již dříve zmínila), neboť na jednu stranu bylo značným dlužníkem západních zemí a na druhou stranu se stávalo věřitelem zemí jihovýchodní a střední Evropy. Strukturu celkové platební bilance ČSR nepříznivě ovlivnil i problém náhrad za znárodněný cizí majetek. O zavedení volné směnitelnosti československé koruny a o úplném odstranění devizových omezení tedy nemohla být zatím ani řeč. S většinou států sjednalo Československo různé druhy platebních dohod⁸⁵ a využilo možnosti stanovení přechodného období pro překonání devizových potíží. Dokonce zde došlo i k určitému rozšíření devizových omezení v souvislosti s přijetím nového devizového zákona (zákon č. 92/1946 Sb.). *„Není zřejmé, kdy tato přechodná doba skončí pro ČSR a v této chvíli není možno uvažovat o jejich zmírnění nebo zrušení. Ukázala se naopak nutnost rozšíření kontrolu na docházející platy, tedy na aktivní položky platební bilance v důsledku hospodářské výstavby země.“*⁸⁶

V souvislosti s problémy v platební bilanci, které trvaly od poloviny roku 1947, požádalo Československo dne 20. září 1948 Mezinárodní měnový fond o úvěr v podobě nákupu (čerpání) amerických dolarů ze zdrojů Fondu. Naše žádost byla spolu s žádostmi několika dalších zemí schválena a ještě na konci roku 1948 došlo k její realizaci, když Československo čerpalo od Fondu 6 mil. USD za odpovídající ekvivalent v československých korunách. Byl to však pouze tento jediný úvěr, který Československo v období svého prvního členství v Bretton-woodských institucích od Mezinárodního měnového fondu získalo. Od Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj jsme dokonce nakonec nezískali úvěr žádný. Největší podíl na tom však měly především únorové události v roce 1948 a následující zahraničně-politický vývoj v ČSR.

⁸⁴ Chmela, Československo, č. 6/1949, str. 363.

⁸⁵ „Součástí bilaterálních platebních úmluv ČSR uzavřených s jinými státy Evropy je i pevné určení přepočítacího poměru měnového, které je ovšem účinné jen tam, kde měna smluvního partnera je poměrně stabilizovaná. Pokud tomu tak není, tak hospodářský styk i zde vynutil jistou úpravu buď ve formě primitivních kompenzací zboží za zboží nebo v rostoucí míře přijímání koruny jako výhradního platidla pro obě strany. Je pak na druhém státu, by si potřebné koruny opatřil buďto vývozem do ČSR nebo prodejem zlata nebo deviz.“ (Čakrt, J.: Bretton-Woods – důsledky mezinárodních úmluv na náš platební styk, Hospodář, č. 6, 11. 7. 1946, str. 3)

⁸⁶ Čakrt, J.: Bretton-Woods – důsledky mezinárodních úmluv na náš platební styk, Hospodář, 11. 7. 1946, č. 6, str. 3.

6.3. Hospodářský vývoj a zahraničně-politická orientace ČSR od února 1948 do roku 1954

Po únorovém politickém převratu v roce 1948, tedy na počátku druhého roku dvouletky, se definitivně změnila hospodářská a politická orientace Československa.

Rostoucí rozpory mezi komunistickou a nekomunistickou částí vlády se vyhrtily dne 20. února 1948, kdy 12 nekomunistických ministrů (z národně socialistické strany, z demokratické strany a ze strany lidové) podalo demisi. Komunistické vedení využilo vyhrocenou situaci ve svůj prospěch a prosadilo vlastní řešení vzniklé vládní krize. To bylo možné také díky tomu, že 14 ministrů, jež zůstalo ve vládě, tvořilo minimální počet pro usnášení vlády. Tito ministři vydali rozhodnutí, že vláda po demisi některých ministrů dále existuje a bude doplněna o zástupce stran, které vybere předseda vlády Klement Gottwald. Prezident Eduard Beneš sice nejprve váhal demise přijmout, nakonec je však 25. února 1948 přijal a jmenoval novou vládu, ve které měli komunisté většinu. Na konci února roku 1948 tak v Československu došlo k nastolení komunistického politického monopolu a k zapojení do sovětského bloku.

Určujícím rysem následujícího hospodářsko-politického vývoje ČSR v letech 1948 – 1953 byla výstavba základů komunistického režimu. V ekonomické oblasti to znamenalo přechod k plně sovětizovanému typu ekonomiky. Respektive, přibližně do konce roku 1952 byl opouštěn předchozí systém smíšené ekonomiky a byl nahrazen systémem direktivního centrálně plánovaného hospodářství. Nový směr řízení národního hospodářství s sebou přinesl rozsáhlé změny nejen ve struktuře ekonomiky, ale i ve struktuře vlastnických vztahů.

Po únoru 1948 proběhla druhá etapa znárodnění⁸⁷, která znamenala jednak rozšíření rozsahu znárodnění v oborech podrobených znárodnění již v roce 1945 a jednak znárodnění dosud nedotčených oborů. Znárodnění se tentokrát týkalo všech podniků nad 50 zaměstnanců a zahrnovalo tedy např. přes 90 % průmyslu. Vedle toho byla uskutečněna druhá etapa pozemkové reformy (usedlosti nad 50 ha). Tím byla zlikvidována významná část soukromého podnikání a soukromého vlastnictví. V březnu 1948 schválilo Ústavodárné Národní shromáždění nové zákony o Národní bance

⁸⁷ Vládní návrh zákona o znárodnění některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě poměrů znárodněných a národních podniků schválilo ústavodárné Národní shromáždění dne 28. dubna 1948.

Československé⁸⁸ a o platidlech československé měny. Národní banka Československá se tímto zákonem změnila na veřejný státní ústav, čímž byl dovršen proces znárodnění akciových bank nastoupený v roce 1945. Dříve znárodněné banky byly navíc dále centralizovány.⁸⁹ Byl znárodněn i veškerý zahraniční obchod, v němž byl nastolen státní monopol vnějších ekonomických vztahů, včetně devizového. Orientace československé ekonomiky se definitivně změnila ve prospěch Sovětského svazu a ostatních východoevropských zemí.

Na konci roku 1948 byl přijat první pětiletý plán pro období 1949 – 1953 (zákon č. 241/1948 Sb.). Přípravné práce na něm byly oficiálně zahájeny již 10. října 1947 na mimořádném zasedání ÚPK (Ústřední plánovací komise). Na rozdíl od projednávání dvouletého plánu hospodářské obnovy, na jehož povaze se shodly v podstatě všechny politické strany, se počáteční přípravy prvního pětiletého plánu vyznačovaly výraznými spory o jeho koncepci. Únorové události roku 1948 však znamenaly definitivní konec sporným otázkám, od tohoto okamžiku se práce na první pětiletce rozvíjely výhradně podle programu KSČ. Pětiletý plán pro období 1949 – 1953, který byl nakonec přijat, odpovídal již ve velké míře plánu sovětského typu. Jeho základním cílem byl úplný přechod k socialismu. *„Na rozdíl od dvouletého plánu, který v podstatě byl plánem obnovy našeho hospodářství na předválečný stav, jest nyní náš první pětiletý plán plánem přestavby a výstavby našeho hospodářství. Určuje v letech 1949-53 naši hospodářskou činnost tak, aby se naše hospodářství přizpůsobilo potřebám naší vnitřní výstavby a potřebám našich zahraničních trhů, zejména nekapitalistické sféry na Východě. ...Během pětiletého plánu soustavně zesílíme socialistický sektor svého hospodářství a budeme postupně omezovati a vytlačovati zbývající kapitalistické prvky. Tím bude náš pětiletý plán důležitým stupněm v našem vývoji k socialismu.“*⁹⁰

⁸⁸ Generální ředitel Národní banky československé Dr. L. Chmela se o novém zákonu o Národní bance Československé vyjádřil následovně: *„Nový cedulový zákon ze dne 11. března 1948, č. 38 Sb. o Národní bance Československé přinesl četné změny způsobené novým hospodářským řádem Československa. Znamená zapojení cedulové banky do soustavy socialistického plánování hospodářství. Za nejdůležitější ze změn musíme pokládati zajištění účasti Národní banky na vypracování hospodářského plánu, její pověření úkolem řízení peněžního trhu a kontrolou úvěru z hlediska měnového. Další podstatnou změnou nového zákona je odstranění povinnosti zlatého krytí bankovek a výměny za zlato.“* (Chmela, Československo, č. 6/1946, str. 362 – 364)

⁸⁹ Vládním usnesením z 25. března 1948 byl počet bank dále snížen. Byly vytvořeny dvě provozní banky: Živnostenská banka pro České země a Slovenská Tatrabanka pro Slovensko. V červenci 1948 byla zřízena Investiční banka (zákon č. 185/1948 Sb.) pro financování a kontrolu investic a pro poskytování dlouhodobých úvěrů. Zákonem o organizaci peněžnictví č. 181/1948 Sb. byly všechny banky podřízeny jednotnému řízení ministerstvem financí. Centralizováno bylo v roce 1948 i lidové peněžnictví.

⁹⁰ Frejka, L.: Pětiletka cesta k socialismu, Hospodář, č. 52, 30. 12. 1948, str. 3.

Pětiletý plán pro období 1949 – 1953 zpočátku pracoval ještě s makroagregáty tehdejších západních statistik, v roce 1952 však českoslovenští plánovači převzali již definitivně metodiku Sovětského svazu. Nejpodstatnějším rysem sovětského plánování byla snaha o jeho komplexnost. Plán se stal základním nástrojem řízení národního hospodářství, byl rozšířen do všech sektorů ekonomiky a na všechny ekonomické vazby; byl postupně rozepisován vertikálně směrem dolů na jednotlivé výrobní jednotky. Centrální orgány rozhodovaly prostřednictvím plánu i o činnosti nevýrobní sféry, o činnosti krajských národních výborů, řídily vnitřní obchod, vnější vztahy, měnovou politiku atd. Přistoupilo se k bilancování a plánovanému rozdělování pracovních sil a mzdových fondů. Pro jednotlivé roky byl pětiletý plán upřesňován formou ročních (popř. čtvrtletních) prováděcích plánů. Pro zajištění a organizaci plánu byla vypracována nová hierarchická institucionální struktura orgánů.⁹¹

Uspořádání měnových poměrů a pojetí měnové politiky v Československu po roce 1948 odpovídalo zásadní změně v názorech na peníze a na jejich funkce v centrálně řízené ekonomice. Peníze zde byly sice stále používány jako hotovostní oběživo, jako prostředky na bankovních účtech a jako devizy, jejich tržní funkce však byly silně potlačeny, neboť trh peněz, trh deviz i trh kapitálu byly nahrazeny direktivním a administrativním řízením vývoje oběživa, cen, mezd, deviz a měnového kursu. Peníze již nebyly výsledkem určité emisní politiky nezávislé či autonomní Národní banky, ceny nebyly výsledkem tržních interakcí, úrok nebyl cenou kapitálového trhu a měnový kurz nebyl výsledkem devizového trhu. Peníze dostaly nové pojetí a nový smysl, byly přesně vymezeny v centrálním národohospodářském plánu, staly se pouze pasivním odrazem hmotných proporcí tohoto plánu. Slovy tehdejších politiků: „*Podstata praxe řízeného a plánovaného hospodářství spočívá v přemístování cen a úpravě cenových relací tak, aby se staly účinným základem hospodářské rovnováhy a úspěšného rozvoje záměrným směrem zvyšování blahobytu národa.*“⁹²

Měnová politika, pokud lze v tomto případě o měnové politice vůbec hovořit, byla tedy podřízena cílům vytyčeným v centrálním hospodářském plánu a skládala se

⁹¹ Od roku 1952 mělo hospodářství na starosti 12 ministerstev, při nich byly zřízeny podle sovětského vzoru hlavní správy, které řídily asi 1500 státních podniků.

⁹² Svoboda, V.: Směry cenové politiky, Hospodář, č. 23, 7. 11. 1946, str. 6.

v podstatě ze sestavování a „plnění“ tří druhů plánů - pokladního, úvěrového a devizového. Pokladní plán určoval oběh hotovostního oběživa v celém národním hospodářství. Úvěrový plán určoval objem, strukturu a umístění bankovních úvěrů. Jeho cílem bylo finančně zajistit hmotné úkoly centrálního plánu. A konečně devizový plán determinoval devizové vztahy a jeho úkolem bylo zajistit vyrovnanou platební bilanci. Devizové hospodářství se stalo záležitostí pouze centrálních orgánů, a to včetně stanovení dovozních a vývozních podmínek a řízení platební bilance. Guvernér Národní banky československé Dr. Leopold Chmela se k otázce plánování devizových vztahů vyjádřil následovně: „S ohledem na požadavky plánovaného hospodářství, není možné spokojit se s tím, aby naše platební bilance nám podávala obraz o výsledku našich obchodních a platebních styků s cizinou za určité uplynulé období, nýbrž je třeba, abychom sestavením plánu platební bilance si vytyčili předem cíle, které v hospodářském styku se zahraničím chceme s ohledem na požadavky hospodářského plánu dosáhnout.“⁹³

Peníze tak ztratily svou funkci, kterou plní v tržních ekonomikách. Nepůsobily na strukturu a výkonnost výroby, chyběla zde spolehlivá a objektivní kritéria ziskovosti. Centrální řízení peněžního oběhu dokonce zamlžovalo ztrátovost, ekonomika se dostávala do izolace od světových technologických a vývojových trendů, uspořádání peněžních vztahů zakrývalo problémy hospodářského růstu, rovnováhy a efektivnosti ekonomiky (a to včetně narůstajících inflačních projevů). Přesto však bylo plánování cen zdůvodňováno právě zefektivněním hospodářského systému: „Plánované hospodářství dává ceně nový smysl. Cena musí být plánovaná tak, aby ve výrobě plnila úkol snižování nákladů a zvyšování produktivity práce, u spotřebitele pak aby spoluvytvářela životní míru a aby přitom v celém hospodářství zaručovala akumulaci prostředků, nutných k provedení plánovaných investic a aby plnila případně úkoly další dočasného charakteru.“⁹⁴

S měnovým vývojem v této době souvisela i postupující socializace peněžnictví a bankovníctví. Dne 9. března 1950 byl přijat nový zákon o Státní bance československé (č. 31/1950 Sb.), který zavedl v československém peněžnictví model jedné banky podle

⁹³ Přednáška generálního ředitele Národní banky československé Dr. L. Chmely v Čs. národohospodářské společnosti, Hospodář, č. 11, 17. 3. 1949, str. 3.

⁹⁴ Domorázek, P.: K nové tvorbě cen, Hospodář, č. 34, 25. 8. 1949, str. 3.

sovětského vzoru.⁹⁵ Banka podléhala ministerstvu financí a její činnost byla podřízena centrálně direktivnímu řízení ekonomiky. „*Budování Státní banky znamená definitivní rozloučení s kapitalistickou minulostí na poli peněžnictví, jak po stránce organizační, tak po stránce funkční. Ve Státní bance dochází k vytvoření instituce, která plně odpovídá a vyhovuje požadavkům socialismu, jak už plně ukázaly zkušenosti učiněné v SSSR.*“⁹⁶

Posledním krokem k dotvoření československého socialistického peněžnictví a poslední fází přechodu k úplnému řízení peněžního vývoje v rámci centrálně plánované ekonomiky bylo provedení peněžní reformy dne 1. června 1953.⁹⁷ Tato peněžní reforma vedla k zásadním změnám nejen v oblasti peněžnictví a významně se dotkla prakticky všech obyvatel ČSR.

Měnová reforma v roce 1953 měnila platidla z roku 1945 a následujících let v částce 52,1 mld. Kčs za nová v silně redukovaném poměru, a to na 1,4 mld. Kčs.⁹⁸ Staré vklady u peněžních ústavů vázané při měnové reformě z roku 1945 (podle dekretu č. 91/1945 Sb.) a pojistky ve staré měně byly anulovány. Obdobně byly zrušeny státní cenné papíry bez ohledu na to, zda byly vydány před měnovou reformou z roku 1945 nebo po ní. Vklady, které nespádaly do kategorie vázaných vkladů podle dekretu č. 91/1945 Sb., byly přepočteny a výrazně zredukovány. V souvislosti s měnovou reformou byl zrušen i Likvidační fond měnový, který byl v roce 1947 založen za účelem likvidace vázaných vkladů. Bylo odstraněno přidělové hospodářství a zaveden volný trh pro všechny druhy zboží (nové jednotné maloobchodní ceny byly přibližně dvojnásobné ve srovnání s dřívějšími cenami vázaného trhu, ale nižší než ceny dřívějšího volného trhu). Mzdy a příjmy zemědělců za dodávky, sociální dávky, starobní důchody atd. byly upraveny, resp. byly propláceny v poměru 5 : 1. A konečně, pro naše mezinárodní postavení bylo zřejmě nejdůležitější to, že měnová reforma v roce 1953 stanovila nový

⁹⁵ Do 1. dubna 1950 zde platil zákon č. 38/1948 Sb. o Národní bance československé z února 1948. Národní banka československá byla podle tohoto zákona sice ústřední měnovou institucí, ale její vliv na hospodářství se projevoval v podstatě nepřímě. Náš peněžní systém byl v této době tvořen čtyřmi velkými ústavami - Živnostenskou bankou, Slovenskou Tatrabankou, Investiční bankou a Poštovní spořitelnou a okrajovou soustavou lidového peněžnictví. To se však 1. dubna 1950 změnilo, když Státní banka převzala činnost a majetek těchto čtyř bankovních ústavů a ty tím byly zrušeny.

⁹⁶ Chmela, Obzor národohospodářský, č. 7/1950, str. 292.

⁹⁷ O jejím provedení bylo rozhodnuto usnesením vlády dne 30. května 1953 (zákon č. 41/1953 Sb.).

⁹⁸ Občanům, kteří nezaměstnávali žádnou pracovní sílu, bylo vyměněno na osobu 300 Kčs starých peněz v poměru 5 : 1; ostatní jejich hotovosti a všechny hotovosti občanů, kteří někoho zaměstnávali, se měnily v poměru 50 : 1; úsporné vklady se přepočítávaly odstupňovaně podle výše vkladu s progresí, takže vklady nad 50000 Kčs se přepočítaly 50 : 1.

zlatý obsah československé koruny na 0,123426 gramů ryzího zlata. S tím souviselo i odvození nového kurzu československé koruny k sovětskému rublu. Tento kurz byl stanoven na 1,80 Kč za 1 rubl. V Usnesení vlády republiky Československé a Ústředního výboru Komunistické strany Československa ze dne 30. května 1953 o provedení peněžní reformy se v souvislosti se stanovením nového kurzu koruny uvádí: „*Peněžní reforma zvýší kupní sílu a upevní kurs čs. koruny; nová koruna bude mít zlatý obsah. Nebude již dále vázána na americký dolar, který je krizovou valutou a jehož kupní síla stále více klesá. Od nyníška bude její kurs svázán s nejstabilnější měnou světa - sovětským rublem.*“⁹⁹

Podle nově stanoveného obsahu zlata v 1 Kč určila Státní banka Československá i poměr koruny k ostatním cizím měnám. Např. kurs k americkému dolaru byl určen na 7,20 Kč za 1 USD, u švýcarského franku byl kurs 168,08 Kč za 100 švýcarských franků, 1 britská libra odpovídala 20,16 Kč atd.

Změna devizového kursu československé koruny byla značně neadekvátní, neboť nová koruna revalvovala vůči dolaru v jiném poměru než v jakém byly sníženy domácí ceny a mzdy. Respektive, místo přepočtu 5:1, který byl aplikován u cen a mezd, byl použit poměr 7:1. Z poměru 5:1 by starému kurzu 50 Kč za 1 USD reálně odpovídal nový kurz 10 Kč za 1 USD. Snížení hodnoty dolaru na 7,20 Kčs (tj. podhodnocení této měny o 28 %, resp. revalvace koruny o 39 %) bylo odvozeno přes zlatý obsah, tedy nepřímo z kurzu koruny stanoveného vůči sovětskému rublu.

Oficiální vysvětlení a zdůvodnění reformy v roce 1953 zdůrazňovalo nedokonalost opatření přijatých při měnové reformě v roce 1945. Těmito „nedokonalými“ opatření se mínilo to, že reforma v roce 1945 definitivně neřešila osud starých státních dluhopisů, pojistek apod., připouštěla uvolňování vázaných vkladů, emisní politika umožňovala růst mezd bez odpovídajícího růstu produktivity práce atd. „*Peněžní reforma z roku 1945 nelikvidovala důsledky fašistické okupace a druhé světové války v oblasti peněžního oběhu; neuvedla množství peněz na míru nutnou pro národní hospodářství ... Až do vítězného února mohly kapitalistické živly i spekulanti ve městech i na vesnicích pod ochranou reakčních stran hromadit zisky z průmyslových,*

⁹⁹ Usnesení vlády republiky Československé a Ústředního výboru Komunistické strany Československa ze dne 30. května 1953 o provedení peněžní reformy a zrušení lístků na potravinářské a průmyslové zboží, Finance a úvěr, č. 5/1953, str. 145.

*obchodních a stavebních podniků ...*¹⁰⁰ Vedle toho bylo poukazováno na nutnost odpoutání československé koruny od amerického dolaru. „*Ve vnějších vztazích stávalo se více a více neúnosným, aby naše hodnotná měna byla připoutána k americkému dolaru. Jevilo se nutným osamostatnit ji a vytvořit pevné svazky se stále se sílícím hospodářstvím SSSR a ostatních zemí lidové demokracie.*“¹⁰¹ A k tomu přistupovaly i argumenty ryze politické, které zdůrazňovaly, že uspořádání peněžních vztahů po reformě v roce 1945 brzdilo „budování socialismu“. „*Komplikované politické poměry předúnorové byly značnou brzdou zdravého rozvoje našeho hospodářství. Vznikla situace, kdy v naší tzv. cenové politice jsme ustrnuli na protektorátních metodách a protektorátním myšlení a jedinou správnou cestou se zdálo být držet ceny, držet je úplně mechanicky a houževnatě, ať se děje, co se děje.*“¹⁰²

Hlavní důvody peněžní reformy v roce 1953 však byly jiné a neměly ve skutečnosti zdaleka jen ekonomickou povahu. Cílem peněžní reformy bylo dokončení přechodu československé ekonomiky na tzv. socialistický sovětský systém. Tento systém a nové řízení peněžní politiky nemohly převzít nic z dřívějšího systému, protože šlo o zásadní rozdíly. Bylo nutné zlikvidovat všechno minulé, a to i celé dosavadní peněžní hospodářství. „*Peněžní reforma v roce 1953 byla logickým důsledkem komunistického státního převratu v únoru 1948 se vším všudy ...*“¹⁰³

Nereálné stanovení kurzu koruny ve vztahu k dolaru (jako reprezentantu volně směnitelných měn a hlavní světové rezervní měně) peněžní reformou v roce 1953 při tom mělo závažné důsledky. Ty se projevíly v narušení celého systému měnových a peněžních vztahů a znamenaly úplné odtržení vnitřních cen od zahraničních cen, a to navíc ještě zvláště k „socialistickým“ a k „nesocialistickým“ zemím. Administrativní metody řízení jen těžko udržovaly rovnováhu obchodní bilance. Vedle toho provedení peněžní reformy v roce 1953 znamenalo významné porušení našich závazků, které jsme měli vůči Mezinárodnímu měnovému fondu.

¹⁰⁰ Usnesení vlády republiky Československé a Ústředního výboru Komunistické strany Československa ze dne 30. května 1953 o provedení peněžní reformy a zrušení lístků na potravinářské a průmyslové zboží, Finance a úvěr, č. 5/1953, str. 145.

¹⁰¹ Toto zdůvodnění měnové reformy bylo jedno z mnoha, které uvedl ministr Kabeš na zasedání vlády na konci května 1953, viz. Jirásek, Šůla, 1992, str. 68.

¹⁰² Domorázek, P.: Plánování cen, Hospodář, č. 33, 12. 8. 1948, str. 3.

¹⁰³ Jirásek, Šůla, 1992, str. 147.

6.4. Změna vztahu ČSR k MMF a k MBOR po únoru 1948

Politický převrat v Československu v únoru roku 1948 vedl ke změně v přístupu československé vlády k Mezinárodnímu měnovému fondu. Naše členství v této instituci stejně jako členství v Mezinárodní bance pro obnovu a rozvoj se pro naše vedoucí politiky stávalo postupem času stále méně významným. Jediným důležitým pro nás bylo spojení se Sovětským svazem.

Dosavadní československý zástupce v MMF Jan V. Mládek v důsledku únorových událostí rezignoval na svou funkci výkonného ředitele v MMF a požádal vládu Spojených států o azyl, který mu byl udělen. Po té byl jmenován zástupcem ředitele operačního oddělení MMF (Deputy Director of the Operations Department).¹⁰⁴ Jana V. Mládka nahradil ve funkci výkonného ředitele nový reprezentant ČSR Bohumil Sucharda (do té doby ředitel Živnostenské banky, ve 2. polovině 60. let ministr financí, po sovětské okupaci odstraněn z politického života), který byl zvolen jako zástupce Československa, Finska, Jugoslávie a Polska při druhých volbách výkonných ředitelů MMF dne 30. září 1948.

V průběhu roku 1948 se začaly v Československu stále více prosazovat názory o nefunkčnosti Bretton-woodských institucí. Hlavní vlnu kritik těchto institucí, a to především kritik Mezinárodního měnového fondu, rozpoutala nepovolená devalvace francouzského franku v lednu 1948. „*Devalvace franku ukazuje horečný stupeň nejen hospodářství francouzského, ale je i známkou krize, ve které se ocitá hospodářství světové. Je především krizí bretton-woodských institucí, nebo lépe řečeno idejí, kterými měly být naplněny. Jestliže devalvace byla provedena přes protest MMF, je to důkaz jeho faktické slabosti.*“¹⁰⁵ „*Mezinárodní měnový fond se stává jen pasivním divákem tohoto procesu (měnového zmatku), neboť po platonickém protestu proti devalvaci francouzského franku se nic neděje. Naopak lze očekávat, že tyto dny bude schválen požadavek Chile, aby také tam byla zavedena klouzavá stupnice devisových kurzů, jež dosud byla stejně praktikována tím, že parita Chilské měny byla různá při prodeji různého zboží.*“¹⁰⁶

V důsledku přistoupení řady členských zemí k devalvaci měny v následujícím

¹⁰⁴ V letech 1953 až 1959 působil jako ředitel evropského oddělení MMF v Paříži, v 60. letech 20. století se stal ředitelem afrického oddělení MMF atd.

¹⁰⁵ Hospodář, č. 5, 29. 1. 1948, str. 1.

¹⁰⁶ Hospodář, č. 6, 5. 2. 1948, str. 7.

roce, tedy v roce 1949 (viz Tab. 3.5.), u nás kritika MMF ještě zesílila. Bylo zde opětovně poukazováno na nesmyslnost existence Mezinárodního měnového fondu, který těmto devalvacím nedokázal zabránit. Neschopnost zabránit masovému procesu devalvování měn členských zemí zde byla vykládána jako neschopnost Fondu plnit své základní závazky. Tyto názory dále posiloval fakt, že československá koruna si v kritickém roce 1949 „udržela“ svou původní paritu prakticky nezměněnou a nepatřila k měnám, které byly devalvovány.

Dalším zdrojem kritik činnosti Bretton-woodských institucí byl zde v této době také způsob poskytování úvěrů a čerpání zdrojů. Zásadní problém MBOR a MMF byl při tom spatřován především v malém množství udělovaných úvěrů. Vedle toho se zde hovořilo o diskriminaci některých členských zemí při jejich udělování. Tyto hlasy zajisté dále podpořilo zamítnutí naší žádosti o úvěr u Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj. *„Vzhledem k diskriminační politice prováděné touto bankou vůči státům východní Evropy, neobdrželo Československo dosud žádného úvěru od této banky, jeho výhledy na kladné vyřízení žádosti o úvěr jsou vzhledem k politice banky minimální, třeba by materiální předpoklady byly splněny.“*¹⁰⁷

Na počátku roku 1950 se dále zostřily vztahy mezi ČSR a MMF. Československý zástupce Bohumil Sucharda na únorovém jednání Výkonného výboru protestoval proti účasti čínského výkonného ředitele, který byl jmenován za bývalé čínské vlády gen. Čankajška a zpochybňoval jeho právo reprezentovat Čínu ve Fondu. Protest B. Suchardy byl však k naší nespokojenosti (stejně jako k nespokojenosti sovětské a nové komunistické čínské vlády) uzavřen tím, že rozhodování o těchto záležitostech přísluší Radě guvernérů. B. Sucharda v důsledku toho oznámil, že není schopen se dále podílet na činnosti Výkonného výboru a přestal se účastnit jeho jednání. Československá vláda ho následně jmenovala československým guvernérem ve Fondu a vydala prohlášení, že se nezúčastní výročního zasedání, které se bude v tomto roce konat v Paříži. Chování československé vlády přirozeně vyvolalo obavy řady představitelů Fondu. S tím souviselo i narůstání nejistoty a skepse z politické situace, která se po únoru 1948 začala v Československu formovat a z rostoucího vlivu Sovětského svazu na rozhodování československé vlády.

¹⁰⁷ Přednáška generálního ředitele Národní banky československé Dr. L. Chmely v Čs. národohospodářské společnosti, Hospodář, č. 11, 17. 3. 1949, str. 3.

V důsledku zmiňovaných událostí byl při dalších volbách výkonných ředitelů dne 13. září 1950 (s účinností od 1. listopadu 1950) československý zástupce Bohumil Sucharda nahrazen ve své funkci výkonného ředitele zástupcem z Jugoslávie Nenadem Popivicem. Jako svého reprezentanta ve Fondu si ho zvolil Cejlon, Thajsko, Turecko a samozřejmě Jugoslávie. Československo se těchto voleb vůbec nezúčastnilo. Následkem toho tedy nejen, že poprvé od založení MMF nebyl členem Výkonného výboru Čech, ale i kvůli naší neúčasti při volbách nás ve Výkonném výboru nezastupoval žádný výkonný ředitel. Mezinárodní měnový fond tuto situaci řešil tím, že přijal speciální opatření k zajištění přístupu československé vlády k rozhodnutím Výkonného výboru, neboť se obával přerušení kontaktu s ČSR. Mezi tato opatření patřilo např. zasílání kopií dokumentů a zpráv z jednání Výkonného výboru československé vládě.

Další výrazné rozpory mezi MMF a Československem vyvstaly na počátku roku 1952. V tomto roce byly oficiálně zahájeny konzultace se členskými zeměmi, které zatím nesplnily závazek směnitelnosti své měny podle Čl. VIII Dohody o MMF. A jak jsem již dříve uvedla, tak na konci března 1952 vyhovovalo tomuto závazku pouze 7 z 51 členských zemí. Československo patřilo mezi země, které měly ke směnitelnosti své měny daleko, a proto mělo povinnost se konzultací účastnit. Československá vláda však odmítala Fondu poskytnout řadu informací a ekonomických údajů, které byly pro tyto konzultace nezbytné. Fond ji proto opakovaně vyzýval, aby potřebné informace co nejdříve dodala. Tato situace se nezměnila až do našeho vystoupení z Fondu (na konci roku 1954). Byli jsme jedinou členskou zemí MMF, se kterou se v této době nepodařilo konzultace vůbec uskutečnit. Tím se naše vztahy s MMF dále vyhrotily. Vedle toho jsme se dne 11. září 1952 opět odmítli zúčastnit voleb výkonných ředitelů. Definitivně poslední kapkou v našich sporech s MMF pak bylo uskutečnění měnové reformy v polovině roku 1953.

6.4.1. Jednání, která předcházela vystoupení ČSR z MMF

Dne 2. června 1953, v souvislosti s uskutečněním měnové reformy, oznámil vrchní ředitel Státní banky ČSR Mezinárodnímu měnovému fondu, že dnem 1. června nabyl účinnosti nový kurz československé koruny k americkému dolaru, a to 7,20 Kčs = 1 USD (oproti dřívějšímu kursu 50 Kčs = 1 USD). Toto oznámení bylo Mezinárodnímu

měnovému fondu posláno telegramem, který zněl: „*Sdělujeme Vám, že Národní shromáždění republiky československé schválilo dne 30. května 1953 zákon číslo 41/53/Sb. o měnové reformě stop. Ve smyslu jeho ustanovení byla stanovena parita Kčs v poměru ke zlatu počínajíc 1. červnem 1953 takto: 1 Kčs se rovná 0,123426 gramů ryzího zlata stop. Kurs Kčs v poměru k rublu se stanoví na Kčs 1,80 za 1 rubl stop. Z toho se podává kurs Kčs vůči dolaru poměrem 7,20 za 1 US dolar stop. Jaroslav Dočekal, vrchní ředitel Státní banky československé.*“¹⁰⁸

Vzhledem k tomu, že změna parity československé koruny nebyla s Fondem předem konzultována, vyzval Výkonný výbor československou vládu, aby vyslala svého zástupce na zasedání Výkonného výboru, které se bude konat dne 20. července 1953. Zástupce ČSR zde měl jednání své vlády objasnit a ospravedlnit. Současně s tím Mezinárodní měnový fond požádal o zaslání dodatečných informací o ekonomickém vývoji ČSR, které mu nebyly zatím poskytnuty a bez nichž nemohly být zahájeny konzultace s Československem v předešlém roce.

Na zasedání Výkonného výboru 20. července 1953 byl jako zástupce ČSR vyslán československý velvyslanec z Washingtonu. Ten zde poukázal na skutečnost, že změna parity československé koruny nemůže téměř žádným způsobem ovlivnit mezinárodní obchod, neboť Československo uskutečňuje většinu svých mezinárodních transakcí v zahraničních měnách a z toho tedy vyplývá, že změna parity československé koruny je v souladu s ustanovením Části 5e) Čl. IV Dohody o MMF. Toto ustanovení, jehož zahrnutí do Čl. IV Dohody o MMF prosadila na Bretton-woodské konferenci delegace SSSR, zní: „*Člen může bez souhlasu Fondu změnit paritu své měny, jestliže tato změna nemá vlivu na mezinárodní transakce členů Fondu.*“¹⁰⁹ Vedle toho československý zástupce argumentoval tím, že zahraniční obchod v Československu podléhá státní kontrole a není tedy ovlivněn cenovými pohyby a že úprava parity československé koruny spolu s radikální redukcí nabídky peněz a revizí cen byla nezbytnou součástí celkové nápravy ekonomického systému ČSR. Na závěr ještě dodal, že Mezinárodní měnový fond má pouze taková práva, která mu byla přiznána členskými zeměmi ve Cláncích Dohody o MMF a v případě pochybností by měla být tedy chráněna především suverenita členů Fondu.

¹⁰⁸ Jirásek, Šůla, 1992, str. 110.

¹⁰⁹ Dohoda o Mezinárodním měnovém fondu, Čl. VI, Část 5e), Zákon č. 68/1946 Sbírky zákonů rep. Československé.

Hlavním oponentem československého velvyslance se stal výkonný ředitel zastupující Spojené státy Frank A. Southard¹¹⁰, který na jednání Výkonného výboru zdůraznil, že Československo mělo Fond požádat o konzultaci ještě před tím, než uskutečnilo změnu parity své měny, neboť podle Dohody o MMF je členská země povinna konzultovat s Fondem i takovou změnu parity, která nepodléhá jeho schválení. To jasně vyplývá z ustanovení Části 5b) Čl. IV Dohody o MMF: „*Změna parity členovy měny může se státi jedině na návrh člena a jedině po poradě s Fondem.*“¹¹¹ Fakt, že československá vláda v souvislosti se změnou parity své měny nepožádala Fond o konzultaci, tedy nelze ospravedlnit ani ustanovením Části 5e) Čl. VI Dohody o MMF. Náš velvyslanec proti této výtce nepřiliš šikovně oponoval tvrzením, že Část 5e) Čl. VI Dohody o MMF nesouvisí s ostatními ustanoveními Části 5 Čl. VI Dohody o MMF, je na nich nezávislá a v důsledku toho tedy využití ustanovení Části 5e) Čl. VI Dohody o MMF nepodléhá povinnosti konzultovat s Fondem změnu parity své měny (podle Části 5b) Čl. IV Dohody o MMF). Právnícké oddělení MMF toto tvrzení přirozeně zpochybnilo a na základě toho tedy Výkonný výbor argumentaci československého zástupce nepřijal.

Frank A. Southard na jednání Výkonného výboru dále uvedl, že MMF se nemůže spokojit ani se samotným tvrzením československé vlády, že změna parity čs. koruny neovlivní mezinárodní obchod (neboť zde jsou např. určité „neviditelné“ transakce mezi Československem a ostatními zeměmi, které změna parity ovlivní) a že k tomuto závěru musí dospět zaměstnanci Fondu sami na základě důkladné analýzy obchodních vztahů ČSR se zbytkem světa. V souvislosti s tím ihned dodal, že pro vypracování této analýzy je nutné mít k dispozici řadu údajů o ekonomickém potenciálu Československa, např. údajů o stavu zahraničního obchodu, o zadluženosti země atd., které však československá vláda Fondu zatím neposkytla. Opět tedy československou vládu vyzval, ať tak učiní co nejdříve a spolu s touto výzvou předložil československému velvyslanci speciálně pro tuto příležitost sestavený dotazník, na který měla vláda ČSR neprodleně odpovědět. Dotazník obsahoval otázky, které se týkaly především toho, jaký kurs koruny má být používán při mezinárodních transakcích (Např.: Jaký kurs koruny má být aplikován u korunových dluhů v zahraničí? Jaký kurs má být používán v bilancích zahraničních zemí? Atd.)

¹¹⁰ Frank A. Southard byl od roku 1953 zástupcem vedoucího ředitele.

¹¹¹ Dohoda o Mezinárodním měnovém fondu, Čl. VI, Část 5b), Zákon č. 68/1946 Sbírky zákonů rep. Československé.

Československý velvyslanec poslal předložený dotazník naší vládě a následně požádal Výkonný výbor o dočasný odklad dalších jednání. Frank A. Southard protestoval proti odkladu dalších jednání s Československem a vyžadoval od československé vlády okamžité zodpovězení všech otázek. Svůj nekompromisní postoj zdůvodňoval tím, že již nyní jsou některé korunové platby ve Fondu realizovány v „nových korunách“ a v neschválené paritě, což má vliv na korunový účet MMF. Southard navíc v souvislosti s tím dne 4. září 1953 podal ve Výkonném výbor návrh na prohlášení Československa za nezpůsobilé používat zdroje Fondu podle ustanovení Části 2a) Čl. XV Dohody o MMF. V tomto ustanovení je uvedeno: „*Nesplní-li člen kterýkoli ze svých závazků podle této Dohody, může Fond prohlásiti člena za nezpůsobilého používati prostředků Fondu.*“¹¹² Ostatní členové Výkonného výboru se sice ztotožnili se znepokojením výkonného ředitele Southarda, nakonec však přijali rozhodnutí, že Československu bude poskytnut přiměřený čas na to, aby mohlo reagovat na všechny výhrady proti němu učiněné a aby mohlo řádně odpovědět na předložený dotazník. Datum dalšího jednání Výkonného výboru se zástupci Československa bylo stanoveno na 30. září 1953.

Setkání Výkonného výboru s Československem dne 30. září 1953 však bylo bezvýsledné. Československý reprezentant zde prohlásil, že Fond musí akceptovat, že hospodářský systém ČSR je velmi odlišný od systému ostatních členských zemí Fondu, že změnou parity své měny se československá vláda nesnažila napravit nějakou zásadní nerovnováhu v platební bilanci a že tedy nemusela Fond žádat o souhlas. Vedle toho opět uvedl, že změna parity československé koruny neovlivní mezinárodní transakce. Své tvrzení, stejně jako dříve, zdůvodňoval tím, že československá platební bilance je výsledkem národního ekonomického plánu a vzhledem k tomu, že platební bilance vyjadřuje plán zahraničního obchodu země, tak rovnováhy platební bilance je dosaženo vždy. Relativně málo se ve svém vystoupení věnoval samotnému zodpovídání otázek, které byly československé vládě předloženy po předchozím jednání s Výkonným výborem. Československý zástupce poskytl Výkonnému výboru pouze velmi stručné odpovědi, které navíc nebyly dostatečně podloženy statistickým materiálem.

Vedoucí ředitel MMF na tomto setkání oznámil, že od československé vlády obdržel zprávu o napravení rovnováhy v korunovém účtu Fondu. Tímto napravením

¹¹² Dohoda o Mezinárodním měnovém fondu, Čl. XV, Část 2a), Zákon č. 68/1946 Sbírky zákonů rep. Československé.

rovnováhy československá vláda mínila to, že korunové platby se budou v rámci Fondu dále realizovat ve „staré měně“. Výkonný výbor tento způsob napravení rovnováhy korunového účtu nepřijal a okamžitě reagoval zasláním dalších oficiálních dotazů československé vládě. Mezi stěžejní otázky nyní patřilo: Co se míní „starou měnou“?; Bude Československo ochotno platit platby ve Fondu na základě původně odsouhlasené parity koruny?; Bude ochotno poskytovat Fondu informace, které mu umožní prošetřit změnu v paritě koruny?; Pokud ano, kdy?.¹¹³

Vedoucí ředitel nakonec uzavřel celé jednání tím, že 21. října se uskuteční další setkání Výkonného výboru s československým zástupcem, při kterém bude na základě jím předložených odpovědí rozhodnuto o způsobilosti Československa používat zdroje Fondu.

V den, kdy se na zasedání Výkonného výboru mělo uskutečnit další jednání s Československem, tedy 21. října 1953, však vedoucí ředitel oznámil, že československá vláda požádala o čtrnáctidenní odklad pro předložení svých odpovědí. V důsledku toho Frank A. Southard opět Výkonnému výboru navrhnul, aby bylo Československo prohlášeno za nezpůsobilé používat zdroje Fondu podle ustanovení Části 2a) Čl. XV Dohody o MMF. Svůj návrh nyní zdůvodnil nejen tím, že Československo používá ve svých vztazích s Fondem neoprávněný směnný kurs své měny, který redukuje množství korun náležejících Fondu, ale i tím, že Československo odmítá plnit jednu ze svých základních členských povinností, která vyplývá z ustanovení Části 5a) Čl. VIII Dohody o MMF, protože neposkytuje Fondu požadované informace o stavu své ekonomiky¹¹⁴. Hlasování Výkonného výboru o

¹¹³ Blíže je o tom pojednáno viz Horsefield, J. K.: The International Monetary Fund 1945 - 1965, Volume I: Chronicle, IMF Washington, D. C., 1969, str. 359-364.

¹¹⁴ Čl. VIII Část 5a): „Fond může žádati, aby členové poskytovali takové informace, které považuje za nutné pro své operace, počítajíc v to - jako minimum nutné pro účinné plnění povinností Fondu – státní data týkající se:

- (i) oficiální držby (1) zlata, (2) cizích měn, a to jak doma, tak i v cizině;
- (ii) domácí a zahraniční držby (1) zlata, (2) cizích měn u jiných bankovních a finančních institucí než u oficiálních míst;
- (iii) těžby zlata;
- (iv) vývozu a dovozu zlata podle zemí určení a původu;
- (v) celkového vývozu a dovozu zboží, vyjádřeného v domácí měně podle zemí určení a původu;
- (vi) mezinárodní platební bilance počítajíc v to (1) obchod se zbožím a službami, (2) transakce ve zlatě, (3) známé kapitálové transakce a (4) jiné položky;
- (vii) mezinárodního stavu investičního, tj. investic na územích člena, patřících cizině a investic v cizině, patřících osobám na jeho územích, pokud je ovšem možno tyto informace poskytnouti;
- (viii) národního důchodu;
- (ix) cenových indexů, tj. indexů cen zboží ve velkém i v malém a cen vývozních i dovozních;
- (x) nákupních a prodejních sazeb cizích měn;

návrhu F. A. Southarda bylo odloženo na 4. listopad 1953 (tedy o 14 dní) s tím, že v tento den má Československo definitivně poslední šanci na setkání Výkonného výboru objasnit své dosavadní chování, dodat všechny chybějící informace a zodpovědět dříve položené dotazy.

Na tomto odloženém jednání s Výkonným výborem však československý zástupce v podstatě pouze zopakoval již dříve zmíněné argumenty, kterými se snažil ospravedlnit změnu parity československé koruny a nekonzultování této změny s Fondem. Vedle toho sice československá vláda ještě dodala Výkonnému výboru některé dodatečné informace o stavu československé ekonomiky, některé údaje požadované podle Části 5a) Čl. VIII Dohody o MMF však poskytnout odmítla. Konkrétně se jednalo o data spadající pod čtyři kategorie Části 5a) Čl. VIII – (v) exporty a importy, (vi) platební bilance, (viii) národní důchod a (ix) cenové indexy. Na svou obranu československá vláda uvedla, že cenové indexy nemohou být Fondu dodány, protože nebyly ještě spočítány a že údaje, které spadají do zbývajících tří kategorií, nemohou být Fondu poskytnuty z důvodu ochrany národní bezpečnosti. Tímto československý zástupce ani československá vláda Výkonný výbor zjevně nepřesvědčila, neboť ten nakonec dospěl jednoznačně (86665 hlasy proti žádnému) k rozhodnutí, že pro opakované neplnění členských povinností je od tohoto okamžiku Československo nezpůsobilé používat zdroje Fondu (v souladu s ustanovením Části 2a) Čl. XV Dohody o MMF¹¹⁵). Po té Výkonný výbor opět československou vládu vyzval ke spolupráci s Fondem.

6.4.2. Vystoupení ČSR z MMF a z MBOR

Československá vláda nezměnila svůj přístup ohledně poskytování informací Fondu a ohledně „správnosti“ uskutečnění měnové reformy v roce 1953 ani po šesti měsících od posledního jednání s Výkonným výborem. Na tuto skutečnost upozornil výkonný ředitel Frank A. Southard opět na jednání Výkonného výboru dne 7. června

(xi) *devisových kontrol, tj. obšírné výkazy o devisových kontrolních opatřeních platných v době přijetí členství ve Fondu a podrobnostech pozdějších změn, jak se stanou;*

(xii) *tam, kde existuje oficiální zúčtovací zařízení, zevrubné údaje o částkách připravených k zúčtování a vyplývajících z obchodních a finančních transakcí a o délce doby, po kterou takové nedoplatky nebyly vyrovnány.*“ (Dohoda o Mezinárodním měnovém fondu, Čl. VIII, Část 5a), Zákon č. 68/1946 Sbírkou zákonů rep. Československé.)

¹¹⁵ Část 2a) Čl. XV: „Nesplní-li člen kterýkoli ze svých závazků podle této Dohody, může Fond prohlásiti členu za nezpůsobilého používati prostředků Fondu. ...“ (Dohoda o Mezinárodním měnovém fondu, Čl. XV, Část 2a), Zákon č. 68/1946 Sbírkou zákonů rep. Československé.)

1954 a v souvislosti s tím prohlásil, že pokud nedojde ke změně do konce června tohoto roku, tak by měl Výkonný výbor uvažovat o předložení návrhu na vyloučení Československa z MMF Radě guvernérů. Rada guvernérů by pak měla na základě tohoto návrhu a v souladu s ustanovením Části 2b) Čl. XV Dohody o MMF¹¹⁶ vyzvat Československo, aby se svého členství v MMF vzdalo.

Datum jednání Výkonného výboru o návrhu na vyloučení Československa z MMF byl původně stanoven na 7. července 1954. Na žádost československé vlády bylo toto jednání odloženo a nakonec se konalo v průběhu několika dní po 23. červenci. Českoslovenští zástupci se zde marně snažili zpochybnit možnost uplatnění ustanovení Části 2b) Čl. XV Dohody o MMF proti naší zemi. Jako hlavní argumenty uváděli to, že termín „neplnění povinností“ v ustanovení Části 2b) Čl. XV Dohody o MMF musí být chápán ve smyslu „neplnění povinností bez ospravedlnění“ a vzhledem k tomu, že Československo své jednání odůvodnilo (např. odmítání poskytovat některé ekonomické údaje zdůvodnilo ochranou národní bezpečnosti.), tak proto nelze toto ustanovení proti Československu použít. Dále zdůraznili, že rozhodnutí o tom, zda poskytování informací o vývoji národního důchodu, o platební bilanci a o zahraničním obchodě ohrožuje národní bezpečnost členské země, může učinit pouze vláda dané země. Vedle toho se odkazovali na ustanovení Části 5b) Čl. VIII Dohody o MMF, které opravňuje členské země odmítnout dát Fondu k dispozici takové informace, které se týkají přímo jednotlivců či jednotlivých společností¹¹⁷. Českoslovenští zástupci tvrdili, že vzhledem k tomu, že mezinárodní obchod Československa řídí pouze jediný státní orgán, tak v souladu se zmiňovaným ustanovením je československá vláda zproštěna povinností poskytovat informace o našich exportech, importech či naší platební bilanci.¹¹⁸

Výkonný výbor však tyto argumenty nepřijal, neboť dospěl k závěru, že zde není žádný důvod se domnívat, že by poskytnutí údajů o zahraničním obchodě a o platební

¹¹⁶ Část 2b) Čl. XV: „Kdyby člen setrval po uplynutí přiměřené lhůty v neplnění některé z povinností podle této Dohody, anebo kdyby rozpor mezi členem a Fondem podle článku IV, části 6 trval, může být člen vyzván, aby se vzdal členství ve Fondu rozhodnutím sboru guvernérů, učiněným většinou guvernérů, zastupujících většinu všech oprávněných hlasů.“ (Dohoda o Mezinárodním měnovém fondu, Čl. XV, Část 2b), Zákon č. 68/1946 Sbírky zákonů rep. Československé.)

¹¹⁷ Část 5b) Čl. VIII Dohody o MMF: „Při žádostech o informace uváží Fond měnící se schopnost členů dodávat žádaná data. Členové nebudou povinni poskytovat informace tak podrobně, že by se tím prozrazovaly věci jednotlivců nebo korporací. Členové se však zavazují, že dodají vyžádané informace tak podrobně a přesně, jak to lze provést a že se vyhnou - pokud možno - pouhým odhadům.“ (Dohoda o Mezinárodním měnovém fondu, Čl. VIII, Část 5b), Zákon č. 68/1946 Sbírky zákonů rep. Československé.)

¹¹⁸ Blíže je o tom pojednáno viz Horsefield, J. K.: The International Monetary Fund 1945 - 1965, Volume I: Chronicle, IMF Washington, D. C., 1969, str. 362-363.

bilanci ohrožovalo národní bezpečnost jakékoli členské země včetně Československa. A proto vydal rozhodnutí, že pokud československá vláda do 31. prosince 1954 neposkytne Fondu informace požadované podle ustanovení Části 5a) Čl. VIII Dohody o MMF a neumožní tím zahájení konzultací podle ustanovení Části 4 Čl. XIV Dohody o MMF, doporučí Radě guvernérů, aby vyzvala Československo k vystoupení z MMF. Proti tomuto rozhodnutí nehlasoval žádný výkonný ředitel, šest se jich však zdrželo hlasování. Na výročním zasedání dne 28. září 1954 přijala rozhodnutí Výkonného výboru i Rada guvernérů.

O více než tři měsíce později, dne 5. ledna 1955, oznámil vedoucí ředitel na zasedání Výkonného výboru, že československá vláda stále Fondu nedodala požadované informace o vývoji některých ekonomických ukazatelů. V důsledku toho Rada guvernérů poslala československé vládě oznámení, že členství Československa v Mezinárodním měnovém fondu dne 31. prosince 1954 zaniklo. Ke stejnému dni byl datován i zánik našeho členství v Mezinárodní bance pro obnovu a rozvoj. Dne 7. ledna 1955 Výkonný výbor ještě dodatečně schválil, že českoslovenští občané, kteří jsou ve Fondu zaměstnáni, mohou zde své funkce zastávat i nadále.

Československá vláda odmítla uznat datum 31. prosince 1954 za datum ukončení členství Československa v MMF. Jako „skutečný“ termín našeho vystoupení z MMF oficiálně uváděla datum 4. května 1955, neboť v tento den poslala Fondu oznámení o tom, že Československo dobrovolně vystupuje z Mezinárodního měnového fondu z důvodu zásadních názorových neshod.

V Československu byla celá tato situace prezentována tak, že naše členství v MMF i v MBOR není pro naši ekonomickou výkonnost nijak důležité a nic nám v podstatě nepřináší, neboť hlavní pomoci se nám dostává především od Sovětského svazu. „*Obě dohody¹¹⁹ byly pro stabilizaci československé měny bezvýznamné. Když jsme pak v roce 1953 definitivně upravovali svoji měnu bez součinnosti těchto institucí, které nám nijak nepomáhaly, - ale naopak chtěly nad námi vykonávat hospodářskou kontrolu a politický dohled, přestali jsme být členy obou těchto institucí.*“¹²⁰ Dále zde bylo poukazováno na to, že Československo bylo Fondem soustavně diskriminováno a omezováno, což vycházelo z jeho negativního přístupu k socialistickým zemím.

¹¹⁹ Autor míní Dohodu o Mezinárodním měnovém fondu a Dohodu o Mezinárodní bance pro obnovu a rozvoj.

¹²⁰ Spáčil, 1974, str. 120.

„Československo bylo nuceno z Fondu vystoupit vzhledem k politickému i hospodářskému tlaku, který vykonávaly imperialistické mocnosti na socialistické země v období studené války a snažily se zasahovat do vnitřních záležitostí socialistických zemí i prostřednictvím Fondu.“¹²¹ Naši vedoucí političtí představitelé prohlašovali, že MMF je ovládán velkými kapitalistickými zeměmi, a to zejména Spojenými státy¹²² a že má sloužit především jeho imperialistické rozpínavosti a zvyšování jeho zisků vykořisťováním ostatních.¹²³

Po našem „oficiálním“ vystoupení z MMF v květnu 1955 byla následně zahájena jednání o vypořádání československého dluhu vůči Fondu. Tento dluh vznikl v důsledku našeho čerpání 6 mil. USD ze zdrojů Fondu v roce 1948 a jeho narovnání mělo tedy mít podobu zpětného odkupu československých korun od MMF za odpovídající ekvivalent USD. Dne 10. června 1955 byla mezi Československem a MMF uzavřena dohoda, podle níž jsme měli pravidelně každého půl roku splácet částku 0,33 mil. USD do té doby, dokud nebude celý československý dluh splacen.

Ještě v roce 1955 jsme od Fondu odkoupili koruny za 2 mil. USD a v následujících letech jsme v souladu s uzavřenou dohodou ročně odkupovali koruny za 0,7 mil. USD. Náš dluh s Fondem byl tak vypořádán v červenci 1961. Vedle toho v souvislosti s ukončením našeho členství nám MMF vyplatil částku odpovídající naší členské kvótě.

¹²¹ Vencovský, Finance a úvěr, čtvrtletní příloha č.1/1983, str. 22.

¹²² „Cíle, principy a mechanismus fungování Mezinárodního měnového fondu odpovídaly spíše charakteru a mechanismu fungování národních hospodářství kapitalistických zemí, zejména zemí ekonomicky vyspělých. Projevovalo se to nejen v tom, že instrumentarium činnosti Fondu se přizpůsobovalo instrumentariu ekonomik kapitalistického typu. Projevovalo se dále ve faktu, že Fond primárně reagoval na problémy a potřeby ekonomiky vyspělých kapitalistických států, dokonce se nechával vmanévrovat do opatření a řešení, která byla motivována zájmy některých z těchto států, zejména Spojených států amerických; ...“ (Bakule, Finance a úvěr, čtvrtletní příloha č. 3/1984, str. 170)

¹²³ „Americký monopolistický kapitál dnes všemožně využívá v zájmu svých maximálních zisků tzv. mezinárodní instituce - různé orgány Organizace spojených národů, jako je např. Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj a Mezinárodní měnový fond...“ (Pavlát, Politická ekonomie, č. 3/1955, str. 381)
„Světová banka i Mezinárodní měnový fond se staly filiálkami State departmentu a nástrojem americké zahraniční politiky.“ (Hospodář, č. 39, 27. 9. 1951, str. 5) „Sovětský svaz dohodu o Mezinárodním fondu neratifikoval a nestal se jeho členem vzhledem k tomu, že se už v době jednání o založení Fondu a o jeho statutu začaly silně projevovat tendence využívat Fondu v linii zájmu imperialistických kruhů USA.“ (Vencovský, Finance a úvěr, čtvrtletní příloha č.1/1983, str. 22) „V době, kdy zahájily praktickou činnost brettonwoodské organizace (počátek roku 1947), bylo již jasně vidět nynější agresivní směr americké zahraniční politiky s její snahou o rozštěpení světa a přípravu nové války. Za těchto okolností se nově úvěrové a měnové organizace, které mají sídlo ve Spojených státech a finančně na nich závisí, dostaly pod kontrolu Washingtonu. V činnosti Mezinárodního měnového fondu a Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj ustupovaly již od počátku úvahy hospodářského rázu motivům americké politiky. Což právě to nevyvolalo diskriminační postup těchto organizací vůči lidově demokratickým zemím?“ (Atlas, Nová doba, 26. 3. 1952, str. 7)

7. Závěr

Po únoru 1948 došlo k zásadní změně v politické i ekonomické orientaci naší republiky. Hlavním úkolem československé komunistické vlády se stalo zapojení se do sovětského bloku řízeného z Moskvy. Členství v Bretton-woodských institucích bylo s tímto úkolem neslučitelné, a to nejen proto, že Sovětský svaz v této době nebyl členem Mezinárodního měnového fondu ani Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj. Naše vystoupení z obou těchto institucí bylo jedním ze zřejmých důsledků naší poučivé zahraničně-politické orientace.

Jak jsem ve své práci uvedla, Sovětský svaz (na rozdíl od ČSR) Bretton-woodské dohody vůbec neratifikoval, z čehož vyplývá, že se nestal členem ani MMF ani MBOR. To, že se sovětská delegace podílela na předběžných jednáních a že se zúčastnila Bretton-woodské konference, bylo spíše projevem snahy sovětské vlády mít možnost ovlivnit vznikající poválečný mezinárodní měnový systém a mít kontrolu nad tím, co se ve světě děje. Záměrem sovětské vlády však nikdy nebylo participovat na tomto mezinárodním měnovém systému. Ba naopak, jejím záměrem bylo omezit vliv Spojených států v Evropě a zvýšit zde vlastní vliv. A z toho vyplývalo i odmítání všeho, na čem měly Spojené státy rozhodující podíl, tedy i odmítání Bretton-woodských institucí.

O tom, jak malý význam byl přisuzován našemu členství v MMF a v MBOR, vypovídá minimální zájem, který byl tomuto tématu v letech 1946-1955 věnován v československých novinách a odborných časopisech. V prvních letech našeho členství lze tento malý zájem přisuzovat určité nejistotě, která celosvětově provázela počátek fungování obou institucí. Od roku 1948 se však příčina nezájmu ČSR o MMF a MBOR změnila. Naše zahraničně-politická činnost se začala postupně přeorientovávat pouze jedním směrem, a to směrem na Východ. V souvislosti se západními zeměmi se zde hovořilo pouze o tzv. „krizi kapitalismu“ a o americkém imperialismu a vykořisťování ekonomicky méně rozvinutých zemí. Z toho tedy vyplývalo i určité ignorování mezinárodních organizací založených západními mocnostmi.

Vedle toho bych také ráda upozornila na ekonomickou stránku věci. Systém centrálně plánovaného hospodářství, který byl od 50. let 20. století v Československu

praktikován, se stal naprosto neslučitelným s principy fungování Mezinárodního měnového fondu. Potlačení tržních funkcí peněz a jejich direktivní řízení, stejně jako direktivní systém alokace deviz uplatňovaný v této době v Československu, naprosto odporovalo pravidlům mezinárodního měnového systému, který byl Mezinárodním měnovým fondem spravován. Vrcholem porušení těchto pravidel pak byla měnová reforma uskutečněná v ČSR v roce 1953. Místo úsilí o obnovení směnitelnosti československé koruny nastoupila její direktivně stanovená vazba na rubl. Platební bilance byla namísto liberalizace svázána pevným plánovacím mechanismem, docházelo k záměrnému prosazování duality devizových kurzů atd.

Československá vláda nebrala ohledy na rostoucí stížnosti ze strany Fondu a lze říci, že ani neměla příliš velkou snahu své jednání před Fondem ospravedlňovat. A „mohla si to dovolit“, vzhledem k rozšiřujícím se obchodním stykům s Východem. Českoslovenští zástupci proto předkládali Fondu argumenty, které nejen, že nebyly v souladu se zásadami volného obchodu, ale nebyly ani podloženy základními ekonomickými údaji, které by jejich „správnost“ dokazovaly. Fond pak mohl stěží vyhodnotit např., zda změna parity československé koruny neovlivní mezinárodní transakce, když československá vláda odmítala poskytnout i základní data o svých importech, exportech a o platební bilanci. Je zřejmé, že argument typu, že tyto údaje podléhají státní kontrole a jejich zveřejnění by ohrozilo národní bezpečnost nemohl uspět, když ostatní členské země Fondu tyto data poskytovaly a k ničemu podobnému nedošlo.

A tak na konci roku 1954 došlo k tomu, co se dalo již od druhé poloviny roku 1948 předpokládat, Československo bylo z Mezinárodního měnového fondu a Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj vyloučeno, a to především kvůli vlastní neochotě respektovat své členské závazky a povinnosti vyplývající z Článků Dohod - a to ať již se jedná o odmítání poskytovat základní údaje o vývoji některých ekonomických ukazatelů či nekonzultování „závažných“ měnových a ekonomických opatření. Došlo k zásadnímu obratu od tržně řízené ekonomiky k ekonomice centrálně plánované. Tím započalo relativně dlouhé období zavrhování Bretton-woodských institucí.

Teprve po listopadu 1989 došlo k zásadní změně v tomto přístupu. Po odstoupení komunistické vlády byla v Československu zahájena zásadní politická, sociální a ekonomická transformace. Jejím cílem byl přechod k demokratickému

uspořádání společnosti a k otevřené tržní ekonomice. A to tedy výrazně ovlivnilo i náš vztah k MMF a ke Světové bance. Nová československá vláda záhy pochopila, že v souvislosti se snahou zapojit Československo do mezinárodního ekonomického a finančního systému a v souvislosti se snahou získat přístup na západní trhy je nezbytné, abychom vstoupili do řady mezinárodních institucí, mezi jinými tedy i do Bretton-woodských institucí. A proto již v lednu 1990 podala oficiální žádost o znovuoobnovení členství naší republiky v Mezinárodním měnovém fondu a ve skupině Světové banky.¹²⁴ Následné přijímací procedury byly ukončeny ve velmi krátkém čase a již osm měsíců po podání žádosti, dne 20. září 1990, bylo u příležitosti výročního zasedání členství Československa v MMF a ve Světové bance obnoveno. K obnovení našeho členství v Bretton-woodských institucích došlo tedy až po 36 letech od našeho vyloučení.

Československo bylo jako nová členská země MMF a Světové banky zařazeno do tzv. belgické skupiny, která se do té doby skládala z Belgie, Rakouska, Lucemburska, Maďarska a Turecka (do konce roku 1990 se k těmto zemím připojilo ještě Bělorusko a Kazachstán). Členská kvóta ve Fondu nám byla původně stanovena ve výši 590 mil. SDR, při deváté revizi kvót v listopadu 1992 však byla zvýšena na 847 mil. SDR.¹²⁵

Tím započala nová éra členství Československa v Bretton-woodských institucích. Je však nutné si uvědomit, že Mezinárodní měnový fond i Světová banka prošly od svého založení významným vývojem. Jejich současnou činnost nelze absolutně srovnávat s počátkem jejich působnosti, ať již se jedná např. o rozsah poskytované pomoci či o zaměření této pomoci nebo dokonce o mezinárodní postavení a uznání těchto institucí. A stejně tak se značně změnilo i postavení Československa v těchto institucích. Na počátku našeho „obnověného“ členství nám, stejně jako dalším bývalým komunistickým zemím, MMF a Světová banka poskytovaly rozsáhlou finanční a technickou pomoc, která nám umožnila překonat snadněji obtížný přechod od centrálně řízené k tržní ekonomice. To jsou však již témata, která si zaslouží samostatnou pozornost a detailnější rozpracování v další práci.

¹²⁴ Zde je nutné poznamenat, že otázka obnovení členství Československa v Bretton-woodských institucích byla zvažována již před listopadem 1989. Tehdejší vláda však byla ve svém postupu značně váhavá a mezinárodněpolitická orientace čs. vládního režimu se navíc stále zdála neslučitelná s naším členstvím v Bretton-woodských institucích. Převážily zde obavy, zda by se eventuální žádost Československa o členství v těchto institucích setkala s podporou hlavních členských zemí.

¹²⁵ Po rozdělení Československa byla česká kvóta ve Fondu stanovena na 589,6 mil. SDR a celkový vklad do Světové banky byl spočítán na 411,7 mil. USD.

PŘÍLOHY č. 1 - 2

Příloha č. 1: Zhroucení stability měn v období mezi dvěma světovými válkami (v letech 1929–1936)

A. Země, které po první světové válce svou měnu stabilizovaly. Po dočasné stabilizaci však došlo ke znehodnocení těchto měn v letech 1929 - 1936:

Od kdy nastává znehodnocení:	Země
v roce 1929 duben září říjen prosinec	Uruguay Argentina Paraguay Brazílie
v roce 1930 březen duben říjen	Bolívie, Austrálie Nový Zéland Venezuela
v roce 1931 červenec srpen září říjen prosinec	Německo Mexiko Dánsko, Egypt, Indie, Irák, Irsko, Island, Kanada, Malajska, Norsko, Palestina, Rakousko, Švédsko, Velká Británie Finsko, Portugalsko, Salvador Japonsko
v roce 1932 leden duben květen červen červenec	Kolumbie, Kostarika, Nikaragua Chile, Řecko Peru Ekvádor, Thajsko Jugoslávie
v roce 1933 leden duben červen	Jižní Afrika Filipíny, Guatemala, Haiti, Honduras, Kuba, Panama, Spojené státy Estonsko
v roce 1934 únor březen	Československo Itálie
v roce 1935 březen květen červenec	Belgie, Lucembursko Gdaňsk Rumunsko
v roce 1936 září říjen	Francie, Švýcarsko, Lotyšsko, Nizozemí, Indonésie Alžírsko, Maroko, Libanon, Sýrie

B. Země, které po první světové válce svou měnu nestabilizovaly (docházelo k jejich neustálému znehodnocování a hospodářská krize tento proces jen zостřila):

Španělsko, Turecko

C. Země, kde se po první světové válce udržel stříbrný standard:

Čína (stříbrný standard zrušen 3.11. 1935),
 Etiopie (stříbrný standard zrušen v červenci 1945)
 Hongkong (stříbrný standard zrušen 5.12. 1932)
 Indočína (stříbrný standard zrušen 30.5. 1930)
 Irák (stříbrný standard zrušen 16.3. 1930).

D. Země, které svou měnu po první světové válce stabilizovaly a po dočasné stabilizaci došlo k latentnímu znehodnocení těchto měn:

Litva, Polsko – systémem devizových omezení bylo úplně zabráněno, aby se znehodnocení projevilo na kursu měny
 Bulharsko, Maďarsko – prodáváči cizí volné devizy dostávali od devizové banky prémii; výše této prémie vlastně určovala stupeň znehodnocení měny vůči zlatým devizám, i když formálně konverze probíhala na úrovni nominální parity.

Zdroj: Němeček, E.: Teorie měnových kurzů v kapitalistické světové soustavě, Academia Praha 1967, str. 260- 261.

Příloha č. 2: Devalvace měn v letech 1934 – 1943

Datum devalvace	Země	Nová nominální hodnota měnové jednotky v %		
		nominální hodnoty z roku 1933	předešlé nominální hodnoty	
rok 1934	31.1.	Spojené státy	59,06	-
	17.2.	Československo	83,33	-
	30.4.	Rakousko	78,72	-
	červenec	Salvador	59,06	-
rok 1935	28.3.	Argentina	20,18	-
	30.3.	Belgie a Belg. Kongo	72,01	-
	1.5.	Gdaňsk	57,66	-
	14.8.	Uruguay	45,60	-
	19.12.	Ekvádor	33,33	-
	prosinec	Rakousko	73,20	100,60
rok 1936	13.6.	Ekvádor	28,53	85,59
	27.9.	Švýcarsko	74,06	-
	1.10.	Francie, Alžírsko	74,81	-
	5.10.	Itálie	59,06	-
	9.10	Československo	70,00	84,01
	6.11	Rumunsko	72,44	-
	prosinec	Rakousko	79,03	-
rok 1937	21.7.	Francie, Alžírsko	65,65	87,76
	25.8.	Japonsko	38,67	-
rok 1938	12.1.	Uruguay	37,59	82,45
	12.11.	Francie, Alžírsko	41,98	63,95
	19.11.	Kolumbie	34,68	-
	22.12.	Finsko	54,98	-
rok 1939	15.1.	Maďarsko	66,67	-
	5.4.	Island	82,04	-
	6.9.	Velká Británie	88,35	-
rok 1940	29.2.	Francie, Alžírsko	35,63	84,87
	16.3.	Nizozemí	82,30	-
	18.5.	Rumunsko	48,31	66,67
	31.5.	Švýcarsko	70,73	95,26
	4.6.	Ekvádor	19,99	70,08
	17.9.	Indonésie (holandská)	77,96	-
	1.10.	Čechy a Morava	80,39	114,83
rok 1941	31.3.	Rumunsko	52,63	108,95
	30.9.	Maďarsko	82,65	123,97
rok 1942	28.4.	Ekvádor	21,06	105,49
	20.5.	Salvador	47,25	80,00
	19.11.	Írán	37,44	-
rok 1943	26.6.	Nizozemí	78,81	95,76

Zdroj: Němeček, E.: Teorie měnových kurzů v kapitalistické světové soustavě, Academia Praha 1967, str. 262- 263.

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

Prameny:

Dohoda o Mezinárodní bance pro obnovu a rozvoj, Zákon č. 69/1946 Sbírky zákonů rep. Československé.

Dohoda o Mezinárodním měnovém fondu, Zákon č. 68/1946 Sbírky zákonů rep. Československé.

Odborná literatura a články v odborných časopisech:

Atlas, Z.: Měnový problém a mezinárodní výměna zboží, Nová doba, 1952, č. 13, s. 7-10.

Bakule, V.: Čtyřicet let existence Mezinárodního měnového fondu, Finance a úvěr, 1984, čtvrtletní příloha č. 3, s. 161-173.

Bakule, V.: Mezinárodní finance, SPN Praha, 1984.

Bakule, V.: Světové finance, SNTL Praha, 1976.

Basch, A.: Cena zlata, hospodářská stabilita a postavení cedulových bank, Praha, 1928.

Berák, J.: Druhá etapa znárodnění, Obzor národohospodářský, 1948, č. 10, s. 450-458.

Blažej, Z.: Význam naší peněžní reformy, Politická ekonomie, 1953, č. 3, s. 145-152.

Blažej, Z.: Marshallizace západní Evropy pokračuje, Obzor národohospodářský, 1949, č. 2, s. 49-54.

Bordo, M. D., Eichengreen, B.: A Retrospective on the Bretton Woods System, The University of Chicago, 1993.

Driscoll, D. D.: The IMF – Its Evolution, Organization and Activities (Fourth Edition), Pamphlet Series No.37, IMF Washington D. C., 1984.

Engliš, K.: Světová a naše hospodářská krize, 40 článků z Lidových novin od listopadu 1930 do ledna 1934, Praha, 1934.

Fárek, J.: Mezinárodní měnový fond v soudobém světovém hospodářství a důvody pro vstup Československa, Finance a úvěr, 1990, č. 2, s. 125-138.

Haq, M., Jolly, R., Streeten, P., Haq, K.: The UN and the Bretton Woods Institution, London, 1995.

Horna, M.: Měnová politika se zvláštním zřetelem k středoevropským měnovým poměrům, Praha, 1945.

Horsefield, J. K.: The International Monetary Fund 1945 - 1965, Volume I: Chronicle, IMF Washington, D. C., 1969.

Horsefield, J. K.: The International Monetary Fund 1945 - 1965, Volume II: Analysis, IMF Washington, D. C., 1969.

- Horsefield, J. K.: The International Monetary Fund 1945 - 1965, Volume III: Documents, IMF Washington, D. C., 1969.
- Chmela, L.: Československá měnová politika po osvobození, Československo, 1949, č. 6, s. 362-364.
- Chmela, L.: Státní banka a její funkce, Obzor národohospodářský, 1950, č. 7, s. 290-292.
- Chmelař, J.: Zahraniční politika v budovatelském plánu, Československo, 1946, č. 1, s. 18.
- James, H.: International Monetary Cooperation since Bretton Woods, IMF and Oxford University Press, 1996.
- Jirásek, Z., Šůla, J.: Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1, Praha, 1992.
- Jonáš, J.: Co přinese zasedání MMF v Praze, Bankovníctví, 2000, č.8, s. 19-21.
- Jonáš, J.: Československo v Mezinárodním měnovém fondu – zkušenosti z let 1990 – 92, Finance a Úvěr, 1993, č. 4, s. 140-154.
- Jonáš, J.: Finanční pomoc MMF: vše při starém?, Bankovníctví, 2001, č. 6, s. 31-33.
- Jonáš, J.: Půl století Mezinárodního měnového fondu, Ekonom, 1994, č. 23, s. 57-58.
- Jonáš, J.: Úloha mezinárodního měnového fondu v postkomunistických zemích, Bankovníctví, 2000, č. 4, s. 30-32.
- K projevu guvernéra Dr. Nebesáře, Obzor národohospodářský, 1949, č. 8, s. 365-366.
- K závěrečné zprávě mise MMF v ČR, Bankovníctví, 2001, č. 6, s. 30.
- Kaplan, K.: Československo v letech 1945 – 1948, 1. část, SPN Praha, 1991.
- Kaplan, K.: Československo v letech 1948 – 1953, 2. část, SPN Praha, 1991.
- Kirshner, O.: The Bretton Woods – GATT Systém, New York, 1996.
- Král, A.: Mezinárodní Banka a Amerika, Ekonomika hospodářská a sociální, 1947, č. 10, s. 3-4.
- Kopecký, V.: Ve znamení dvouletého plánu, Československo, 1946, č. 1, s. 5.
- Lacina, V., Pátek, J.: Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti – období první Československé republiky a německé okupace 1918 – 1945, svazek III., UK Praha, 1995.
- Lenain, P.: Mezinárodní menový fond, Bratislava, 1995.
- Marková, J.: Mezinárodní měnové instituce, VŠE Praha, 1995.
- Mason, E. S., Asher, R., E.: The World Bank since Bretton Woods, Washington D.C., 1973
- Matesová, J.: Jak rozhoduje Světová banka, Bankovníctví, 2000, č. 8, s. 24-25.

- Mládek, J. V.: Meziměnové relace, *Obzor národohospodářský*, 1947, č. 1, s. 7-14.
- Moffitt, M.: *The World's Money*, New York, 1983.
- Mužik, J.: *Mezinárodní ekonomické organizace*, Praha ČSOK, 1973.
- Němeček, E.: *Mezinárodní měnový systém – otázka konvertibility, stability a likvidity*, UK v Praze, 2000.
- Němeček, E.: *Teorie měnových kurzů v kapitalistické světové soustavě*, Academia Praha, 1967.
- Okrouhlý, J.: Úloha plánu peněžního oběhu v socialistickém hospodářství, *Plánované hospodářství*, 1953, č. 6, s. 387-396.
- Olšovský, L.: *Mezinárodní měnový fond, jeho činnost a struktura*, *Bankovníctví*, 2000, č. 8, s. 16-18.
- Olšovský, L.: *Skupina světové banky a její struktura*, *Bankovníctví*, 2000, č. 8, s. 22-23.
- Olšovský, R.: *Prostředky MMF – zdroje a jejich užití*, *Finance a úvěr*, 1992, č. 12, s. 610-617.
- Olšovský, R., Průcha, V. a kol.: *Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918 – 1945*, Praha, 1961.
- Ordnung, N.: *Co je Světová banka*, *Nová mysl*, 1982, č. 12, s. 152-156.
- Ordnung, N.: *Světová banka – některé principy činnosti a některé otázky spojené s obnovením členství Československa*, *Finance a úvěr*, 1990, č. 5, s. 332-343.
- Pavelka, F., Průchová, J.: *Měnové a finanční soustavy v kapitalistických státech*, Praha, 1987.
- Pavlát, V.: *Státně monopolistické tendence po druhé světové válce*, *Politická ekonomie*, 1955, č. 3, s. 370-383.
- Pospíšil, V.: *Světové problémy měnové*, *Sbírka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1936 – 37*, Praha, 1937.
- Projev předsedy vlády soudruha V. Širokého na schůzi Národního shromáždění 30. 5. 1953, *Nová mysl*, 1953, č. 4, s. 281-285.
- Procházka, P.: *Mezinárodní bankovníctví*, Praha, 1996.
- Reis, J.: *International Monetary Systems in Historical Perspective*, New York, 1995.
- Riesenhuber, E.: *The International Monetary Fund under Constraint*, Kluwer Law International The Hague /London /Boston, 2001.
- Smirnov, A.: *Librová a dolarová oblast*, *Finance a úvěr*, 1954, č. 1, s. 23-26.
- Solomon, R.: *The International Monetary System 1945 – 1981*, New York, 1982.
- Spáčil, B.: *Česká měna od dávné minulosti k dnešku*, Orbis Praha, 1974.
- Statistical Yearbook 1949-50*, New York, 1950.

- Sucharda, B.: Bretton-woodské instituce očima pamětníka, *Mezinárodní politika*, 1991, č. 1, s. 28-30.
- Sucharda, B.: *Mezinárodní měnový fond – Články dohody*, Praha, 1979.
- Sucharda, B.: *Mezinárodní měnová soustava v pohybu*, Praha, 1979.
- Šulc, Z.: *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945-1995*, Brno, 1998.
- Šůla, J.: *Judr. Jan Viktor Mládek, významný český a mezinárodní finančník 20. století, Bankovníctví*, 1996, č. 24, s. 5-7.
- Tew, B.: *The Evolution of the International Monetary System 1945 – 1977*, New York, 1977.
- Tew, B.: *International Monetary Cooperation 1945 – 1963*, London, 1963.
- Tomek, P.: *Další znárodnění průmyslu, Ekonomika podniková a sociální*, 1948, č. 6, s. 4-6.
- Tuček, M.: *K historickým kořenům nové měnové reformy, Politická ekonomie*, 1953, č. 4, s. 225-236.
- Usnesení vlády republiky Československé a Ústředního výboru Komunistické strany Československa ze dne 30. května 1953 o provedení peněžní reformy a zrušení lístků na potravinářské a průmyslové zboží, *Finance a Úvěr*, 1953, č. 5, s. 145-150.
- Vacek, J.: *Plánování a řízení zahraničního obchodu, Nové hospodářství*, 1947, č. 7, s. 121-123.
- Vencovský, F.: *Měnová politika v české historii, ČNB Praha*, 2001.
- Vencovský, F.: *Mezinárodní měnový fond (funkce, organizace, mechanismus, politika), Finance a úvěr*, 1983, čtvrtletní příloha č. 1, s. 22-43.
- Vencovský, F.: *U zrodu Mezinárodního měnového fondu, Bankovníctví*, 2000, č. 8, s. 13-14.
- Vencovský, F., Jindra, Z., Novotný, J., Půlpán, K., Dvořák, P. a kol.: *Dějiny bankovníctví v českých zemích, Bankovní institut a.s. Praha*, 1999.
- Vergner, Z.: *Rozšířená reprodukce v období první československé pětiletky, Politická ekonomie*, 1954, č. 5, s. 285-298.
- Zenekl, P.: *Náš dvouletý plán, Československo*, 1946, č. 1, s. 6.

Soudobý tisk:

- Fakta a cifry r. 1946 – 1949.
- Hospodář r. 1946 – 1951.
- Národní osvobození r. 1946 – 1947.
- Svobodné slovo r. 1946 – 1954.

Abstrakt

Založení Bretton-woodských institucí a počátek jejich činnosti z pohledu ČSR (1944 – 1954)

Ve třicátých letech 20. století prošla světová ekonomika závažnou hospodářskou a měnovou krizí. Jejím důsledkem bylo rostoucí omezování zahraničního obchodu, klesání mezinárodního pohybu kapitálu, růst protekcionismu a hospodářská recese. V měnové oblasti vedla krize k definitivnímu pádu zlatého standardu obnoveného po první světové válce a nastartovala období měnového chaosu. Neutěšenou situaci třicátých let následně prohloubila 2. světová válka. Zlomem v tomto nežádoucím vývoji se stala Měnová a finanční konference Spojených národů, která se v červenci roku 1944 konala v Bretton-Woods v USA. Výsledkem této konference bylo zavedení systému pevných měnových kurzů, které byly vyjádřeny ve zlatě a nebo v amerických dolarech a založení dvou tzv. Bretton-woodských institucí – Mezinárodního měnového fondu a Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj. K základním úkolům Mezinárodního měnového fondu zpočátku patřilo především koordinovat chování členských států v oblasti měnové politiky, poskytovat jim krátkodobé úvěry na vyrovnání platebních bilancí a přispívat tak k obnově a rovnovážnému růstu mezinárodního obchodu. Mezinárodní bance pro obnovu a rozvoj byl naproti tomu primárně vytyčen cíl napomáhat při rekonstrukci válkou zdevastovaných ekonomik členských států prostřednictvím poskytování půjček dlouhodobého charakteru, popř. jejich garantováním. Mezi zakládajícími zeměmi Bretton-woodských institucí bylo tehdy i Československo, jehož zástupci se účastnili již předběžných jednání. Vztahy Československa s MMF a s MBOR se zpočátku vyvíjely značně nadějně. Politický převrat v únoru 1948 však přinesl změnu v tomto vývoji, která nakonec vyvrcholila vyloučením Československa z obou institucí na konci roku 1954, a to z důvodu neplnění členských povinností vyplývajících z Článků Dohod o MMF a o MBOR. Šlo především o opakované odmítání poskytovat základní informace o vývoji čs. ekonomiky a nekonzultování závažných měnových a hospodářských opatření.

A tomuto tématu se věnuji ve své diplomové práci. V první části analyzuji činnost Mezinárodního měnového fondu a Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj v období let 1945 – 1954 a následně popisují vývoj přístupu Československa k těmto institucím ve stejném období. Hlavním cílem této práce je pak poukázat na souvislosti našeho vyloučení z Bretton-woodských institucí.

Abstract

The Foundation of the Bretton-Woods Institutions and the Beginning Period of their Functioning from the Perspective of the Czechoslovakia (1944 – 1954)

During 1930's the world economy went through a deep economic and monetary crisis (Great Depression). The result of it was the growing international business regulations and protectionism, the declining movement of the international capital and the economic recession. On the monetary field the crisis led to the definitive end of the Gold standard, which was renewed after the World War I. Hence a period of the monetary chaos started. The dismal situation of the 1930's got even more complicated because of the World War II. A real break-through in this respect was the Monetary and Financial Conference of the United Nations, which took place in Bretton-Woods (USA) in June 1944. Thanks to this conference there was established the system of fixed exchange rates, which were expressed in gold or in American dollars. There were also introduced the so-called Bretton-Woods institutions – the International Monetary Fund (IMF) and the International Bank for Reconstruction and Development (IBRD). At beginning, one of the main tasks of the IMF was a coordination of the monetary policies of the member states. It also provided them the short-term loans to improve their payment balances and through this way the IMF took part on the renewal of the international business and on its balanced increase. The IBRD on the other hand should primary help with the reconstruction of the economies of its member states by offering them the long-term loans or eventually by guaranteeing them. The Czechoslovakia was also one of the founding members of the Bretton-Woods institutions. The relationship among the Czechoslovakia, the IMF and the IBRD looked quite promising at the beginning of their cooperation. But the political take-over in the Czechoslovakia on February 1948 changed these tendencies. The Czechoslovakia was finally excluded from both institutions at the end of 1954 because of repeatedly not performing the member state duties according to the Articles of Agreements of the IMF and IBRD. The main problem was that the Czechoslovakia was systematically refusing to inform about the development of the Czechoslovak economy and to consult the relevant monetary and economic arrangements.

This is what the theme of my master thesis is about. In the first part, I analyze the activities of the IMF and IBRD during the period 1945-1954. Consequently I describe the evolution of the attitude of the Czechoslovakia towards these institutions in the same period. The main aim of this study is to refer to the connections of the exclusion of the Czechoslovakia from the Bretton-Woods institutions.